

T.C
YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI BÖLÜMÜ
TÜRK DİLİ ANABİLİM DALI

OĞUZELİ VE YÖRESİ AĞIZLARI
(İNCELEME-METİNLER-SÖZLÜK)
(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

42396

Hazırlayan: Abdullah KÖK

Yöneten: Yrd.Doç.Dr.Muzaffer AKKUŞ

VAN-1995

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
ÖNSÖZ.....	I
ARAŞTIRMADA KULLANILAN ÇEVİRİ (TRANSCRIPTION) İŞARETLERİ	IV
BİBLİYOGRAFYA.....	VII
KISALTMALAR	XII
GİRİŞ.....	XIII
OĞUZELİNİN TARİHİ	XIV
I. SES BİLGİSİ	3
A. ÜNLÜLER	3
B. ÜNSÜZLER	7
II. SES DEĞİŞMELERİ	9
A. ÜNLÜ DEĞİŞMELERİ	9
1. Kalın Ünlülerin İncelmesi.....	10
2. İnce Ünlülerin Kalınlaşması	11
3. Düz Ünlülerin Yuvarlaklaşması	12
4. Yuvarlak Ünlülerin Düzleşmesi.....	12
5. Geniş Ünlülerin Daralması	13
6. Dar Ünlülerin Genişlemesi	13
B. Ünsüz Değişmeleri.....	14
1. Tonlulaşma	14
2. Tonsuzlaşma	15
3. Süreklileşme	16
5. Süreksizleşme(Sadasızlaşma)	17
6. Sürekli Ünsüzler Arasındaki Değişmeler.....	17
III SES OLAYLARI	18
A. Benzeşme.....	19
1 İlerleyici Benzeşme	19
2 Gerileyici Benzeşme.....	19
B. Ünsüz (Konsonant) Türemesi	19
C. Yer Değiştirme	20
D. Ünsüz (Konsonant) Düşmesi.....	20
E. Orta Hece Ünlüsünün Düşmesi.....	21
F. Orta Hece Ünlüsünün Daralması.....	21
G. Ünlü Birleşmesi (Contraction-crase).....	21

H. Ünlü Türemesi	21
I. Hece Erimesi (Vokal Düşmesi)	22
İ. Ünsüz İkileşmesi	22
J. İkiz Ünlülerin Tekleşmesi	22
K. Uzun Ünlülerin Normalleşmesi	22
IV. UYUM.....	23
A. Ünlü Uyumu (Harmonie Vocalique).....	23
1) Kalınlık- İncelik Uyumu.....	23
a. Kalınlaşma Yönünden.....	23
b. İncelme Yönünden	23
2) Kalınlık-İncelik Uyumsuzluğu	23
3) Düzlük- Yuvarlaklık Uyumu.....	23
4) Ünsüz Uyumu	24
5) Ünlü-Ünsüz Uyumu	24
II. BÖLÜM:	25
ŞEKİL BİLGİSİ	25
(MORPHOLOGİE).....	25
I. İSİMLER	26
A. YAPIM (TÜRETME) EKLERİ.....	26
1. İsimden İsim Türeten Ekler	26
2. İsimden Fiil Türeten Ekler:.....	29
3. Fiilden İsim Türetme Ekleri.....	29
4. Fiilden Fiil Türeten Ekler :.....	31
B. İSİM İŞLETME EKLERİ.....	32
1. Çokluk Ekleri :	32
2. İyelik Ekleri	32
3. İlgî (Aitlik) Eki.....	33
4. Hal Ekleri	34
a. Genetif Eki (İlgî hali)	34
b. Datif Eki (Yönelme Hali) :.....	34
c. Akkuzatif Eki (Belirtme Hali) :	34
d. Lokatif Eki (Bulunma Hali) :	35
e. Ablatif Eki (Ayrılma Hali) :	35
f. Ekvativ (Eşitlik) Eki :	36
g. Direktif (Yön Gösterme) Eki :	36
h. Instrumental (Vasıta) Eki :.....	36

B. ZAMİRLER	37
A. Şahıs Zamirleri	37
B. Dönüşlülük Zamirleri	38
C. İşaret Zamirleri	40
1. İşaret Zamirlerinin Son Çekim Edatlarına Bağlanması	41
D. Soru Zamirleri	41
E. Belirsizlik Zamirleri	42
III. SIFATLAR.....	42
A. Vasıflandırma Sıfatları.....	42
B. Belirtme Sıfatları.....	42
1. İşaret Sıfatları	42
2. Sayı Sıfatları	43
a. Asıl Sayı Sıfatları	43
b. Sıra Sayı Sıfatları	43
c. Üleştirme Sayı Sıfatları	43
d. Kesir Sayı Sıfatları	43
e. Topluluk Sayı Sıfatları	43
C. Soru Sıfatları.....	43
D. Belirsizlik Sıfatları.....	44
IV. ZARFLAR.....	44
A. Yer-Yön zarfları.....	44
B. Zaman Zarfları	44
C. Nasıllık-Nicelik Zarfları.....	44
D. Azlık-Çokluk Zarfları	45
V. EDATLAR.....	45
A. Ünlem Edatları	45
1. Ünlemler.....	45
2. Seslenme Edatları	45
3. Sorma Edatları	45
4. Gösterme Edatları	46
5. Cevap Edatları	46
B. Bağlama Edatları	46
1. Sıralama Edatları	46
2. Denkleştirme Edatları	46
3. Karşılaştırma Edatları.....	46
4. Cümle Başı Edatları.....	46
5. Sona Gelen Edatlar	47

C. Son Çekim Edatları.....	47
VI. FİLLER	47
A. Şahıs Ekleri	47
1. Birinci Tip Şahıs Ekleri	47
2. İkinci Tip Şahıs Ekleri	48
B. ŞEKİL VE ZAMAN EKLERİ	48
1. Şimdiki Zaman	49
2. Geniş Zaman(Muzari).....	49
3. Görülen Geçmiş Zaman	49
4. Öğrenilen Geçmiş Zaman	50
5. Gelecek Zaman (İstikbal).....	50
6. Emir Ekleri	51
7. İstek (İltizami) Ekleri.....	52
8. Dilek-Şart (Temenni-Desidératif-Conditionnel) Ekleri	52
9. Gereklilik Eki	53
C. Ek Fiil (İsim Fiil-Cevher Fiil).....	53
D. Fillerin Birleşik Çekimleri	56
E. Katmerli Birleşik Çekim	57
VII. PARTİSİPLER (SIFAT-FİLLER-ORTAÇLAR).....	57
VIII. GERUNDİUMLAR(ZARF-FİLLER-ULAÇLAR).....	58
A. Hal Gerundiumları.....	58
B. Zaman Gerundiumları.....	58
C. Bağlama Gerundiumları.....	58
III.BÖLÜM:CÜMLE BİLGİSİ	59
III.BÖLÜM CÜMLE BİLGİSİ	60
I. Kelime Grupları	60
A. Tekrar Grubu	60
1. Unsurları Aynı Olan Tekrar Grubu.....	60
2. Unsurları Yakın Anlamlı Olan Tekrar Grubu.....	60
3. Unsurları Zıt Anlamlı Olan Tekrar Grubu.....	60
B. Bağlama Grubu.....	60
C. Sıfat Tamlaması	61
D. İsim Tamlaması	61
1. Belirtili İsim Tamlaması.....	61
2. Belirtisiz İsim Tamlaması.....	61
3. Zincirleme İsim Tamlaması	62
E. Birleşik İsim	62

F. Ünvan Grubu.....	62
G. Edat Grubu	62
H. Sıfat-fiil Grubu	63
I. Zarf-fiil Grubu.....	63
J. Sayı Grubu.....	63
II. Kısaltma Grupları	63
A. İsnat Grubu.....	63
B. Yükleme (Akkuzatif) Grubu	64
C. Yaklaşma (Datif) Grubu	64
D. Bulunma (Lokatif) Grubu.....	64
E. Uzaklaşma (Ablatif) Grubu.....	64
F. Vasıta (İnstrümental) Grubu	65
IV. CÜMLELER.....	65
A. Yapısına Göre Cümleler	65
1. Basit Cümle	65
2. Birleşik Cümle.....	65
a. Şartlı Birleşik Cümle.....	66
b. İç içe Birleşik Cümle.....	66
3. Bağlı Cümleler.....	66
a.Ki'li Bağlı Cümleler	66
4. Sıralı Cümleler.....	67
B. Yüklemin Türüne Göre Cümleler.....	67
1. Fiil Cümlesi.....	67
2. İsim Cümlesi	67
3. Yüklemin Yerine Göre Cümleler	68
1.Kurallı Cümle (Düz Cümle).....	68
2. Devrik Cümle	68
D.Anlamına Göre Cümleler.....	68
1.Olumlu Cümle.....	68
2.Olumsuz Cümle.....	69
3.Soru Cümlesi	69
SONUÇ.....	70
OĞUZELİ HARİTASI.....	73
METİNLER	74
SÖZLÜK.....	125

ÖNSÖZ

Malazgirt zaferinden sonra başlayan ve XIV. yy' a kadar devam eden göçlerle Anadolu bir Türk yurdu haline gelmiştir.Çeşitli yerlerden ve farklı zamanlarda gelen Türk boylarının kaynaştığı bu saha çeşitli ağız özelliklerinin doğmasına sebep olmuştur.

Anadolu ağızları üzerine yapılan çalışmalar henüz yeterli değildir.Batılı ülkelerde başta Almanya, Fransa olmak üzere ağız ve lehçe çalışmaları 1800' lü yılların başında başlamıştır.Ülkemizde yapılan ağız çalışmaları batıya göre daha yenidir.Bu bakımdan ağız çalışmaları metodolojisi daha yeni yeni oturmaktadır.Türk Dil Kurumu'nun 1932 yılında başlattığı halk ağızından derleme çalışmaları dilcileri bu konu üzerinde düşünmeye sevketmiştir.

İlk kez ciddi olarak bu alandaki çalışmaları başlatan Prof. Dr. Ahmet Caferoğlu olmuştur.Daha sonra bilimsel veriler ve metodlarıyla çalışan Prof. Dr.Zeynep Korkmaz, Prof. Dr. Selahattin Olcay, Prof. Dr.Tuncer Gülensoy, Prof. Dr. Efrasiyap Gemalmaz, Prof. Dr. A. Bican Ercilasun gibi bilim adamlarımız bu alanda hatırı sayılır çalışmalar yapmış veya yaptırmışlardır.

Üniversite olarak bu çalışmalara ilk kez, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi öncülük etmiş,sonra Ankara Üniversitesi DTCF, Atatürk Üniversitesi, Fırat Üniversitesi, Erciyes Üniversiteleri tarafından gerek mezuniyet tezi gerekse Yüksek Lisans ve Doktora düzeyinde ilmi ve ciddi çalışmalar yapılmış ve hala yapılmaktadır.

Zaman, emek ve hepsinden önemlisi maddi destek isteyen ağız çalışmaları, dil, kültür tarihi, halk bilimi, halk edebiyatı ve sözlü etnografya malzemeleri açısından da son derece önemlidir.

Medeniyet teknoloji ile birlikte ilerlemektedir. Yol ve elektriğin girdiği köy ve mezralarda yaşayan insanlarımız da teknolojinin imkanlarından istifade etmeye başlamışlardır.Ancak teknolojinin baş döndürücü hızla gelişmesi, sanayileşmenin beraberinde getirdiği göç hadisesi, elektrikle birlikte televizyon ve radyonun yaygınlaşması bir çok kültürel değerleri yok etmektedir.

Bir milletin var olmasında en önemli unsurlardan biri de dildir. Dildeki aşınma beraberinde folklor ve etnografya değerlerine de zarar vermekte, masal, efsane, destan gibi sözlü ürünlerin yanında alet-edavat, kap-kacak adlarının kaybolmalarına yol açmaktadır. Bununla beraber yerel kültürü ve dolayısıyla

ağızları da tahrip etmekte, bu dil yadigarlarını daha gün ışığına çıkmadan mazinin acımasız derinliklerine gömmektedir.

İlmi metodlarla araştırıldığında Anadolu'nun bütün yörelerinin birbiriyle sıkı sıkıya bağlantısı olduğu görülür. Doğu ve Güneydoğu'da konuşulan, mahalli ağızlardaki zengin kelime hazinesinin bazı fonetik ve morfolojik değişikliklerle öteki bölgelerde de konuşulması bunun en güzel ispatıdır.

Oğuzeli ve Yöresi Türk kültürünün en güzel şekilde yaşandığı ve yaşatıldığı, örf, adet, gelenek ve göreneklerinin canlılığını koruduğu bir mekandır. Yetişmemde, büyük emeği olan bu güzel Türk beldesine ve onun güzel insanlarına her zaman minnet duymuşumdur. İşte bu vefadan dolayı bu konuyu seçerek bir nevi minnet duygumu ödemeye çalıştım.

Oğuzeli ve Yöresi Ağızları'nı seçmemizin bir başka nedeni de Suriye sınırları içinde kalan, hala Türklüğünden hiç bir şey kaybetmemiş olan Türk yerleşim merkezlerinden de derleme yapmaktır. Fakat Suriye hükümetinin tutumundan dolayı buna muvaffak olamadık. Gönül isterdi ki, buradan da bir şeyler derleyelim. Türk kültür yapısının bakir sahası olan bu Türkmen diyarından bir takım gizliliği Türk dili hayranlarının istifadesine sunalım. Ancak şimdilik mümkün olmamıştır. İleri de bunu gerçekleştirmek için yine girişimlerde bulunacağız.

Yöreyi iyi tanımamız ve yörenin fonetiğine kulağımızın yatkın olmasından dolayı derlemeler sırasında bunun sayılmayacak kadar çok faydasını gördük. Bizim yöreden olduğumuzu öğrenen konuşmacılar, yapmacıktan uzak bir biçimde konuşarak ses kaydını sağlam ve güvenilir yapmamızı sağladılar. Ayrıca yöreden olmam, kaynak kişileri titizlikle seçmemde ve sesleri tanımamda yarar sağlamıştır.

474 km² 'lik bir alana sahip bulunan inceleme bölgemiz içerisinde yer alan 90 köyden büyük bir bölümünden derleme yaptık. Derleme sırasında her biri 90 m'lik 15 adet kromdioksit kaset kullandık. Derlediğimiz ağız malzemesinin orjinal olmasına dikkat ettik. Askerlik haricinde yöre dışına çıkmamış (çıkılmışsa da ağız hususiyetlerini değiştirmemiş), ya okuma yazma bilmeyen ya da ilkökul mezunu, bütün bunlardan farklı en önemlisi yapmacıksız konuşan, dişleri sağlam, ne genç ne de çok yaşlı kimselerden seçmemeye özen gösterdik. Böylece ikisi ilçe merkezinden, toplam yirmi bir metni defalarca dinleyip, yazıya geçirerek transkripsiyonunu yaptık. Derlediğimiz metinlerin transkripsiyonunu bu alanda yapılan çalışmalarda kullanılan çeviri yazı işaretlerini göz önüne alarak hazırladık

ve Prof. Dr. Tuncer Gülensoy'un Doçentlik tezi olan Kütahya Ve Yöresi Ağızları adlı eserinde kullandığı çeviri yazı sistemini rehber edindik.

Metinleri ses alma cihazıyla derledik. Gramer bölümünü hazırlarken daima metinlere dayanmaya çalıştık. İlk numara metni, ikinci numara satırı göstermektedir. Ancak metinlerin yeteri kadar malzeme vermediği yerlerde bilhassa fiil çekimlerinde soruşturma metodunu kullandık (Metin ve satır numarası verilmeyen kelimeler bunlardır).

Ömer Asım Aksoy'un üç ciltlik Gaziantep Ağızı adlı eserinde inceleme bölgemizden derleme yapmamış olması çalışmamızın kıymetini daha da artırmaktadır.

Milli birlik ve beraberliğimizin kaynağını teşkil eden bu tür çalışmalara devletimizin maddi ve manevi desteklerini seferber etmesi en büyük isteğimizdir.

Beni bu konu üzerinde çalışmaya sevk eden, altı yılını bana vererek (dört yıl lisans iki yıl yüksek lisans olmak üzere), yetişmemde büyük emeği olan, çalışmalarım sırasında çok kıymetli zamanlarımı ayıran, ilgi, yakınlık ve yardımlarını esirgemeyen, engin bilgi ve tecrübeleriyle yol gösteren Hocam, Sayın Yrd.Doç.Dr.Muzaffer AKKUŞ'a, çalışmalarımda yardımlarını gördüğüm Arş. Grv. Hikmet KORAŞ'a, derlemelerim esnasında kadınlardan derlenen metinlerde yardımlarından dolayı Anam Havva KÖK'e, eserimin menbaini teşkil eden, sesleri bende mahfuz saygıdeğer hemşehrilerime, dostlarıma ve büyüklerime minnet ve şükranımı arz etmeyi zevkli bir vazife telakki ediyorum.

VAN

Abdullah KÖK

Eylül 1995

ARAŞTIRMADA KULLANILAN ÇEVİRİ (TRANSCRIPTION) İŞARETLERİ

\bar{a}	normalden uzun	a
\grave{a}	ince(platel)	a
\acute{a}	ayınlı	a
$\overset{\circ}{a}$	yuvarlak	a
b		
P	patlamasını kaybettiği için β 'ye yakın duyulan P	
c		
ç		
d		
T	patlamasını kaybettiği için d'ye yakın duyulan T	
\acute{e}	yarı uzun	e
\bar{e}	uzun	e
\acute{e}	kapalı	e
\grave{e}	ayınlı	e
f		
$\overset{\circ}{g}$	silikleşmiş	g
g	artdamak	g
$\overset{\circ}{h}$	silikleşmiş	h
h	ğırtlak	h
$\underset{~}{h}$	hırıltılı	h
\bar{i}	uzun	i
\grave{i}	kısa	i
\bar{i}	uzun	i
$\underset{~}{i}$	kısa	i
j		
K	patlamasını kaybetmiş arka damak K'sı	

l		
m		
ñ	nazal	n
ṇ̃	silikleşmiş	n
ō	uzun	o
ō̇	yarı uzun	o
o	u'ya kaçan	o
ö	uzun	ö
ö̇	yarı uzun	ö
ö̇	ayınlı	ö
p		
r		
s		
ş		
t		
ū	uzun	u
ū̇	kısa	u
ū̇	yuvarlak	u
u	ince	u
ü	uzun	ü
ü̇	kısa	ü
ü̇	yuvarlak	ü
v		
y		
z		

1	ünlülerin uzunluk işareti
2	genzelleşme(nazal) işareti
3	ünlülerin üzerinde kısalık işareti
4	iki kelime arasında bağlama işareti
5	ünsüzler arasında silikleşme işareti

BİBLİYOGRAFYA

- Akalin, Mehmet, **Tarihi Türk Şiveleri**, Ankara 1979.
- Akkuş, Muzaffer, **Kitab-ı Gunya**, Ankara 1995.
- Aksoy, Ömer Asım, **Gaziantep Ağzı I**, Ankara 1991.
- _____, **Gaziantep Ağzı II**, Ankara 1991.
- _____, **Gaziantep Ağzı III**, Ankara 1991.
- Arat, Reşit Rahmeti, **Kutadgu Bilig III, İndeks** (Hazırlayan:Kemal Eraslan, Osman F. Sertkaya, Nuri Yüce), İstanbul 1979.
- _____, **Edip Ahmet Yükneki, Atabetü'l-Hakayık**, İstanbul 1951.
- _____, **Eski Türk Şiiri**, İstanbul 1965.
- _____, "Türk Şivelerinin Tasnifi" , **Türkiyat Mecmuası**, C.10, İstanbul 1953, s. 59-137.
- _____, "Türkçede Cihet Mefhumu ve Bununla İlgili Tabirler", **Türkiyat Mecmuası**, C. 14, İstanbul 1965, s.1-23.
- Arsunar, Ferruh, **Gaziantep Folkloru**, İstanbul 1962.
- Banguoğlu, Tahsin, **Türkçenin Grameri**, İstanbul 1974.
- _____, **Ana Hatlarıyla Türk Grameri**, İstanbul 1979.
- Baskakov, N.A., "Türk Dillerinde Ön Vokallerin Düzleşmesi ve Halicz-Luck Lehçelerinde Karaimcenin ö>e ve ü>i Değişmeleri", **TDAY Belleten** 1963, s. 33-37.
- Buluç, Sadettin, "Şeyyad Hamza'nın Beş Manzumesi", **TDED**, C. 7,S.1-2, s.1-6.
- _____, "Anadolu Ağzları Bibliyografyası", **TürkiyatMecmuası**, VII-VIII, 1942, s. 327-333.
- Caferoğlu, Ahmet, **Türk Dili Tarihi I-II**, İstanbul 1984.
- _____, **Anadolu Dialektolojisi Üzerine Malzeme I-II**, İstanbul 1940-1941.
- _____, **Doğu İllerimiz Ağzlarından Toplamalar**, İstanbul 1942.

- _____, **Anadolu Ağzlarından Toplamalar**, İstanbul 1943.
- _____, **Güneydoğu İllerimiz Ağzlarından Toplamalar**, İstanbul 1945.
- _____, "Anadolu Ağzlarında Metathese Gelişmesi", **TDAY Belleten 1955**, s. 1-7.
- _____, "Anadolu Ağzlarında İÇ Ses Ünsüz Benzeşmesi", **TDAY Belleten 1958**, s. 1-11.
- _____, "Anadolu Ağzlarında Konson Değişmeleri", **TDAY Belleten 1963**, s. 1-32.
- _____, "Anadolu ve Rumeli Ağzlarında Ünlü Değişmeleri" **TDAY Belleten 1964**, s. 1-33.
- _____, **Türkçede -daş Lahikası**, İstanbul 1929.
- _____, **Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü**, İstanbul 1968.
- _____, "Türkçemizdeki -gıl/-gil Emir Eki", **TDAY Belleten 1971**, s. 1-10.
- _____, "Türkçede v Morfemi ", **Türkiyat Mecmuası**, XVI, 1971, s. 27-38.
- Çağatay, Saadet, **Türk Lehçeleri Üzerine Denemeler**, Ankara 1978.
- _____, "Türkçede n-g Sesine Dair", **TDAY Belleten 1954**, s. 15-30.
- Devellioğlu, Ferit, **Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat**, Ankara 1990.
- Duran, Suzan, "Türkçede Cihet ve Mekan Gösteren Ek ve Sözcükler", Eckman, Janos, "Türkçede -rak/-rek Eki", **TDAY Belleten 1953**, s. 49-52.
- Eraslan, Kemal, "Manzum Oğuzname", **Türkiyat Mecmuası**, C. XVIII, İstanbul 1976, s. 169-244.
- _____, **Eski Türkçede İsim-Fiiller**, İstanbul 1980.
- Ercilasun, A. Bican, **Kutadgu Bilig Grameri-Fiil**, Ankara 1984.
- _____, **Kars İli Ağzları, Ses Bilgisi**, Ankara 1983.
- _____, "Kaşgarlı Mahmud'da -sa/-se Eki", **Türk Dili**, Mayıs 1995, S. 521, s. 449-456.

- Ergin, Muharrem, "Kadı Burhaneddin Divanı Üzerine Bir Gramer Denemesi",
TDED, C.IV, S. 3, İstanbul 1951, s. 287-321.
- _____, **Türk Dili**, İstanbul 1988.
- _____, **Türk Dil Bilgisi**, İstanbul 1993.
- _____, **Dede Korkut Kitabı İndeks-Gramer**, Ankara 1963.
- _____, **Azeri Türkçesi**, İstanbul 1983.
- Erimer, Kayahan, "Anadolu ve Rumeli Ağzları Üzerine Bir Bibliyografya
Denemesi", TDAY Belleten 1970, s.211-236.
- Gabain, A. Von, **Altürkische Grammatik**, Wiesbaden 1974.
- _____, "Türkçede Fiil Birleşmeleri", TDAY Belleten 1953, s.16-28.
- Gemalmaz, Efrasiyap, **Erzurum İli Ağzları I**, Erzurum 1978.
- Gül, Rıza, **Kilis Merkez ve Köyleri Ağzları**, Adana 1993, (Ç. Ü. Sosyal
Bilimler Enstitüsü, Basılmamış YLT.)
- Gülensoy, Tuncer, **Anadolu ve Rumeli Ağzları Bibliyografyası**, Ankara 1981.
- _____, **Kütahya ve Yöresi Ağzları**, Ankara 1988.
- _____, "Anadolu Ağzlarında Şimdiki Zaman Eki", Prof. Dr.
İbrahim Kafesoğlu'nun Hatırasına Armağandan Ayrı
Basım, TKA, Ankara 1985.
- _____, **Güneybatı Anadolu Ağzları**, Ankara 1978.
- _____, "Türk Fonetik Transkripsiyonu Üzerine", **Türkoloji Dergisi**, C.
VIII, s. 169-190.
- Günay, Turgut, **Rize İli Ağzları**, Ankara 1978.
- Hacıeminoğlu, Necmeddin, **Türk Dilinde Edatlar**, İstanbul 1984.
- _____, **Yapı Bakımından Türk Dilinde Fiiller**, İstanbul
1984.
- Hatipoğlu, Vecihe, "Türk Kelimelerinin Ön Sesleri", DTCFD IV, 1951, s. 260-
275.
- _____, **İkileme**, TDK, Ankara 1971.
- _____, **Türkçenin Ekleri**, TDK, Ankara 1974.

- İnan, Abdülkadir, "XIII-XV. Yüzyıllarda Oğuz Türkmen ve Kıpçak Lehçeleri ve "Halis Türkçe"", TDAY Belleten 1953, s. 53-71.
- Kadri, H. Kazım, **Büyük Türk Lügatı**, İstanbul 1927-28. (dört cilt)
- Karahan, Leyla, **Türkçenin Söz Dizimi**, Ankara 1991.
- Kaup, W. Bang, **Berlindeki Macar Enstitüsünden Türkoloji Mektupları**, (Çev. Dr. Şinasi Tekin), Erzurum 1980.
- Korkmaz, Zeynep, "Eski Türkçedeki Oğuzca Belirtiler", **Türkoloji Dergisi**, C. VI, S. 1, Ankara 1974, s. 15-30.
- _____, "Türkçedeki -arak/-erek Zarf-Fiil (Gerundium) Ekinin Yapısı Üzerine", **R.R. Arat İçin**, Ankara 1966, s. 331-335.
- _____, "Selçuklu Türkçesinin Genel Yapısı", **TDAY Belleten 1962**, s. 17-34.
- _____, "-ası/-esi Gelecek Zaman İsim-Fiil (Participium) Ekinin Yapısı Üzerine", **TDAY Belleten 1963**, s. 31-38.
- _____, "Bartın ve Yöresi Ağzları Üzerine", **Türkoloji Dergisi**, C. I, S. 1, Ankara 1965, s. 103-106.
- _____, "Bartın ve Yöresi Ağzlarında Lehçe Tabakalaşması", **Türkoloji Dergisi**, C. II, S. 1, Ankara 1965, s. 265-287.
- _____, **Marzubanname Tercümesi**, Ankara 1973.
- _____, "Türk Dilinde -ça Eki ve Bu Ek ile Yapılan İsim 1958", s. 41-48.
- _____, "Anadolu Ağzlarının Etnik Yapı ile İlişkisi Sorunu", **TDAY Belleten 1971**, s. 21-32.
- _____, "Türkçede -acak/-ecek Gelecek Zaman Ekinin Yapısı Üzerine", **DTCFD**, C. XVII, S. 1-2, 1959, s. 159-168.
- Koraş, Hikmet, **Karaman Ve Yöresi Ağzları**, Kayseri, 1992(E.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış YLT).
- Küçükler, Paki, **Bingöl Merkez İlçe Ve Köyleri Ağzları**, Elazığ, 1988(F.Ü Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış YLT).
- Mansuroğlu, Mecdut, "Türkçede Zamir Çekimi " **TDED.C.III.**, S.3-4, İstanbul 1949, s.81-93.

....., "Şeyyad Hamza'nın Doğu Türkçesine Yaklaşan
Manzumesi", TDAY BELLETEN, 1956, s.137.

Olçay, Selahatiin, Tezkiretü'l Evliya Tercümesi, Ankara, 1965.

Orhunlu, Cengiz, Osmanlı İmparatorluğunda Aşiretlerin İskanı, İstanbul,
1987.

Sümer, Faruk, Oğuzlar(Türkmenler), Tarihleri-Boy Teşkilatı-Destanları, İstanbul
1992

Timurtaş, F.Kadri, "Küçük Eski Anadolu Türkçesi Grameri" Türkiyat
Mecmuası, XVIII. C'den Ayrı Basım, İstanbul 1976.

....., Eski Türkiye Türkçesi, İstanbul 1981.

TDK, Türkçe Sözlük, Ankara, 1988.

TDK, Derleme Sözlüğü, Ankara 1988

TDK, Tarama Sözlüğü, Ankara 1988

Yalman, Ali Rıza, Cenupta Türkmen Oymakları, C.I-II, Ankara 1991.

Yüksel Zühal, Polatlı Kırım Türkçesi Ağzı, TKAE, Ankara 1988.

KISALTMALAR

a.g.e.	adı geçen eser
a.g.m.	adı geçen makale
BT	Batı Türkçesi
C.	Cilt
DTCFD	Dil Tarih Ve Coğrafya Fakültesi Dergisi
EAT	Eski Anadolu Türkçesi
ET	Eski Türkçe
OT	Orta Türkçe
S	Sayı
s	Sayfa
TDAY	Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten
TDED	Türk Dili Ve Edebiyatı Dergisi
TKAE	Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü
TT	Türkiye Türkçesi
YLT	Yüksek Lisans Tezi

GİRİŞ

OĞUZELİ'NİN TARİHİ

Oğuzeli bu gün Gaziantep'in 18 km Güney-doğusunda Sacır Suyu kenarında kurulmuş bir ilçesidir. İlçe merkezi olmadan önce Oğuzeli'nin adı "Büyük Kızılhisar Köyü" idi. Ama halk bu birleşik sözcüğü Kızılhasar olarak söylemektedir.

Oğuzeli, yaşlıların anlattıklarına ve elimizdeki kaynaklara göre, eskiden şimdiki kasabanın kuzeyinde yer almaktaymış. Bir yanı Sacır Suyuna dayalı, diğer tarafı da kırmızı renkli, kalın ve yüksek duvarlarla çevrili bir yerleşim alanıymış. Kasaba içine, muhafaza altındaki kapılardan girilir, bu kapılar geceleri görevliler tarafından kapatılırmış. Bu şekliyle bir kale görünümünü vermektedir. İşte, sözü geçen duvarların renginden dolayı bu yere "Kızılhisar" adı verilmiştir. Ancak Gaziantep'in güney-batısında aynı adla anılan başka bir köy daha bulunduğu için ikisini birbirinden ayırmak için, Kızılhisar birleşik sözünün başına birer sıfat eklenmiştir. Bu sıfatlar çağdan çağa değişiklikler göstermiştir.

XVI. yüzyıla ilişkin, defter-i hakani ve şer'i mahkeme sicillerinde Oğuzeli "Kızılhisar-ı tahtani" öbürü de "Kızılhisar-ı fevkaani olarak geçer. Bazı metinlerde ise Tahtani ve Fevkaani kelimelerinin Türkçeleri olan aşağı ve yukarı sözcükleri de yazılıdır¹.

Büyük Kızılhisar'ın tarihi Gaziantep ve kuzey-doğusunda bulunan Tilbaşar ile sıkı sıkıya ilgilidir. Gaziantep'in Dulkadiroğulları'na bağlı olduğu XV. yüzyılın sonları ile XVI. yüzyılın başlarında bu yerin Tilbaşar'a tabi ve o zamanlar Tilbaşar ve Antep beyliklerinin, dolayısıyla Dulkadiroğulları ve Mısır Devleti sınırının Nafak Boğazı'ndaki Cansız Höyük'ten geçtiği söylenir.

Şimdi kısaca Tilbaşar Kalesi'nden bahsedelim: Tilbaşar Kalesi, Oğuzeli ilçesinin on kilometre güneyine düşer. Bu kalenin eski adı "Türbessel" dir. Zamanla çeşitli kültürlerin etkisiyle Tilbaşar haline gelmiştir. Burası Cortonay eyaletinin merkezi idi. Kalede, Odessa prensleri tarafından inşa ettirilen şatoların hiç biri zamanımıza gelememiştir. Adı geçen kale, Orta çağda Suriye Yakubilerinin eline geçmiştir. Selçuklu Sultanı I. Mesut, Suriye seferine çıktığında, oğlu, Kılıçarslan tarafından Ermeni prensi II. Jecelin'den alındı. Sonradan Nureddin Mahmut Zengi tarafından 1150 yılında tekrar alındı. Frenkler kalede bir kilise yaptırılmışlardı. Kilise 1459 tarihinde savaşlar neticesinde yıkılmıştır. 1560 tarihinde Frenkler Tilbaşar'daki bu kilisenin

¹ Cemil Cahit Güzelbey, "Gaziantep Radyosunda Bu İlin Hikayesi, Oğuzeli", *Gaziantep Kültür Dergisi* Eylül 1965, C. 8, s. 197-198

korunması ve inşası için Türklere beş bin altın vermişlerdir. Bundan da anlaşılıyor ki, Antep ve havalisi iki asır müddetle (1097- 1200) daimi bir muharebe sahası olmuştur. Bu bölge zaman zaman Frenkler'e, Ermeniler'e, Bizanslar'a ve Türklere geçmiş fakat daima Türk idaresi altında kalmıştır. 1833 nisanındaki Kütahya Anlaşmasıyla Tılbaşar Mısırlı Mehmet Ali Paşa'nın Kuzeydoğu sınırını meydana getirmiştir.

Rivayete göre, Tılbaşar Kalesi Antep Kalesi'nden eskidir. Ancak kuruluşu hakkında hiç bir kayda rastlanmamaktadır. Kale, çok harap ve perişan bir durumdadır. Bu gün sadece höyük olarak ovada görülmektedir. Tılbaşar Kalesi'nin doğusuna isabet eden, şimdiki Tılbaşar Mezrası'nda bir çok kalıntılara tesadüf edilmesi de buranın çok eskiden İnce Şehir adıyla anılan çok büyük sanayi ve ticaret şehri olduğunu göstermektedir. Tılbaşar Kalesi'nden, kalenin üç kilometre kuzey-batısında bulunan Zırambı Köyü'ndeki değirmene gizli bir yol olduğu Kale muhasara edilince, suyunu bu yoldan temin ettiği kaynaklarda belirtilmektedir.²

Oğuzeli, Yavuz'un Mısır seferi üzerine Osmanlı Devleti'ne geçmiş ve Mısırlı İbrahim Paşa Devrine kadar önemli olaylara sahne olmamıştır. Şu var ki, özellikle XVII. yüzyıl başlarındaki büyük Türkmen göçlerinin iskan sırasında ve bunu izleyen yıllarda göçebe oymakların baskınlarına, soygunculuklarına uğramıştır. Çok zengin ve verimli bulunan bu köyün duvarlar içine alınmasının sebebini bu olaylarda aramak gerekir. Gaziantep ve yakın köyler halkının Orul'da Mısırlı İbrahim Paşa ordularına karşı koymaya çalışmaları ve yenilmeleri üzerine bu bölgedeki Oğuzeli de istila ordusundan hasar görmüştür. XVI. ve bunu izleyen yüzyıllardan kalma belgelerde Büyük Kızılhisar'ın Gaziantep Sancak Beyliğinin önemli merkezlerinden biri olduğu anlaşılmaktadır. Oğuzeli sınırları içinde geçmiş yüzyılların büyük sırlarını saklayan bir çok höyük bulunmaktadır. Arkeolog kazması değmeyen bu höyükler şunlardır: Tılbaşar, Hacı, Sazgın, Arkık, Tüm, Mülk, Tılfar, Tüzel, Karacaören, Alahan, Solhan, Yoğumoğlu, Ağcahöyük, Haral, Vasılı, Tilhalit höyükleridir.

Büyük Kızılhisar'a neden Oğuzeli adı verilmiştir? Bu isim verme hakkında yeterli bilgi yoktur. Fakat, her kim vermişse nüfusunun tamamını Oğuz Türk'ü olan bu diyarı ismiyle müsemma kılmakla isabet etmiştir.

²Faik Yurtseven-Halil Yaşar, Gaziantep'in Tarihi Arkeolojisi ve Müzesi, Gaziantep 1977

Oğuzeli, Gaziantep'in küçük bir kazasıdır. Vilayetin güney-doğusuna rastlar. 474 kilometrekarelik bir araziye sahiptir. Kuzey ve batı yönlerini 700 metre yükseklikteki Gavur Dağları çevirir.

Yörenin İklimi

Yazları sıcak ve kurak, kışları ise ılık ve yağışlı geçer. Geçim kaynağı buğday, arpa, pamuk, mısır, mercimektir. Sacır kıyılarında nispeten sebze ve meyvecilikle beraber halk kendi ihtiyacını karşılamak üzere hayvancılık yapar. Tarım ürünlerinin yanında bağcılık, zeytin ve Antepfıstığı bölgenin başlıca geçim kaynağıdır³.

İlçemize Bağlı Bucak ve Köyler şunlardır:

Merkeze Bağlı Köyler

Altınyurt, Belören, Beşdeli, Büyüdüz, Çatalısu, Çaybaşı, Direkli, Dokuzyol, Duruköy, Dutluca, Ekinveren, Gündoğan, Gürsu, İkizkuyu, Kaşyolu, Kayalıpınar, Küçük Karacaören, Sazgın, Sergili, Taşyazı, Tınazdere, Uğurova, Yakacık, Yalnızbağı, Yazlı, Yeniköy.

Elbeyli Bucağı'na Bağlı Köyler*

Akçağıl, Alahan, Aşağı Beylerbeyi, Çakallı, Çıldırova, Erikli Yayla, Geçerli, Güneyse, Güvendik, Havuzluçam, Kalbursait, Karacurun, Mercanlı, Sağlıcak, Selimincik, Taşlıbahar, Turanlı, Yağızköy, Yeni Değirmen.

Doğanpınar Bucağı'na Bağlı Köyler

Akçakoyunlu, Akçamezra, Aslanlı, Asmacık, Aşağıgüneyse, Aşağı Yenyapan, Aydınkaya, Büyük Karacaören, Çatalçam, Çavuşbaşı, Çaybeyi, Demirkonak, Devehöyük, Dibecik, Dikmetaş, Ermiş, Güveçli, Hatunlu, Hötoğlu, İnceyol, İnkılap, Kabagaç, Karaburun, Karacaören, Karadibek, Kayacık, Kersentaş, Keçili, Kılavuz, Kovanlı, Kuruçay, Sevindi, Sütluce, Taşçanak, Taşlı, Tüzel, Ulaşlı, Üçdamlar, Üçkubbe, Yukarıgüneyse.

³Türkiye Turizm, Ayhık Turistik Mecmua, Yıl 2, C. 2, S. 15, Kasım 1963

* İlçemize bağlı bulunan Elbeyli bucağı ve yirmibeş köy Bakanlar Kurulu kararıyla il yapılan Kilis'e bağlanmıştır.

Bölgenin Etnik Yapısı

Tarih çağları boyunca Babil Kralıklarının, Asurların, Hititlerin, Geç Hitit Şehir Devletlerinden Kargamış'ın, Perslerin, İskender, Roma ve Bizans İmparatorluklarının hakimiyetinde kalan ilçe toprakları, Hz. Ömer zamanında müslüman Arapların eline geçmiştir. Bundan sonra Bizanslılar ile Müslüman Araplar arasında sık sık el değiştiren bölge, Abbasi İmparatorluğu zamanında tamamen İslam toprağı oldu. 1015'ten itibaren Anadolu'ya başlayan Türk akınları buralara kadar uzandı. 1071 Malazgirt Zaferinden sonra Türk topraklarına katıldı. I. Haçlı Seferi sırasında elden çıktıysa da 1150'de geri alındı. Sonra Eyyubi'lerin eline geçti. Bundan sonra sırasıyla İlhanlıların, Mısır Kölemenlerinin, Dulkadiroğlu Beyliğinin, Karakoyunlu ve Akkoyunlu Türkmen Beyliklerinin ve Timur'un hakimiyetinde de kaldıktan sonra 1516'da Yavuz Sultan Selim'in Mısır Seferi sırasında Osmanlı topraklarına katıldı. 1947'de ilçe oldu⁴.

Beydili Türkmenleri'nin İskan Edilişleri

Türkmenlerin anavatanı Horasandır. 84 000 haneden ibaret olan aşiret oniki beylik halinde idare ediliyordu. Her boy ve oymağın başına bir bey tayin edilmişti. Bu oniki beylik de bir reise bağlı bulunuyordu. Bütün Türkmenlerin reisi maruf ve bilgin bir zat olan Firuz Bey'dir.

Bu yöreye yerleşen Türkmen oymak ve boyları şunlardır.

Kadirli, Kazlı, Ulaşlı, Ceritli, Karasılı, Begmişli, Araplı, Karakeçili, Karakoyunlu, Savcılı, Mürselli, Emirli, Şarkevli, Bayındırlı, Kürdülü, Encürlü, Güneç, Yağmurlu, Çayrazlı.

Bütün Türkmenlerin reisi olan Firuz Bey, Kadirli Oymağı'na mensuptur. Oymak beylerinin isimleri şunlardır:

Bayındırlı	Bayındır Han
Şarkevli	Karabudak Bey
Karakoyunlu	Karayusuf Bey
Karageçili	Halil Bey
Mürselli	Mürsel Bey
Encürlü	Bedirhan Bey

⁴Yeni Türk Ansiklopedisi, Oğuzeli Maddesi, C. 7, İstanbul 1985, s. 2719 (madde yazarı yok)

Kazlı	Berk Ağa
Begmişli	Hacıali Bey
Ulaşlı	Mustafa Bey
Karışıklı	Şidoğlu Abdülvahap Bey
Torun	İnaloğlu

XVII. asrın başlarında Horasan'da gerek kuraklık, gerekse siyasi ahvaldaki değişiklik sebebiyle huzuru bozulan Türkmen beylerini Firuz Bey, durum değerlendirmesi yapmak üzere toplantıya çağırdı. Horasan'dan göç meselesi konuşuldu. Anadolu'ya göç etmeye karar verildi. 84 000 çadır evinin hangi yolu takiben Orta Anadolu'ya geldikleri ve yollarda neler yaptıkları bilinmemekle beraber, ilk olarak Yozgat'a gelip konakladıkları iskan Türkülerinden anlaşılmaktadır.

Türklük mana ve mefhumunun zayıf olduğu bu tarihlerde Türkmenler geldikleri yerlerde Türklük örf, adet ve ananelerini yaymaya başladılar. Medeni, gayyur ve milliyetperver olduklarından daima Türklük ananesini ileri sürerlerdi. Bu şekilde ananeci, asabi ve şeci bir millet olduklarını gören Anadolu halkı çekememezlik ettiklerinden haklarında devrin yöneticilerine şikayette bulundular.

Şikayetleri şöyle olmuştur: Yurdumuza hariçten bir takım garip ve yabani insanlar gelmiş, dillerinden anlayamadığımız gibi diyanet ve mezhepleri de meçhuldür. Bu yabani insanların yurdumuzdan çıkarılmasıyla huzur ve rahatımızın temini... diyerek uzun uzadıya müteaddid defalar maruzat ve müracaatta bulunmuşlardır.

Bu muazzam aşiret hakkında böylesine bir şikayet, devlet büyüklerinin nazar-ı dikkatını celp eylemiş ve keyfiyet ta padişaha kadar intikal etmiştir. Zamanın padişahı Dördüncü Murat meseleyi tahkik için Kadioğlu Yusuf Paşa'yı hadisenin doğru olup olmadığını araştırmak üzere Türkmenler üzerine göndermiştir. Kadioğlu Yusuf Paşa maiyetine külliyetli miktarda asker alarak Türkmenlerin bulunduğu bölgeye geldi. Geceleri yürüyüş yapan Osmanlı Kuvvetleri sabaha yakın bir zamanda obaya vasıl oldu. Sabah namazı vaktinde müezzinlerin Ezan-ı Muhammed'iyi okuduğunu duyunca Kadioğlu Yusuf Paşa ciddi taaccüp ve tahayyürde kalır. Çünkü Anadolu halkının hükümete verdiği ihbar ve iddiada dilleri garip olduğu gibi meslek ve mezhepleri de meçhuldür deniliyordu. Namaz vakti geldiğinde kamilen toplanıp namaza durmaları bir kat daha Paşa'yı taaccübe gark etmişti. Atını ileri sürerek obaya, yani çadırlar içine

girmiş, orada reisin evini sormuştu. Mezkur Paşa, Türkmenlerin ahlaklarından pek memnun ve hoşnut olduğundan maiyetiyle birlikte Firuz Bey ve Hacı Ali Bey'in çadırlarına misafir olurlar. Paşa bunların dil, hayat ve geçimlerine örf, adetlerine vakıf olur. Dilleri Türkçe ve kendilerinin de müslüman Türk olduklarını anlar. Hürmet, izzet ve ikramlardan sonra mütebassis ve minnetdar olduğundan hakikatleri olduğu gibi padişaha bildirir. Bunların evlerini yerinde bırakıp, reislerini devlete götürüp orada icap edecek teshil ve muavenette bulunacağını kararlaştırır ve Türkmenlere hitaben der ki, işte Anadolu halkının hakkınızda yaptığı şikayet ve müracaat bunun üzerine sizleri vurup, kırıp Anadolu topraklarından çıkarıp tard-ı tebid etmek maksadıyla devlet beni memur tayin ederek buraya göndermiştir. İşte devletin fermanı elimdedir. Fakat sizlerde gördüğüm hüsn-i ahlak ve terbiye beni pek memnun etmiştir. Bunun için ev ve adamlarınız yerlerinde kalsınlar, yalnız reislerinizi beraberimde götürüyüm devlet nezdinde lazım gelen teshilatta bulunacağım demiştir. Bunun üzerine evlerini yerlerinde bırakarak reislerini beraber alıp padişaha götürür. Oraya vardığında padişaha der ki, Anadolu halkının garip ve vahşi, diyanet ve mezhepleri meçhuldür diye ihbar ettikleri kitlenin reislerini getirdiğini haber verir. Bunun üzerine padişah neticeyi sorar. Yusuf Paşa, bunların gayet güzel ve fasih bir lisanla Türkçe konuştuklarını ve bu bakımdan dillerinin BEYDİLİ olduğunu, diyanetlerinin de islam olduğunu, asabi ve şeci, mehib bir millet olup, sebat ve istikamet sahibi olduklarını bildirmiştir. Bu malumatı padişah işitince pek memnun olur. Bu gibi millet bize lazımdır deyip, reislerini taltif ettirerek evlerine gönderir ve diledikleri yerlerde oturmalarına emir verir. Devletin Türkmeni tebalğa kabulüne karar verildiğinde Türkmene Beydili unvanı verilmiştir. Beydili'ler Halep, Carablus, Menbiç, Maraş, Urfa topraklarına iskan edildiler.

. Türkmenlerin cenuba iskan edilmeleri IV. Murat tarafından bildirildi. Çünkü bu tarihte Bağdat üzerine sefer yapılacaktı. Bağdat seferinden evvel geçiş yolunun emniyete alınması lazımdı. Bu bakımdan Türkmenleri bu mıntıkaya göndermeyi düşündü. Aynı zamanda bu tarihlerde, Bedevi Arapların Suriye ve Irak topraklarında oturan yerli insanlara yaptıkları tazyik ve tecavüzlerde önlenmek istendiği için Türkmenlerin bu mıntukalara bir set olarak iskan edilmesine karar verildi. Çünkü Türkmenler gayet muharip ve cesur bir kitle olduklarından ancak bunlar, bu bölgenin güvenliğini sağlayabilirlerdi. Bu minval üzere Türkmenlerin Rakkaya bağlı Culap mıntukasına iskan edilmesi Kadioğlu Yusuf Paşa'ya verildi. Yusuf Paşa iskan başı tayin edildi. Bu günkü hudutlara göre Culap mıntukasının büyük bir kısmı Suriye'de kalmıştır. Suriye'de bu

mıntıkaya Türkmen Culabı denilir. Diğer kısmı Urfâ'nın Akçakale ilçesi sınırları bulunan ve bölgeden geçip, Fırat nehrine dökülen Culap deresinin iki tarafını teşkil eder. İşte bu şekilde Türkmenler bu mıntıkaya gönderilir⁵.

"1693 yılında İlbeyli oymaklarının Rakka eyaletinde topraklara yerleştirilmeleri emredildi. Fakat iskan edilmeden önce oralara bir mimar gönderildi. Onun keşf ve raporunda yıkılmış bulunan arklar tamir edilseler dahi su çıkması ihtimali olmadığı, susuz yerlere yerleştirilir ise çok kötü duruma düşeceklerinin bildirilmesinden dolayı buraya yerleştirmekten vazgeçildi. Halep eyaletinde bulunan menbiç bölgesi Arap aşiretlerinin istilalarından dolayı yüz yıldan fazla harap bir halde bulunduğu için Rakka Valisi Kadızade Hüseyin Paşa İlbeylileri oraya yerleştirmeye uygun gördüğü gibi Halep, Antep ve Kilis ayan ve eşrafı da makul buldular. Çoğu tımar ve zemet olan bu yerler padişah hasları arasına katıldı. Aynı zamanda yerleştirmeler hakkında 19 Haziran 1693'te Rakka Valisi ile kadısı da emir verdi. Bunun üzerine bu nahiye içinde geçen Sacur nehrinin su basar köylerine 1481 tahmini çift ve 1038 kişi olmak üzere yerleştirildiler".⁶

Cenupta Türkmenler

Elbeyli Oymağı	(7 Oba)	Bu aşiretin reisleri dışarıdan seçildiği için ismine Elbeyli denilmiştir.
Berelli Oymağı	(5 Oba)	
Barak Oymağı	(12 Oba)	
Bayındır Oymağı	(5 Oba)	
Beydili Oymağı	(12 Oba)	

Yöremizdeki Türkmen Obaları

Beydili Oymağı Obaları

Obanın İsmi	Reisinin İsmi	Bağlı Bulunduğu Köyünü
Ferhan-Dinli	Nivaran Ağa	Kefarsara Köyü
Tirkenli	Dişo Ağa	İnkılap Köyü
Haydarlı	Kel Mehmet Ağa	Mıkbılı (Taşlı) Köyü

⁵ Ali Şahin, Güney Anadolu'da Beydili Türkmenleri ve Baraklar, İstanbul 1962, s. 22-30

⁶ Cangiz ÖRHUNLU, Osmanlı İmparatorluğunda Aşiretlerin İskanı, İstanbul 1987, s.63.

Berelli Oymağı Obaları

Zeyneli

Hanifi Ağa

Alimantar(Elbeyli)Köyü⁶

ELBEYLİ AŞİRETİ

Elbeyli aşireti Türkmenlerden ayrı bir bölüktür. Bunların kökü hakkında Ebülhüda Efendi diyor ki; "Türkmenler 80.000 ev 36 bölüktür. Bu bölüklerden birisinde Anadolu'da Sultan Melek isminde birinin oğlu Bey olmuş ondan sonra Türkmenlerden bölüne bölüne, bu aşiretin isminle "Elbeyli" denilmiştir.Hatta Sultan Melek'in oğlu fermanlı imiş. Gaziantep'te Arap Oğlu Ahmed'in oğlu Necati Efendinin Kayın validesi meşhur Bilal Bey'in anası Gülsüm Hatun da hala o ferman saklıdır.⁷ Tezimizin ikinci metni Bilal Beyle ilgilidir.

**SEYYAH NIEBUHR'UN LİSTESİNE GÖRE YÖREMİZDEKİ
TÜRKMEN OYMAKLARI⁸**

Türkmen Oymaklarına dair Avrupalı seyyahların eserlerinde bazı listeler görülür. Bildiğimize göre bu listelerin en eskisi meşhur seyyah Niebuhr'un kitabındaki listedir.Niebuhr bu listeyi 1764 yılında Halep'de yaşayan Dr.P.Russel'den almıştır.

BU LİSTEYE GÖRE ANTEPTEKİ TÜRKMEN OYMAKLARI

CACALU

1000 Çadır Antep Bölgesinde

Bu Dulkadirlerin Boz Ulustaki Ceceli Oymağı
olsa gerektir.

KIZIK

200 Çadır Antep Bölgesinde

Metinde verilen 200 rakamı sadece göçer kızıklar
için geçerlidir.

DEDE KARKIN

1000 Çadır Antep Bölgesinde

⁷ Ali Rıza Yalçın, **Cenupta Türkmen Oymakları**, Ankara 1977, s.9-10.

⁸Faruk Sümer, **Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri- Boy Teşkilatı-Destanları**, İstanbul 1987, s.348-349

XIX. Yüzyılda Aydın Bölgesinde bir oymak vardır ki herhalde bunun batıya geçmiş bir koludur.

MUSA BEĞLİ 500 Çadır Antep Bölgesinde

DİTİMLİ 3000 Çadır Antep Bölgesinde

Bu adda bir oymak görülmedi.

Bu vesikalardan anlaşıldığına ve incelemelerimiz neticesinde görüldüğü üzere bu bölge tamamen bir Oğuz-Türkmen bölgesidir. Yöremizdeki göç hadisesiyle ilgili olduğu için Cengiz Orhunlu'nun Osmanlı İmparatorluğunda Aşiretlerin İskamı adlı kitabında yer alan III. haritayı da veriyoruz.

İNCELEME

I.BÖLÜM SES BİLGİSİ

á Ünlüsü

a ünlüsü, a ile o arasında yuvarlaklaşmış bir ünlüdür. Yöremiz ağızlarında nadiren görülür.

şahán "şahin" (II-17), yuválama "yuvalama" (IIB-2), oğlán "oğlan" (V-15), şavkı "şavkı" (IV-31), gılcań "Gilcan" (VI-1), aslán "aslan" (VII-10)

é Ünlüsü

e ünlüsü, kapalı é sesinin yarı uzunluğunu olup derlemiş olduğumuz metinlerde az görülür. Fransızca'nın aksantegülü "e" si gibi bir ses çıkaran kapalı "é" dir³.

yémen "Yemegin" (IIIA-4), él "el" (IX-8), mémeT "Mehmet" (XIV-9)

ē Ünlüsü

"e" ünlüsü, normal "e" den daha uzun olan ünlüdür. Hece kaynaşması ve ses düşmesiyle oluşmaktadır. Oldukça sık rastladığımız bir ünlüdür.

berecē "Birecik'e" (VII-23), geleccē "geleceği" (VIII-5), yemē "yemeğe" (XVIIIIB-3)

ē Ünlüsü

"e" ünlüsü i >e değişmesinin bir safhası olup e ile i arasında bir ünlüdür. Bütün bölge ağızlarında olduğu gibi yöremiz ağızında da sıkça görülen bir sestir.

beş "beş" (IV-12), beğiroglu "Bediroğlu" (VII-11), geydī "giydiği" (X-5), teştte "Teştte" (XIX-42)

‘e Ünlüsü

e ünlüsü Arapça kelimelerde görülen bir sestir. Arapça "z" ayın sesinin "e" ile söylenen şeklidir.

‘emmi "emmi" (IV-4), h‘ekim "hekim" (IX-10), ‘ezireyil "Azrail" (XVC-23), du‘eleri "duaları" (XVII-127)

‘ehtibar "itibar", fe‘el "amele" (örnekler metin dışı olarak alınmıştır)

ī Ünlüsü

"i" ünlüsü, normal boğumlama süresinden daha çok boğumlanma süresine sahiptir. Daha çok hece düşmesi ile ortaya çıkmaktadır.

yaptīmız "yaptığımız" (IIB-1), tanīdı "tanıdığı" (V-4)

³ Ömer Asım AKSOY, a.g.e., İstanbul 1991, s. 9

ĩ Ünlüsü

"ı" ünlüsü, normal boğumlama süresinden daha kısa olup, ortada bulunan açık hecelerden ve bazen kelime ortasındaki ünlü türemesinde görülen bir sestir.

ıstıfa "istifade" (II-26), burıya "buraya" (XIII-8), şuriya "şuraya" (XIII-8), ıraş "ıraş" (XVC-31)

bamıya "bamya" , sıriya "sıraya" (örnekleri metin dışı olarak alınmıştır)

ī Ünlüsü

"i" ünlüsü, diğer uzun ünlülerde olduğu gibi daha çok hece kaynaşması ve ses düşmesi ile görülen bir ünlüdür. Normal boğumlanma süresinden daha uzundur.

istedi "istediği" (II-28), özelliinden "özelliğinden" (IIIA-1), dīp "deyip"(IX-6), gönderdi "gönderdiği" (X-10)

ĩ Ünlüsü

"i" ünlüsü de, kısa ĩ ünlüsünde olduğu gibi vurgusuz orta hecede ve kelime ortasında ünlü türemesinde görülür. Oldukça yaygın bir ünlüdür.

m'arifet "marifet" (I-7), kini "kini" (II-9), mercimeg "mercimek" (XIII-13), metre "metre" (XIV-14), ceritli "Ceritli" (XIV-38), ezireyl "azrail" (XVC-23).

ō Ünlüsü

"o" ünlüsü, metnimizde ses düşmesiyle ortaya çıkar. Yalnız bir kelimedede görülür. Derlediğimiz metinlerde fazla görülmemesine rağmen bölgemizde kullanılır.

yōgsa "yok ise" (IX-4),

nōlur "ne olur", nāpak "ne yapak" (örnekleri metin dışı olarak alınmıştır).

o Ünlüsü

"ó" ünlüsü, normal o sesinden daha kısa olup yöreden derlediğimiz metinlerde şu örneklerde görülmektedir.

sóna "sonra" (I-9), yóguT "yoğurt" (IIIB-2), özóv "Ezo" (IV-1), gómışıp "konuşup" (V-3), hácóv "Hatice" (IX-6)

ø Ünlüsü

"o" ünlüsü, o ile u arası bir sestir. Hecelerinde o ünlüsü bulunan kelimelerde daha çoktur.

otømobil "otomobil" (II-29), gakkøv "Gakkov"(II-33), søhūda " (IIIB-2)

ö Ünlüsü

"ö" ünlüsü, normal ö sesinden çok az uzun olup, ses düşmesi ile ortaya çıkar.

bök "büyük" (III-A-1), böle "böyle" (XX-45)

‘ö Ünlüsü

"‘ö" ünlüsü, Arapça kökenli birkaç kelimeye görülmektedir. Arapça "ز" aynı sesinin ö ile söylenen şeklidir.

‘ömür "ömür" (II-12)

‘ökkeş "Ökkeş" (örnek metin dışı olarak alınmıştır)

ū Ünlüsü

"ū" ünlüsü, normal u sesinden daha uzun olup, diğer uzun ünlülerde olduğu gibi hece kaynaşması ve ses düşmesiyle ortaya çıkmaktadır.

oldū "olduğu" (II-80), duyuldū "duyulduğu" (VII-2), boyundurū "boyunduğu" (XIII-5), çocū "çocuğu" (XVII-7)

ŭ Ünlüsü

"ŭ" ünlüsü, normal u sesinden kısa bir ünlüdür. Vurgusuz açık orta hecelerde ortaya çıkan bir ünlüdür.

gulūca "guluca" (II-10), surūca "Suruca" (II-11), garagolūnda "Karakolunda" (II-43), orūyı "orayı" (IV-28)

u Ünlüsü

"u" ünlüsü, yabancı kaynaklı kelimelerde görülen bir ince ünlüdür. Bölgemiz ağızında yaygın olmakla birlikte metnimizde bir kaç kelimeye görülür.

mūharebe "muharebe" (II-7), usūl "usul" (XI-30)

ū Ünlüsü

"ū" ünlüsü ,öne doğru çok büzülmüş dudaksı bir ünlüdür."y" sesinin bulunduğu kelimelerde görülür. Yöremizden yapmış olduğumuz derlemelerde örnekleri şunlardır.

dūdu "dudu" (XI-30), būdamcıyan "budamcı ile" (XI-37), hūmus "Humus" (XII-11), dūrnām "turnam" (XII-17), ordūyu "orduyu" (XIV-17)

ü Ünlüsü

"ü" ünlüsü de kelimelerde hece kaynaşması ve bazen ses düşmesi ile ortaya çıkmaktadır. Normal ü sesinden daha uzun bir ünlüdür. Metnimizde bir kaç kelime de görülür.

dür"düğür"(I-1),düñden"düğünden"(V-19)

ü Ünlüsü

"ü" ünlüsü normal ü sesinden daha kısa bir ünlüdür. Vurgusuz, yetersiz, açık orta hecelerde görülmektedir.

övünde "önünde" (IV-28), hükümümüz" hükmümüz" (VII-9), körpüsünde "köprüsünde" (XI-7), öldüren "öldüren" (XV-4)

ü Ünlüsü

"ü" ünlüsü, öne doğru büzülmüş bir ünlüdür. m, y, l ünsüzlerinin bulunduğu kelimelerde görülür.

küllü "küllü" (IV-30), sürmüye "sürmeye" (XIII-8), beşyüz "beşyüz" (XXI-15)

B. ÜNSÜZLER

Derleme yaptığımız yöre ağzında yazı dilinde bulunmayan şu ünsüzler vardır. P, g, ğ, h, h, K, n, n, T

P Ünsüzü

"b" ünsüzü tonsuzlaşarak P sesine yakın telaffuz edilir. b-p arası, patlamasını kaybetmiş bir p gibidir.

sebeP "sebep" (I-6), 'anteP "Antep" (II-3), ğomuşP "konuşup" (V-3), bişiriP "pişirip" (X-11), küreP "Kürep" (XI-15)

g Ünsüzü

"ğ" ünsüzü Arapça kelimelerde görülen bir arka damak ünsüzü olup, gayın sesinin g ile söylenen şeklidir. Metnimizde geniş bir yer tutar.

ağcağoyun "Akçakoyun" (II-19), ekizğuyu "ikizkuyu" (II-19), ğaraşlılı "Karaşlılı" (VII-6), ğassım "Kasım" (VII-10), ğızları "kızları" (IX-2), ğaraca oğlan "Karacoğlan" (XI-1)

ğ "ğ" Ünsüzü

"ğ" ünsüzü, g ünsüzünün silikleşmiş bir biçimidir. Çoğu kez iki ünlü arasında düştüğü görülür. Böylece kendinden önceki ünlünün uzamasına neden olur. Metnimizde örnekleri şunlardır:

ağamın "ağamın" (VI-3), gavağı "kavağı" (IX-16), dıvağı "duvağı" (IX-17), dağıldı "dağıldı" (XIV-35), dağıttın "dağıttın" (XIV-36)

h "h" Ünsüzü

"h" ünsüzü, silikleşmiş bir gırtlak ünsüzdür.

şahan "Şahin" (II-17), saleh "Salih" (II-33), mahmüt "Mahmut" (VI-14), şah "şah" (XVII-2)

h "h" Ünsüzü

"h" ünsüzü, sızıcı, sedalı bir gırtlak ünsüzdür. Daha çok Arapça kökenli kelimelerde geçer.

arızhaller "arzuballer" (II-49), devehöyük "Devehöyük" (IV-20), bozhöyük "Bozhöyük" (IV-21), hëkim "hekim" (IX-10), hatay "Hatay" (XIV-3)

h "h" Ünsüzü

"h" ünsüzü, sızıcı boğaz seslerindedir. Yani boğazdan hırıltı ile telaffuz edilen "h" harfidir. Arapça ve Farsçanın "h" noktalı hı'sı ve Almancanın "ach" kelimesindeki "ch" sesi gibidir. Arapça ve Farsçanın "h" hı' lı kelimelerden başka Türkçe bir takım kelimelerde görülür. Gaziantep ağzında bu ses kullanılır⁴.

h" ünsüzü, hırıltılı, sızıcı ve sedasız bir arka damak ünsüzü olup, yabancı kaynaklı ve Türkçe kelimelerde k>h değişmesi sonucu ortaya çıkmaktadır. Bölgemizden derlemiş olduğumuz metinlerde yaygın olarak geçmektedir.

salih "salih" (I-4), h'alil "Halil" (II-76), h'emit "Hamit" (II-76), nohut "nohut" (III-5), hanıfı "Hanefi" (IV-5), bahtı "bahtı" (IV-29), hâyfini "hayfini" (VII-11), hacóv "Hatice" (IX-4), hağ "kalk" (IX-7), harbıl "kalbur" (XIII-23), huste "hisse" (XIII-25)

⁴ Ömer Asım AKSOY, a.g.e., İstanbul 1991, s. 12

K "ğ" Ünsüzü

"k" ünsüzü, sedasız, patlayıcı bir arka damak ünsüzü olup, yöre ağızında çoğu kez yerini patlamasını kaybetmiş K ünsüzüne bırakmıştır.

tanıdıK "tanıdık" (I-3), bulduKtan "bulduktan" (V-5), çoK "çok" (VI-9), kırK "kırk" (VI-7), artıK "artık" (XV-10), yanyaK "yalın ayak" (XVC-8), duyduK "duyduk" (XVI-3), çıhdıK "ç çıktık" (XVI-4)

n Ünsüzü

n ünsüzü, n sesinin silikleşmiş olup, kelime sonlarında düşme eğilimindedir.

köyünden "köyünden" (II-24), çetelerden "çetelerden" (II-32), yememizden "yemeğimizden" (IIIB-1), ağızdan "ağızdan" (IV-14), esgiden "eskiden" (VI-6), bıdahtan "budaktan" (VII-3), halebden "Halepten" (XIV-10)

ñ Ünsüzü

ñ ünsüzü, bir yumuşak damak genzel tonlu ünsüz olup, yöre ağızında bolca geçmektedir. Türkçenin en eski devirlerinden beri var olan bu ünsüz kelime köklerinde olduğu gibi ilgi hali eki, ikinci teklik şahıs iyelik eki ve fiillerin çekimli şekillerinde de ikinci şahıs eklerinde ET'de olduğu gibi devam eder⁵.

gızın "kızın" (I-6), ganınıza "kanınıza" (V-15), ziliflerin "zülüflerin" (VI-29), saçına "saçına" (IX-9), dürcülerin "dünürçülerin" (IX-13), sarayına "sarayına" (XVII-33), baña "bana" (XIX-27), saña "sana" (XIX-48)

y Ünsüzü

y ünsüzü, y sesinin silikleşmiş biçimi olup, yöremizden derlediğimiz metinlerde örnekleri şunlardır.

türkiyeye "Türkiyeye" (II-79), eyice "iyice" (IIIB-5), istemiye "istemeye" (V-11), böyürse "büyürse" (VI-4), osmaniyeaya "Osmaniyeye" (XIV-49)

II. SES DEĞİŞMELERİ

A. ÜNLÜ DEĞİŞMELERİ

⁵ Saadet ÇAĞATAY, "Türkçede ng Sesine Dair", TDAY Belleten 1954, Ankara 1988, s.15-30.

1. Kalm Ünlülerin İncelmesi

a > e Değişmesi

Yöre ağızında daha çok Arapça asıllı kelimelerde görülen bir değişme olup yöremiz ağızında örnekleri şunlardır.

feset "fesat" (I-7), h 'eyder "Haydar" (VII-7), dermen "derman" (IX-10), helebden "Halepten" (XIV-15), izinneme "izinname" (XVA-8), meketi "maketi" (XVC-30)

ceze "ceza", gidişet "gidişat", sevde "sevda", berbet "berbat" (örnekler metin dışı olarak alınmıştır.)

a > 'e Değişmesi

Arapça asıllı kelimelerde daha çok görülen bir değişmedir.

cev'eb "cevap" (I-8), 'e şiret "aşiret" (II-46), h 'ekim "hekim" (IX-10), 'abb 'es "Abbas" (XIV-24), 'ezireyil "Azrail" (XVC-23), dı 'eleri "duaları" (XVII-127)

a > ö Değişmesi

Yöremiz ağızında Arapça asıllı kelimelerde görülür. Soruşturma yönteminden hareketle yöremiz ağızının tüm hususiyetlerini vermek endişesi taşıdığımızdan bu değişmeye vereceğimiz örnek metin dışı olarak alınmıştır.

söhüre "sağhura"

ı > i Değişmesi

Yöremiz ağızında fazlaca görülen ses değişmesidir.

vetenimizin "vatanımızın" (II-4), ıstıfa "istifade" (II-26), suvarı "süvari" (II-44), tabıy "tabi" (II-79), hanıfi "Hanefi" (IV-4), intıhamını "intikamım" (VII-6), ıtıbar "itibar" (X-4)

o > i Değişmesi

Yöremiz ağızında Batı dillerinden geçen kelimelerde görülür. Soruşturma yönteminden hareketle yöremiz ağızlarının tüm hususiyetlerini vermek endişesi taşıdığımızdan bu değişmeye vereceğimiz örnekler metin dışıdır.

şifor "şoför", mitor "motor",

u > i Değişmesi

Yöremiz ağzında az görülen bir değişme olup c, l ünsüzlerinin neden olduğu düşünülebilir.

ğabila "kabule" (V-12), cimo "cuma" (XIV-1)

2. İnce Ünlülerin Kalınlaşması

e > a Değişmesi

Yöremiz ağzında daha çok kalınlık incelik uyumu sebebiyle görülen bir ses değişmesidir.

esnede "esnada" (II-8), hatiresine "hatırasına" (II-47), tenesi "tanesi" (III-4), evled "evlat" (V-1), tekrer "tekrar" (XIII-31), bezirgen "bezirgan" (XIV-11)

i > a Değişmesi

Yöremiz ağzında daha çok kalınlık incelik uyumundan ortaya çıkar.

şahan "şahin" (II-18), caballar "cabiller" (XVI-16)

i > ı Değişmesi

Yöremiz ağzında oldukça fazla olup tamamıyla kalınlık incelik uyumundan kaynaklanmaktadır.

tabı "tabi" (II-46), ganimat "ganimet" (II-45), ıntıhamını "intikamını" (VII-6), sabrı "Sabri" (IX-3), habarı "haberi" (XV-9), tilbaşar "Tilbaşar" (XVI-18)

i > u Değişmesi

Yöremiz ağzında az görülen bir ses değişmesi olup kalınlık incelik uyumu ile ilgilidir.

suruyaya "Suriyeye" (IV-13), osmaniyyaya "Osmaniyeye" (XIV-39)

ü > u Değişmesi

Yöremiz ağzında az görülen bir ses değişmesi olup kalınlık incelik uyumu ile ilgilidir.

duşmannan "düşmandan" (II-39)

3. Düz Ünlülerin Yuvarlaklaşması

a > ö Değişmesi

Yöremiz ağzında herhangi bir nedene bağlamadan metin dışı bir kelime görülür.

söhüre "sahura"

e > ü Değişmesi

Yöremiz ağzında metin dışı bir kelime görülen kelime ilerleyici benzeşme yoluyla ortaya çıkmıştır.

gelinböcü "gelinböceği"

i > u Değişmesi

Ashında "u" ile yazılmış bazı kelimelerin Batı Türkçesinde ı ve i ile karşılandığını görüyoruz.EAT' den sonra tamamlanan bu değişiklik ⁶ metnimizde de görülür. Yöremiz ağzında daha çok benzeşme yoluyla ortaya çıkmakta olup metnimizde şu örneklerde görülür

suruyaya "Suriyeye" (IV-13), osmaniyyaya "Osmaniyye" (XIV-39)

i > ü Değişmesi

Yöremiz ağzında az sayıda kelime geçmekte olup benzeşme yoluyla görülür.

çüt "çift" (XIX-23), terörüs "terörist" (örnek metin dışı olarak alınmıştır.)

4. Yuvarlak Ünlülerin Düzleşmesi

Yöremiz ağzında derlemiş olduğumuz metinlerde görülmeyen fakat metin dışı kelimelerde görülen bir ses değişmesidir.

şifor "şoför"

ö > e Değişmesi

Yöremiz ağzında görülen bir ses değişmesidir.

béylece "böylece" (X/12), béyledi "böyledi" (XIII-32)

éyle "öyle", şeyle "şöyle" (örnekler metin dışı olarak alınmıştır.)

⁶ Muharrem ERGİN, Dede Korkut Kitabı II, İndeks-Gramer, Ankara 1963, s. 405

u > ı Değişmesi

Yöremiz ağzında düzlük yuvarlaklık uyumu yazı dilinden daha ileri bir derecede olup u > ı değişmesi yaygın olarak kendini gösterir.

mitfāmızın "mutfağımız" (III-A-2), sómında "sonunda" (IV-12), yúrdına "yurduna" (IV-34), bından "bundan" (V-9), bozik "bozuk" (IX-13), ucında "ucunda" (X-7), yolcıya" (X-90)

u > i Değişmesi

Yöremiz ağzında az sayıda kelimeye görülür.

cimo "cuma" (XIV-12)

5. Geniş Ünlülerin Daralması

o > i Değişmesi

Yöremiz ağzında ender karşılaşılan bir ünlü değişmesidir. Derlemiş olduğumuz metinlerde rastlanmamakla birlikte metin dışı kelimelerde görülmektedir.

şiferine "şoförüne"

o > o Değişmesi

Yöremiz ağzında ender karşılaşılan bir ünlü değişmesidir. Derlemiş olduğumuz metinlerde rastlanmamakla birlikte metin dışı kelimelerde görülmektedir.

motor "motor"

6. Dar Ünlülerin Genişlemesi

i > a Değişmesi

Yöremiz ağzında ender karşılaşılan bir ünlü değişmesidir.

şahan "şahin" (II-23), cahallar "cahiller" (XVI-16)

B. Ünsüz Değişmeleri

1. Tonlulaşma

Tonlulaşma, tonsuz ünlülerin kendi karşılıkları olan tonlu seslere dönüşmesidir. Yöremiz ağızında şu değişmelerle karşılaşılacaktır:

k > ğ değişmesi:

Yöremiz ağızında gerek kelime başında, gerek kelime ortasında olsun en çok görülen ses değişmelerinden bir tanesidir. Yazı dilinde kelime sonunda bulunmayan b, c, d, g kuralına yöre ağızında da uyulmaz.

ğızın "kızın" (I-6), ekizğuyu "İkizkuyu" (II-19), ğuvatlarını "kuvvetlerini" (II-25), ğurban "kurban" (II-50), ğanımızı "kanımızı" (V-10), basğın "baskın" (VII-26), ğıymatlım "kıymetlim" (XVC-19)

k > g Değişmesi

Kelime başındaki bu değişme ET'den Batı Türkçesine geçerken görülür. Bu değişme geniş ölçüde olmasına rağmen umumileşmemiştir. Çünkü bu değişme aynı sahalarda değişik özellikler göstermektedir. Osmanlı sahasında g olan bazı kelimeler, Kuzey ve Doğu Türkçesinin tesiriyle Azeri sahasında k olarak varlığını devam ettirmiştir⁷. Yöremiz ağızında daha çok kelime sonlarında görülür. Kalıcı olduğundan çekim sırasında değişikliğe uğramaz.

ğas Talığdan "hastalıktan" (VI-9), olarag "olarak" (VIII-1)

gendi "kendi", ceng "cenk", becerigli "becerikli" (örnekler metin dışı olarak alınmıştır)

t > d Değişmesi

ET'de kelime başında "d" sesi yoktur. Aslında "t" olan bu fonemin "d" olarak inkişaf etmesi ET'nin sonlarına doğru olmuştur. Bu değişme ise karışık bir seyir takip etmektedir. EAT'nde bir taraftan "t" muhafaza edilirken diğer taraftan da "d"li şekiller ortaya çıkmıştır. Bu devirde "t" konsonantının korunduğu veya t- > d- değişmesine uğradığı yerler farklı eserlere göre bir takım ayrıcalıklar gösterdiği gibi aynı eserde dahi bir kelimenin hem "t"li, hem de "d"li şekillerine rastlanmaktadır. Bu gün t->d- meselesi halledilmiş olup yazı dilimizde Anadolu ağızlarına göre bir takım farklılıklar göstermektedir⁸.

⁷ Muzaffer AKKUŞ, Kitab-ı Gunya, Ankara 1995, s. 161

⁸ Muzaffer AKKUŞ, a.g.e., Ankara 1995, s. 165

Yöremiz ağızında, diğer Anadolu ağızlarında olduğu gibi ileri derecede bir t>d değişmesi görülür. Yazı dilinde, tonlulaşmadan kalmış ince, kalın, düz, yuvarlak; sıradan bir çok kelimedede bu değişmeye rastlamak mümkündür.

Kelime Başında:

dırna "turna" (XII-17), datlım "tatlım" (XVC-17)

Kelime Ortasında ve Sonunda:

basdılar "bastılar" (II-61), 'antePde "Antepte" (II-82), gaynadılır "kaynatılır" (IIIB-5)

p > b Değişmesi

Yöremiz ağızında kelime başında, daha çok eski ve asli biçimlerinin korunduğu görülür.

mensüb "mensup" (II-43)

Yazı dilinden alınan kelimelerin sonundaki tonsuz "p" sesi tonlulaşarak "b" olur.

'anteP "Antep" (II-5)

f > v Değişmesi

Yöremiz ağızında daha çok kelime ortasındaki "f"ler tonlulaşarak "v" olur. Az görülen bir ses değişmesi olayıdır.

uvag "ufak" (IIIB-4), (bu kelimedede eski biçim korunmuştur)

mısTava "Mustafa" (örnek metin dışı olarak alınmıştır)

2. Tonsuzlaşma

Tonlu ünsüzlerin kendi karşılıkları olan tonsuz ünsüzlere dönüşmeleri olayı yöremiz ağızında tonlulaşma kadar yaygın değildir.

c > ç Değişmesi

Bu değişme kendini gerundium eki olan -ınca / -ince ekinde gösterir⁹. İsimden isim yapım eki olan -cı tonsuzlaşarak -çı olmuştur¹⁰.

ğınaçlarında "kınaçlarında" (IX-12)

⁹ Muharrem ERGİN, Türk Dil Bilgisi, İstanbul 1993, s. 322

¹⁰ Muharrem ERGİN, a.g.e. İstanbul 1993, s. 148-149

z > s Değişmesi

Yöremiz ağzında görülen bir tonsuzlaşma olayıdır.

fırsıs "Fransız" (II-3)

yüssüg "yüzük" (örnek metin dışı olarak alınmıştır)

3. Süreklileşme

Yöremiz ağzlarında sıkça görülen bir hadise olan süreklileşme, süreksiz ünsüzlerin (b,c, ç, d, g, g, k, k, p, t), sürekli ünsüz (f, ğ, h, h, j, l, m, n, r, s, ş, v, y, z) haline gelmesi hadisesidir.

k > h Değişmesi

Türkçe de kelime başında "h" sesi bulunmamaktadır. Bu gün "h" ile başlayan bir takım kelimelerde ET devresinde "k" sesini ihtiva etmektedir. Metnimizde de diğer EAT metinlerinde olduğu gibi bu "k" sesi varlığını muhafaza etmiştir. "k" sesinin "h" şeklinde gelişmesi daha sonraki asırlarda olmuştur¹¹. Kelime içindeki ve sonundaki k > h değişikliği ise daha çok EAT'nde görülen bir değişikliktir¹². EAT metinlerinde "k"lı ve "h"li şekiller yan yana kullanılmasına rağmen düzenlilik göstermemektedir. Osmanlı Türkçesi sahasında "k"lı şekiller umumileşirken, Azeri sahasında ise "h"li şekiller varlığını devam ettirip umumileşmiştir. EAT'nde karışık bir vaziyette olan k > h değişikliğinin Kadı Burhaneddin Divanında, Azeri Türkçesinde "h"leşmeye paralel olarak bir bütünlük arz ettiği belirtilmektedir¹³. Yöremiz ağzında ender görülen süreklileşme hadisesidir.

fırhasına "firkasına" (II-..), vahtı "vakti" (IV-..), bıdahtan "budaktan" (VII-..), sahlamP "saklanap" (X-11), oralıhda "oralıkta" (XII-12), diyarbahıra "Diyarbakıra" (XIV-10), arhada "arkada" (XIV-30), intıham "intikam" (XVC-1)

k > ğ Değişmesi

Bu süreklileşme hadisesi daha çok iki ünlü arasında kalan "k"ların "g" olması durumunda görülür.

¹¹ Faruk Kadri TİMURTAŞ, Eski Türkiye Türkçesi, İstanbul 1981, s. 418

¹² Muharrem ERGİN, Dede Korkut Kitabı II, İndeks-Gramer, Ankara 1963, s. 418

¹³ Muharrem ERGİN, Kadı Burhaneddin Divanı Üzerine Bir Gramer Denemesi, TDED. C. 4, S. 3, s. 287-321

ğaraşılı "Karaşılı" (II-36), çoğ "çok" (II-46), çolağ "çolak" (II-77), hastalıgdan "hastalıktan" (VI-99), gála "kale" (VII-26)

p > f Değişmesi

Yöremiz ağızında ender görülen değişme hadisesidir.

tırfancı "tırfancı" (XIII-19)

5. Süreksizleşme(Sadasızlaşma)

Yöremiz ağızında ender görülen bir hadise olan süreksizleşme, sürekli ünsüzlerin (f, g, h, h, j, l, m, n, r, s, ş, v, y, z), süreksiz ünsüzler (b, c, ç, d, g, g, h, k, k, p, t) haline gelmesine süreksizleşme diyoruz.

j > c Değişmesi

Yöremiz ağızında görülen bir ses hadisesi olup derlediğimiz metinlerde rastlanmamakla birlikte metin dışı şu kelimelerde görülür:

candarma "jandarma", cilet "jilet", carcör "jarjör"

6. Sürekli Ünsüzler Arasındaki Değişmeler

f > v Değişmesi

Yöremiz ağızında ender görülen bir ses hadisesidir.

uvak "ufak" (IIIB-4) (bu kelimedede eski biçim korunmuştur)

ğ > ñ Değişmesi

Yöremiz ağızında ender görülen bir ses hadisesidir.

deñşiğ "değişik" (IV-1)

ğ > y Değişmesi

Yöremiz ağızında tesbit ettiğimiz bu değişme ender olup, kelime köklerinde rastlanır.

beyenip "beğenip" (I-8), tifeyini "tüfeğini" (XVC-21)

h > h Değişmesi

Yöremiz ağızında Türkçe ve Arapça kelimelerde görülen bu ses hadisesinin telaffuzu oldukça zordur.

halkı "halkı" (II-6), allahın "Allahın" (V-10), töhmetten "töhmetten" (VII-27)

h > h Değişmesi

Yöremiz ağzında asli şekillerin korunması ve telaffuz kolaylığı bakımından bu değişme daha yaygındır.

hâbarım "haberim" (II-72), hâlîl "halîl" (II-76), nohut "nohut" (IIIA-4), hâlna "haline" (IIIB-5), humusun "Humusun" (XII-12), bahıdadan "Bahıdadan" (XVI-4), arhıkdan "Arhıkdan" (XVI-6)

n > l Değişmesi

Yöremiz ağzında ender görülen bir değişim hadisesidir.

lorman "normal" (V-16)

filcan "fincan" (örnek metin dışı olarak alınmıştır)

ñ > n Değişmesi

Genzel bir ünsüz olan nazal "ñ" ünsüzü yöre ağzında eski biçimiyle yaşamakta olup yazı dilindeki bütün biçimler aşağı yukarı "n" biçimindedir. Gerek kelime köklerinde gerek ilgi halinde ikinci şahıs iyelik eki ve fiillerin çekimli şekillerindeki ikinci şahıs ekleri ET'deki gibi devam etmektedir. Yöremiz ağzında çok kullanılan bir değişme hadisesidir.

t'esiriñden "tesirinden" (IV-7), urguñuza "uğrunuza" (XII-10), señin "senin" (XVII-109), derdiñ "derdin" (XVII-90), ğardaşñ "kardeşin" (XIX-4), baña "baña" (XIX-27), seniñle "seninle" (XIX-31)

r > l Değişmesi

Diğer bazı ağızlarda olduğu gibi yöremiz ağzında da görülen bu değişme, titreyici "r" ünsüzünün tekrardan kurtulması ve düşmesini önlemek için ortaya çıkan bir değişme hadisesidir.

başlallar "başlarlar" (II-9), yapallar "yaparlar" (V-21), deller "derler" (XXI-10)

III SES OLAYLARI

A. Benzeşme

Bir dil birliğinde yan yana gelen veya aralıklı olarak bir arada bulunan iki sestən birinin diğeri etkilendiği, onu kendisine benzettiği, böylece iki sesin birbirine benzediği görülür. Yöremiz ağzında karşılaşılan benzeşmeler şunlardır:

1 İlerleyici Benzeşme

Bir kelime içinde bulunan iki ünsüzden birincisinin ikinciyi kendisine benzetmesi olaydır.

gannara "kanlara" (IX-11), binnara "bunlara" (X-4), unnuğ "unluk" (XIII-26), çobannar "çobanlar" (XIV-13)

2 Gerileyici Benzeşme

Bir kelime içinde yan yana bulunan iki ünsüzden ikincisinin birinci ünsüzü kendisine benzetmesi olaydır.

isteller "isterler" (I-8), veriller "verirler" (V-15), garallaştırılır "kararlaştırılır" (V-19)

B. Ünsüz (Konsonant) Türemesi

Yöremiz ağzında görülen ünsüz türemeleri şunlardır:

y Türemesi

y türemesi yöremiz ağzında şu örneklerde görülür:

hayını "haini" (II-47), göynünü "gönlünü" (IX-4), ezrayil "Azrail" (XVC-23), pekiy "peki" (XVII-113)

ıyırak "ırak", yesir "esir", dayım "daima" (örnekler metin dışı olarak alınmıştır)

ñ Türemesi

Yöremiz ağzında görülen bu ses türemesine örnek metin dışından verilmiştir.

bileñzik "bilezik"

h Türemesi

Yöremiz ağzında görülen bu ses türemesine örnek nmetin dışından verilmiştir.

havlu "avlu", hayva "ayva"

k Türemesi

Az görülen bir ses hadisesidir.

şindik "şimdi" (XIII-1)

C. Yer Değiştirme

Yan yana bulunan iki sesin yer değiştirmesidir.

samırsaK "sarmısak" (III A-3), urgunuza "uğrunuza" (XII-10), torpağlarından "topraklarından" (XIV-11), urgadım "uğradım" (XVI-6)

D. Ünsüz (Konsonant) Düşmesi

Bir kelimedeki ünsüz bir konsonantın düşmesi hadisesine ünsüz düşmesi hadisesi denir.

g Düşmesi

g ünsüzü birden fazla heceli kelime ve eklerin sonundaki "g"ler ile kelime ortasında ikinci hece başında veya kelimenin bünyesine dahil olan "g", "ğ"lerin Batı Türkçesinde düştüğünü daha önce görmüştük. Bu kelimelerde ise "g" ve "ğ" sesleri kelimenin bünyesine dahil hecelerin başında düşmüştür. Bu düşüşün 11. yüzyılda olduğu belirtilmektedir¹⁴. "g" ünsüzü yöremiz ağızında düşme eğilimindedir.

işbirli "işbirliği" (II-74), bardām "bardağım" (VIII-6), geydi "giydiği" (X-5), sevdi "sevdiği" (XI-3), çocun "çocuğun" (XVII-48)

"h" Düşmesi

Bu ses hadisesi yöremizde ender görülen bir ses hadisesidir.

memeT "Mehmet" (II-33), valla "vallah" (örnek metin dışı olarak alınmıştır)

"r" Düşmesi

Yöremiz ağızında ender görülen bir ses hadisesi olup herhangi bir kurala bağlanmaz.

s'ona "sonra" (I-9)

¹⁴ Selahattin OLCAY, Tezkiretül'-Evliya Tercümesi, Ankara 1965, s. 77

"f" Düşmesi

Yöremiz ağızında ender görülen bir ses hadisesi olup herhangi bir kurala bağlanmaz.

çüt "çift" (XIX-23), ser "sefer"

"v" Düşmesi

Asılları çift olan çift ünsüzlü iki kelimedede ünsüz çatışmasını ortadan kaldırmak için düştüğü görülür.

ğuvatları "kuvvetleri" (II-3)

E. Orta Hece Ünlüsünün Düşmesi

Çok hecele bazı kelimeler, hal eklerini aldıkları zaman vurgusuz olan orta hece ünlüsü düşer. Orta hece düşmesi hadisesine yöremiz ağızında da rastlanır.

yataḡı "yatağı" (IV-16), dün "düğün" (XVII-197), beḡini "beşiğini" (XX-1)

F. Orta Hece Ünlüsünün Daralması

Sonu ünlü ile biten kelimelere, isim hal eklerinden yönelme hali eki -a/-e gelince, araya giren kaynaştırma ünsüzü -y- sesi genellikle düz ünlüyü daraltmaktadır. Ayrıca fiilden fiil yapım eki -ma/-me ve isimden fiil yapım eki olan -la/-le eklerinin ünlüleri de daralmaktadır. Yöremiz ağızında bu hususiyeti taşıyan kelimeler şunlardır:

arıya "araya" (I-5)

G. Ünlü Birleşmesi (Contraction-crasis)

Yanyana gelen ünlüler kaynaşarak bir tek ünlü oluştururlar. Bu ünlü bazen önceki, bazen sonraki gibi olur. Yazı dilimizde görülen bu ünlü hadisesine yöremiz ağızında da rastlamak mümkündür. Genellikle ne ile, asıl ve et-, eyle-, ol-, yap- fiillerinin birleşmesi neticesinde görülür.

nétse "ne etse" (XVII-3), nápsa "ne yapsa" (XVII-3)

H. Ünlü Türemesi

Dilimizde kelime kökünde ünsüz ikizleşmesi olmadığı için daha çok yabancı kelimelerde görülen bu hadise iki ünsüz arasında bir ünlü türeyerek önlenir. Bazen de yabancı kelimelerin başına ünlü gelerek kelime Türkçeleşir.

Kelime ortasında görülen bu hususiyet Kıpçak grubu şivelerinden İdil-Uralda da aynen tekrar edilmektedir¹⁵.

telğıraf "telgraf" (II-11), ırhatsız "rahatsız" (II-29), firansıs "Fransız" (II-37) ireyisi "reisi" (II-39), metire "metre" (XIV-14)

I. Hece Erimesi (Vokal Düşmesi)

Bir kelimedeki arka arkaya gelen hecelerde birinin bazen eriyip düşmesi hadisesidir. Vokal düşmesine kelime ve sonunda rastlanır. Bu düşüş Türkçenin her devresinde görülmektedir.¹⁶ Yöremiz ağızında çok sık görülen bir hadisedir.

dür "düğür" (I-1), istedi "istediği" (II-28), geydi "giydiği" (X-5), sevdi "sevdiği" (XI-5), dip "diyip" (XI-11), aşşā "aşağı" (XIII-9)

İ. Ünsüz İkileşmesi

Bir ünsüzün yenilenmesi hadisesidir. Yöremizde az sayıda kelimedeki görülür.

yeddi "yedi" (XVII-81)

yüssüg "yüzük", dakka "dakika" (örnekler metin dışı olarak alınmıştır)

J. İkiz Ünlülerin Tekleşmesi

Yabancı dillerden dilimize geçen kelimelerde yan yana bulunan ikiz ünsüzlerin yöremiz ağızında tekleştiği görülür.

ğuvatlar "kuvvetler"(II-3), evel "evvel" (XVII-1), ama "amma" (XVII-5)

K. Uzun Ünlülerin Normalleşmesi

Aslında uzun olan ünlülerin bazı Arapça ve Farsça kelimelerdeki ünlülerin kısalarak normal hale gelmesidir. Diğer Anadolu ağızlarından farklı olarak yöremiz ağızında çok sık rastlanan bir hadisedir.

'ali "Ali" (II-12), 'antep "Antep" (II-20), h 'alil "Halil" (II-76), 'aşireti "aşireti" (VI-1), 'abbés "Abbas" (XIV-15), 'aile "aile" (XVA-1), 'ezreil "Azrail" (XVC-23), 'affini "affin" (XVII-10), 'aşşe "Ayşe" (XIX-18)

¹⁵ Muzaffer AKKUŞ, Kitab-ı Gunya, Ankara 1995, s. 155

¹⁶ Muharrem ERGİN, Dede Korkut Kitabı II, İndeks-Gramer, Ankara 1963, s. 370

IV. UYUM

A. Ünlü Uyumu (Harmonie Vocalique)

Ünlü uyumu bir kelimedeki ünlülerin türlü bakımlardan birbirine uymasıdır. Kökte veya eklerde kelimenin ünlüleri arasındaki benzerliktir. Ünlü uyumunu iki bölüme ayırarak inceleyeceğiz.

a) Kalınlık- İncelik Uyumu (Dil Benzeşmesi)

b) Düzlük- Yuvarlaklık Uyumu (Dudak Benzeşmesi)

Dilimizde bir çok dilden ayrı olarak ünlü uyumunun önemli bir yeri vardır. Yöre ağızında gerek kalınlık-incecik gerekse düzlük-yuvarlaklık uyumu oldukça sağlamdır. Yazı dilinde kullanılan alınma kelimelerde bile uyum tamdır.

1) Kalınlık- İncelik Uyumu

a. Kalınlaşma Yöntünden

duşman "düşman" (II-18), otomobil "otomobil" (II-29), hayını "hayini" (II-47), gârdaşı "kardeşi" (II-62), musada "müsade" (V-8), kavlıyla "kavliyle" (V-11)

b. İncelme Yöntünden

ceveplerini "cevaplarını" (I-8), evledin "evladın" (V-1), abbes "Abbas" (XIV-15), emme "amma" (XVII-6), haste "hasta" (XVII-100), mevlem "mevlam" (XIX-20)

2) Kalınlık-İncelik Uyumsuzluğu

Yöremiz ağızında şimdiki zaman fiil çekiminde bir ikileşme göze çarpar. Bu da kalın sıralı kelimelerde uyumsuzluğa neden olur. Ayrıca alınma kelimelerin bazılarında da uyumsuzluk ortaya çıkar

annatıy "anlatıyor" (VII-1), bazı "bazı" (X-3), zır'etçilig "ziraatçilik" (XIII-1), du'eleri "duaları" (XVII-127)

3) Düzlük- Yuvarlaklık Uyumu

ET de ve bugünkü yazı dilimizde düz olarak kullanılan bazı kelime ve eklerin EAT nde yuvarlak vokalli olarak varlığını devam ettirmesi bu devrin en önemli fonetik hususiyetlerinden biridir¹⁷ . Bu yuvarlaklaşmanın bir kısmının sebepleri izah ediliyorsa da bir kısım kelimelerde görülen yuvarlaklaşmalar henüz bir sebebe bağlanmamıştır. Ancak dikkati çeken diğer bir özellik de.ET den EAT

¹⁷ Faruk Kadri TİMURTAŞ, Eski Türkiye Türkçesi, İstanbul 1981, s. 27

nin son devirlerine kadar bir düzlük - yuvarlaklık uyumunun olmayışdır. Yukarıda da belirttiğimiz gibi bunun sebebi henüz kesin olarak izah edilememiştir.¹⁸ Batı Türkçesinde düzlük-yuvarlaklık uyumu düzleşme yönünden gelişmiş olup, düz ünlülerden sonra ancak düz ünlüler gelebilir. Yuvarlak ünlülerden sonra ise ya dar-yuvarlak ya da düz-geniş ünlüler gelir.

ğavın "kavun" (XIII-11), garpız "karpuz" (XIII-11), savındıĝ "savuruduk" (XIII-21), savıraĝ "savuralım" (XIII-22),

4) Ünsüz Uyumu

Kelimelerde yan yana gelen ünsüzlerin tonlu-tonsuzluk bakımından uygunluk göstermesi olayıdır. Yazı dilimizde ünsüz uyumu gelişimini tamamlamıştır. Yöremiz ağızında daha tonlulaşma yönünde bir eğilim vardır. Bu da ünsüz uyumunun bozulmasına yol açar.

geçdi "geçti" (II-77), yaTdı mı "yattı mı" (IV-23), bozukdu "bozuktı" (X-1), işTe "işte" (XVC-31)

5) Ünlü-Ünsüz Uyumu

Bazı Türkçe kelimelerde ünlüler ile ünsüzler arasında görülen uyumdur. Ön damak ünsüzleri olan (g, k, l, r, y,) ön, yani ince ünlüler; arka damak ünsüzleri olan (g, h, k, l,) art, yani kalın ünlülerle bir arada bulunurlar.

Yöremiz ağızında ünlü- ünsüz uyumsuzluğuyla karşılaşılır.

ğız "kız" (I-8), gassım "Kasım" (II-33), vaĝTı "vakti" (XII-6), toĝalı "tokalı" (XXI-1), yıĝalı "yıkalı" (XXI-2)

¹⁸ Muzaffer AKKUŞ, Kitab-ı Gunya, Ankara 1995, s. 132

**II. BÖLÜM:
ŞEKİL BİLGİSİ
(MORPHOLOGİE)**

I. İSİMLER

A. YAPIM (TÜRETME) EKLERİ

Yapım ekleri kök veya gövde halindeki kelimelere getirilerek başka anlamda yeni kelimeler türetir.

Türkçede yapım ekleri genelde aynıdır. Ancak bazı eklerin bazı yerlerde daha sık, bazı yerlerde daha seyrek kullanıldığı bu eklerin ağızların etkisiyle ufak tefek değişikliğe uğradığı da görülür. Bu değişiklikler, son seste ünsüz değişmesi, hece kaynaşması, benzeşme nedeniyle değişme, son seste ünsüz düşmesiyle değişikliklere uğrar¹⁹.

Oğuzeli ve yöresi ağızlarında, yazı dilimizde olduğu gibi bütün yapım eklerini görmek mümkündür. Fakat bazı ekler, yazı dilindeki şekilleriyle kullanıldıkları halde, bazıları ses değişmelerine uğrayarak yörenin ağız özelliğini oluşturmuşlardır.

Yöremiz ağızında tesbit edebildiğimiz yapım ekleri şunlardır:

1. İsimden İsim Türeten Ekler

-lık / -lik, -lık, -luk, -lığ / -lig, -lüg :

Yöremiz ağızında bu ekin hem kalın hem ince biçimi görülmekle beraber, k, k ünsüzleri g ğ ünsüzlerine dönüşme eğilimindedir.

ergenlig "ergenlik" (I-2), yılğnılg "yılğnılık" (II-23), birliğleri "birlikleri" (II-31), cesüslüg "casusluk" (II-41), ğuşbaşılıK "kuşbaşılık" (IIIA-4), götürmelig "götürmeliyiz" (XIII-25), fıharalığdan "fukaralıktan" (XX-32), şuralığdan "şuralıktan" (XX-41)

-lı / -li, -lu / -lü :

Bu ek, cümle içinde sıfat olarak kullanılan isimler yapar. Eklendiği kelime kök veya gövdesinden, kök ve gövde ile ilgili sahip olma, bir yere bağlı bulunma kavramlarını veren kelimeler türetir.

önemli "önemli" (II-22), ğaraşıhlı "Karaşıhlı" (II-36), elbeyli "Elbeyli" (II-40), gözlü "gözlü" (IX-2), benizli "benizli" (IX-2), yüklü "yüklü" (XIV-11)

¹⁹ Tuncer GÜLENSOY, Kütahya ve Yöresi Ağızları, Ankara 1988, s.75

-sız/-siz, -suz/-süz, -sıs :

-li ekinin olumsuzu olan bu ek, yöremiz ağzında da yazı dilinde olduğu gibi olmakla beraber, -sıs eki farklılık gösterir.

fransız "Fransız" (II-3), amansız "amansız" (VI-14), cansız "cansız" (XII-1), imansız "imansız" (XII-2), dinsiz "dinsiz" (XII-2)

tussuz "tuzsuz" , yüssüz "yüzsüz" (örnekler metin dışı olarak alınmıştır)

-cı / -ci, -cu / -cü, -çı / -çi :

Umumiyetle meslek v uğraşmayla ilgili isimler türeten bu ek, bazı örneklerimizde tonlu olması gerekirken tonsuzlaşmakta, gınaçlarında "kınacılarında" (IX-12), yolçuya "yolcuya" (XI-36), bazı örneklerimizde de tonsuz olması gerekirken tonlulaşmaktadır. çiftçi "çiftçi" (örnek metin dışıdır)

dürücü "dünürücü" (I-4), savcı "savcı" (IX-10), belçiye "belçiye" (XI-37), zir-etçilig "ziraatçılık" (XIII-1)

-cığ :

İsimlerden, sevgi ve küçültme ifade eden isimler türeten bir ektir. "k" ünsüzü tonlulaşarak "g" olmuştur.

ağcacığı "akçacık" (XI-25)

-daş :

Umumiyetle ortaklık, bağlılık ve beraberlik ifade eden bu ek²⁰, yöremiz ağzında d'li ve kalın ünlülü olarak görülür.

arhadaşı "arkadaşı" (II-39), ğardaşı "kardeşi" (XVB-5)

-men :

İsimden isim yapım ekidir²¹.

türkmen "Türkmen" (II-28)

-er :

Sayılarda kullanılıp, isimden isim türetir. İşlekliliği tam olup, asıl sayı isimlerinden dağıtma sayı isimleri türetir²².

birer birer "birer birer" (XVII-69)

²⁰ Ahmet CAFEROĞLU, Türkçede -daş Lahikası, İstanbul 1929, s. 6

²¹ Muharrem ERGİN, Türk Dil Bilgisi, İstanbul 1993, s. 167

²² Muharrem ERGİN, Türk Dil Bilgisi, İstanbul 1993, s. 161

-caz :

Küçültme, sevgi ve zavallılık ifade eder. Yalnız zavallılık ifadesi daha kuvvetlidir²³. -cağz ekinin hece erimesiyle ortaya çıkan biçimdir.

kadıncaz "kadıncağz" (XX-13)

çocukcāz "çocukcağz", adamcāz "adamcağz" (örnekler metin dışı olarak alınmıştır)

-ag / -eg, -ak / -ek :

Yöremiz ağızında işlek olmayan bir ektir.

gonaga "konağa" (VI-14)

göleg "gölek", sapag "sapak", yolağ "yolak" (örnekler metin dışı olarak alınmıştır)

-leyin :

Yöremiz ağızında bir örnekte görülen bu ekin "e" si kapalı "e" biçimindedir. gecéleyin "geceleyin" (II-26)

-durug :

İşlek olmayan bir ektir, alet ismi yapar²⁴.

boyundurug "boyunduruk" (XIII-3)

-gil :

İşlek olmayan bir ektir, ilgi ifade eder. Bu ekin -gil biçimi ağızlarda çok işlek durumdadır. Her türlü şahıs, akrabalık, ünvan isminden aile ve ev ismi yapar²⁵.

emmigilde "amcalarda" (IV-4)

'aligil "Aliler", dezzemgil "teyzemler", bibimgil "halamlar" (örnekler metin dışı olarak verilmiştir)

-gen :

Yöremiz ağızında kullanılan bir türetme ekidir.

ergen "ergen" (V-1)

²³ Muharrem ERGİN, Türk Dil Bilgisi, İstanbul 1993, s. 157

²⁴ Muharrem ERGİN, Türk Dil Bilgisi, İstanbul 1993, s. 166

²⁵ Muharrem ERGİN, Türk Dil Bilgisi, İstanbul 1993, s. 168

2 İsimden Fiil Türeten Ekler:

-la / -le :

İsimden fiil türeten en işlek ektir. İsimden fiil türetme eki sahasına hakim başlıca ek durumundadır²⁶.

başlallar "başlarlar" (II-23), evlenme "evlenme" (V-1), yahaladıP "yakalatıp" (VII-4), ganatlandım "kanatlandım" (XIX-4)

-al / -el :

Bu ek de eskiden beri kullanılan isimden fiil yapma eklerinden biridir. İşleklik sahası pek geniş değildir, umumiyetle sıfatlardan fiil yapar.²⁷

~~daraldı~~ , daraldı "daraldı" (örnekler metin dışı olarak alınmıştır)

3. Fiilden İsim Türetme Ekleri

-mak/ -mek :

Fiilden isim yapım eki olan bu ek fiillerin hareket isimlerini yapmaktadır.²⁸Bu ekin k, k ünsüzleri yöremiz ağızında çoğu kez tonlularak, g, g olur. Ek kahcı isimler türetir.

öldürmeg "öldürmek" (II-79), yemeğleridir "yemekleridir" (IIIA-1), eTmeğle "etmekle" (XVA-3)

-ma / -me :

İşlek bir ektir. İş isimleri yapar²⁹.

gezme "gezme" (I-1), evlenme "evlenme (I-1), düşme "düşme " (I-1), yuvâlama "yuvalama" (IIIB-2), bürma "burma" (VI-24), galmam "kalmam" (XI-24)

-ış / -iş, -uş / -üş :

İşlek bir ek olup, fiil isimleri yapar³⁰.

yetişti "yetişti" (II-81), pölüşürüg "bölüşürüz" (XIII-24), dövüşe "döğüşe" (XIV-29)

²⁶ Muharrem ERGİN, Türk Dil Bilgisi, İstanbul 1993, s. 170

²⁷ Muharrem ERGİN, Türk Dil Bilgisi, İstanbul 1993, s. 171

²⁸ Muharrem ERGİN, Türk Dil Bigisi, İstanbul 1993, s. 175

²⁹ Muharrem ERGİN, Türk Dil Bilgisi, İstanbul 1993, s.176

³⁰ Muharrem ERGİN, Türk Dil Bilgisi, İstanbul 1993, s. 177

-gı / -gi, -gu / -gü :

İşlek bir ektir, hareketle ilgili çeşitli nesnelere karşılardır³¹. Yöremiz ağzında tesbit ettiğimiz örnekler şunlardır. Metnimizde örneği olmamakla birlikte yöremiz ağzında örnekleri vardır.

süngü "süngü", sorgu ", vergi "vergi", çalgı "çalğı" (örnekler metin dışı olarak alınmıştır)

-ıcı / -ucu :

İşlek bir ektir. Aşırılık, devamlılık vardır³².

doyurucu "doyurucu" , bulucu "bulucu" (örnekler metin dışı olarak alınmıştır)

-(i)n / -(i)n :

Yaptığı isimler fiilin gösterdiği hareketi yapımı, olamı ve daha çok yapılamı ifade eder³³.

çalınTı "çalındı" (VII-25),

selinti "selinti" (örnek metin dışı olarak alınmıştır)

-T :

Eskiden misali daha çok olan bu gün ancak bir kaç kelimedede bulunan işlek olmayan bir ektir³⁴. Yöremiz ağzında bu ek patlamasını kaybetmiş olarak kullanılır.

yogurT "yoğurt" (IIIB-2)

-gın, -gün :

İşlek bir isimden fiil türetme ekidir. Fonksiyonunda bir büyültme, bir aşırılık manası vardır³⁵.

başgın "baskın" (VII-26)

küsgün "küşkün", ğırgın "kırgın" (örnekler metin dışı olarak alınmıştır)

³¹ Muharrem ERGİN, Türk Dil Bilgisi, İstanbul 1993, s. 179

³² Muharrem ERGİN, Türk Dil Bilgisi, İstanbul 1993, s. 181

³³ Muharrem ERGİN, Türk Dil Bilgisi, İstanbul 1993, s.179

³⁴ Muharrem ERGİN, Türk Dil Bilgisi, İstanbul 1993, s. 184

³⁵ Muharrem ERGİN, Türk Dil Bilgisi, İstanbul 1993, s. 179

4. Fiilden Fiil Türeten Ekler :

-ma / -me :

Fiilden menfi fiil türetir, olmama ve yapmama ifade eder³⁶. Yöremiz ağzında çekimler dışında pek değişmez.

gelmedi "gelmedi" (IV-10), varma "varma" (IV-32), goyma "koyma" (VI-26), doymasın "doymasın" (IX-22)

-n :

İşlek bir fiilden fiil yapım ekidir. Yapma ve olma ifade eden fiiller yapar³⁷.

alınıp "alınıp" (I-9), evlenmek "evlenmek" (V-2), daranamaz "taranamaz" (IX-9), pölnüp "bölünüp" (X-8)

-I :

İşlek bir fiilden fiil yapma ekidir. Fonksiyonu pasiflik ve meçhullik ifade eden fiiller yapmaktır³⁸.

vurulsın "vurulsun" (II-11), dövildi "döğüldü" (VII-25), öldürülse "öldürülse" (XVC-3), gidilip "gidilip" (XVC-30)

-ş :

İşlek bir fiilden fiil yapma ekidir. Ortaklaşma veya bir oluş ifade eder³⁹.

inanışlardan "inançlardan" (VIII-3), ütüşürse "ötüşürse" (VIII-4), bulaşmış "bulaşmış" (IX-9), annaşmağ "anlaşmak" (XVA-9)

-t, -d :

İşteş bir fiilden fiil yapma ekidir. Faktitif eklerden biridir, oldurma ve yapturma ifade eden fiiller yapar⁴⁰.

iletir "iletir" (V-3), gapadır "kapatır" (XI-11), çağırttı "çağırttı" (XVII-59)

-r :

İşlek bir ektir. Faktitif ekidir, oldurma ve yapturma anlamlı fiiller türetir⁴¹.

öldirir "öldürür" (II-82), bişirilir "pişirilir" (IIIA-7)

³⁶ Muharrem ERGİN, Türk Dil Bilgisi, İstanbul 1993, s. 190

³⁷ Muharrem ERGİN, Türk Dil Bilgisi, İstanbul 1993, s. 191

³⁸ Muharrem ERGİN, Türk Dil Bilgisi, İstanbul 1993, s. 193

³⁹ Muharrem ERGİN, Türk Dil Bilgisi, İstanbul 1993, s. 196

⁴⁰ Muharrem ERGİN, Türk Dil Bilgisi, İstanbul 1993, s. 200

⁴¹ Muharrem ERGİN, Türk Dil Bilgisi, İstanbul 1993, s. 199

-k :

İşlek olmayan bir fiilden fiil yapma ekidir. Yöremiz ağzında bir kelime de geçer⁴².

görükmenden "gözükmeden" (II-27)

B. İSİM İŞLETME EKLERİ

1. Çokluk Ekleri :

Çokluk eki isimlerin çokluk şekillerini yapan -lar,-ler ekidir. Bu ek topluluk ve grup isimleri yapar. Ekin yöremiz ağızlarında kullanılışı yazı dilinde olduğu gibidir. Ancak bazen ilerleyici benzeşme ile -nar, -ner şeklinde kullanıldığı görülür.

devletler "devletler" (II-1), ahbabları "ahbabları" (V-4), arpalar "arpalar" (VI-12), harbiler "harbiler" (VII-25), bizimkinnere "bizimkilere" (VII-7), türkmenleri "Türkmenleri" (VII-27)

2. İyelik Ekleri

İyelik ekleri eklendiği kelimenin ifade ettiği nesnenin kime veya neye ait olduğunu, sahibini belirten eklerdir.

İyelik ekleri bağlandıkları nesnenin aidiyetini şahıs olarak belirtirler. Bu şahıslar; konuşan (ben-biz), dinleyen (sen-siz), ve adı geçen (o-onlar) olarak altı tanedir.⁴³

Yöremiz ağzında kullanılan iyelik ekleri şunlardır:

I. Teklik Şahıs -m

canıma "canıma" (II-59), hayderim "Haydanım" (VII-20), yavnnımı "yavrumu" (IX-11), adlım "adlım" (XVC-16), datlım "tatlım" (XVC-17), kıymatlım "kıymetlim" (XVC-25)

⁴² Muharrem ERGİN, Türk Dil Bilgisi, İstanbul 1993, s. 201

⁴³ Muharrem ERGİN, Türk Dil Bilgisi, İstanbul 1993, s. 210-214

II. Teklik Şahıs -n, -n̄

gızın "kızın" (I-7), köyüne "köyüne" (IV-18), başına "başına" (IV-26), dırsın "dersin" (IV-27), gaşın "kaşın" (VI-32), eşin "eşin" (VI-33), gumaşın "kumaşın" (VI-34)

III. Teklik Şahıs -ı, -i, -u, -ü, -sı, -si

gocasını "kocasını" (II-8), tesellisi "tesellisi" (II-9), ulısı "ulusu" (II-66), valısı "valisi" (II-66), reyisi "reisi" (II-68), delisi "delisi" (II-67)

I. Çokluk Şahıs -mız, -miz, -muz, -müz

mutfāmızın "mutfağımızın" (IIA-2), büyüklerimiz "büyüklerimiz" (VII-1), hükümümüz "hükümümüz" (VII-9), hıstemiz "hissemiz" (XIII-25), pamımızın "pamuğumuzun" (XIII-30), küncümüzün "susamımızın" (XIII-30)

II. Çokluk Şahıs -nız, -niz, -nüz, -nüz

Yöremiz ağızında nazal "ñ" ile dir.

gızınızı "kızınızı" (VI-6), elinüz "eliniz" , sözüñüz "sözünüz", gözünüz "gözünüz" (örnekler metin dışı olarak alınmıştır)

III. Çokluk Şahıs -ları - leri, narı - neri

ellerinde "ellerinde" (II-6), duruyardı "duruyorlardı" (II-19), kaçıyorlardı "kaçıyorlardı" (II-27), guvatları "kuvvetleri" (II-76), asbaplarında "elbiseleride" (II-85), türkmenleri "Türkmenleri" (II-68), onnan "onları" (örnek metin dışı olarak alınmıştır)

3. İlgi (Aitlik) Eki

-ki

İlgi eki yöremiz ağızında da yazı dilinde olduğu gibi -ki olup tek şekildir. Uyuma bağlı değildir.

bizimkinnere "bizimkilere" (VII-7), şindiki "şimdiki" (XVIII A-2)

4. Hal Ekleri

a. Genetif Eki (İlgi hali)

-ın, -in, -un, -ün, -nün, -nin, -nun

İlgi hali eki bir ismin tabi olduğu başka bir isme bağlanmasını sağlar.⁴⁴ Yani bir isim anlamını başka bir isme bağlanarak tamamlanmasını sağlar. Genetif eki ismi isme bağlar. İkinci derecede bir hal ekidir.

Yöremiz agzında ilgi hal eki ET de olduğu gibi -ın , -in biçimi vardır.

gızın aylesi "kızın ailesi" (I-7), vetenimizin cennet köşesi "vatnımızın cennet köşesi" (II-4), 'antebin cenubunda "Antepin cenubunda" (II-19), zenginninin göstergesidir "zenginliğinin göstergesidir" (IIIA-2), gozbaşının daşına "Kozbaşının taşına" (IV-24), kemerinin gaşına "kemerinin kaşına" (IV-25), evledin veziyeti "evladın vaziyeti" (V-1), beledinin övünde "Beledinin önünde" (XI-12)

b. Datif Eki (Yönelme Hali) :

Datif eki -a / -e'dir. Vokalle biten bir kelimeye eklendiği zaman araya y yardımcı sesi gelmektedir. ET'de -ga /-ge, -ka / -ke şeklinde olan bu ek, tarihi seyri içersinde bir takım gelişmeler göstermiştir. Batı Türkçesinde şahıs zamırlarının çekiminde datif şeklyinin (bana, sana, ona) n ihtiva etmesi g ile g sesinin düştüğünü göstermektedir. ET'de n ile g, n halindre birleşmiş lehçelerin teşekkülünde parçalanmayarak BT'ne klişe halinde geçmiştir. Bu şekil üçüncü şahıs iyelik ekli kelimelerin çekiminde görülmektedir. İyelik ekinden sonra gelen yardımcı ses n ile ekin başındaki g ve g birleşerek n meydana gelmiş ve sonradan n'ye dönüşmüştür. Ayrıca iyelik ekinden sonra yardımcı ses n'yi kullanmayan ekler de (-ga / -ge) kendi varlığını muhafaza etmiştir⁴⁵.

gulūca "Kuluca" (II-10), surūca "Suruca" (II-11), bıççalara "bohçalara" (II-63), yüzüne "yüzüne" (VI-26), baña "bana" (IX-6), gönaga "konağa" (VI-14)

c. Akkuzatif Eki (Belirtme Hali) :

- ı / -i, -u / -ü ET'deki isimlerden sonra gelen akkuzatif ekinin cenup şivesindeki umumi temayüle uyarak g'si düşmüştür. -ı / -i akkuzatif eki ET'de isimlere gelen -ıg / -ig eki (g / g) inkişaf etmiş şeklidir. Düşen g ve g' nin tesiri ile yuvarlaklaşmayıp onların izini taşımamış olması her halde iyelik ekleri gibi yazılmamasından ileri gelmektedir⁴⁶.

⁴⁴ Muharrem ERGİN, Türk Dil Bilgisi, İstanbul 1972, s. 229

⁴⁵ Faruk Kadri TİMURTAŞ, Eski Türkiye Türkçesi, İstanbul 1981, s. 69

⁴⁶ Muharrem ERGİN, Kadı Burhaneddin Divanı Üzerine Bir Gramer Denemesi, TDED, C.4, S.3, s.303-304

ET'de yalın halde bulunan isimlere -(i)g / -(i)g, zamirlere, -m / -ni⁴⁷ ve üçüncü şahıs iyelik eklerinden sonra -n olmak üzere üç türlü akkuzatif eki kullanılmıştır.

Bazı Anadolu ağızlarında görülen akkuzatif ile datif eklerinin yer değiştirmesi hadisesi⁴⁸ bölgemiz ağızlarında hiç görülmemektedir.

vetenimizi "catanımızı" (II-2), bını "bunu" (VII-5), kaçını "kaçını" (VIII3), gendimi "kendimi" (IX-5), gelini "gelini" (IX-14), yolunu "yolunu" (IX-25)

d. Lokatif Eki (Bulunma Hali) :

Türkçenin her devresinde lokatif eki -da / -de, -ta / -te'dir. Kalın sıradakilere -da, ince sıradakilere -de gelmektedir⁴⁹.

Bulunma hal eki yöremiz ağızında da hemen hemen yazı dilinde olduğu gibidir. Ancak yazı dilimizde olduğu gibi tonsuzlardan sonra t'li şekiller getirilemez. Ekten önceki ne olursa olsun d'li şekiller tercih edilmektedir, t'li şekil nadiren kullanılır⁵⁰. Yöremiz ağızında da -da / -de ve -ta şekli kullanılmaktadır.

adında "adında" (VII-2), neyde "nede" (IX-11), bırada "burada" (IX-1), halda "halde" (IX-7)

e. Ablatif Eki (Ayrılma Hali) :

ET'de -tın / -tin, -dın / -din şeklinde dar vokalli idi⁵¹. Ancak bu ekin ET'de -ta / -te, -da / -de şekli de vardır. Aslında bu ablatif eki olmayıp lokatif ekinin ablatif fonksiyonunu üstlenmesinden başka bir şey değildir⁵².

Aynı ek bir takım Türk şivelerinde -dan / -den, -dın / -din'in yanında -nan / -nen, -don / -dön, -dun / -dün, -ton / -tön, -non / -nön şeklinde geçmektedir⁵³. Ek EAT ile Osmanlı Türkçesinin ilk devresinde -dan / -den şeklinde olup, t'li şekli son zamanlarda konsonant uyumuna bağlı olarak ortaya çıkmıştır⁵⁴.

Ek yöremiz ağızından derlemiş olduğumuz metinlerde -dan / -den, -Ten şeklindedir.

⁴⁷ A. Von GABAİN, *Altürkische Grammatik*, s. 87

⁴⁸ Zeynep KORKMAZ, *Anadolu Ağızlarında Yazı Dilinden Ayrılan İsim Çekim Ekleri ve Fonologie-Morfologie Bağlantısı*, I. Milli Türkoloji Kongresi (Tebliğ), İstanbul 1978, s. 29-40

⁴⁹ Muzaffer AKKUŞ, *Kitab-ı Gonya*, Ankara 1995, s. 184

⁵⁰ Hiknek KORAŞ, *Karaman ve Yöresi Ağızları*, Kayseri 1992,,s. 110 (E.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış YLT)

⁵¹ Von GABAİN, *Altürkische Grammatik*, W. Bang Kaup Berlin'deki Macar Enstitüsünden Türkoloji Mektupları, s. 34-36 (Dr. Şinasi TEKİN tarafından dilimize çevrilmiştir, Erzurum 1980)

⁵² Muharrem ERGİN, *Türk Dil Bilgisi*, İstanbul 1993, s. 236; A. Von GABAİN, *Altürkische Grammatik*, s.88

⁵³ Suzan DURAN, *Türkçede Cihet ve Mekan Gösteren Ek ve Sözcükler*, TDAY Belleten 1956, s. 48-54

⁵⁴ Muzaffer AKKUŞ, *Kitab-ı Gonya*, Ankara 1995, s. 185

garannıgdan "karanlıktan" (II-26), arhasından "arkasından" (II-46), sabahTen "sabahtan" (IV-11), oturıldıktan "oturulduktan" (V-8)

Bu ek bazı Anadolu ağızlarında görüldüğü gibi lokatif veya başka bir hal ekinin yerinde kullanılmamaktadır⁵⁵. Yöremiz ağızında da bu ek başka bir hal ekinin yerine kullanılamaz.

f. Ekvativ (Eşitlik) Eki :

Türkçede eşitlik eki -ca / -ce 'dir. ET'de -ç'li şekilleri kullanılmış olup, EAT'nden sonra c'li şekiller ortaya çıkmıştır. bu ekin eşitlik, mukayese ve miktar kadar benzerlik gibi bir çok fonksiyonu üzerinde topladığı görülür⁵⁶. ET'de -layu / -leyü şeklinde olan ikinci tip eşitlik ekinin EAT metinlerinde -layın / -leyin şeklinde olduğu bilinmektedir⁵⁷. Ancak başka kaynaklarda bu ekin eşitlik eki değil instrumental eki olduğu belirtilmektedir⁵⁸. Yöremiz ağızında farklı olarak -cene / -tene eşitlik eki vardır. Bu ek Kilis ve Yöresi ağızlarında da bulunmaktadır⁵⁹. Yöremiz ağızında -ca / -ce, -ça / -çe, -cene, -tene şekli kullanılmaktadır.

galleşçe "kalleşçe" (II-82), éyicéne "iyice" (III A-7), éyiténe "iyice" (XIII-26)

g. Direktif (Yön Gösterme) Eki :

Türkçede kullanılan cihet ekleri -ra / -re, -aru / -erü'dür⁶⁰. Yöremiz ağızında şu ekler kullanılmaktadır.

içeri "içeri" (XVII-45), dışarı "dışarı" (XX-19), yuğarı "yuğarı" (XX-26)

h. Instrumental (Vasıta) Eki :

Fiilin ne ile, nasıl, ne zaman yapıldığını ifade etmek için isme getirilen ektir. Bundan dolayı ek, cümlede ve kelime gruplarında daima zarf olarak kullanılır. Ek, daima ismi fiile bağlar, asıl görevi vasıta ifade etmektir. Ekin

⁵⁵ Paki KÜÇÜKER, Bingöl Merkez İlçe ve Köyleri Ağızları, Elazığ 1988, s. (F.Ü., Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış YLT)
⁵⁶ Zeynep KORKMAZ, Türk Dilinde -ça Eki ve Bu Ek ile Yapılan İsim Teşkilleri Üzerine Bir Deneme, TDAY Belleten, s. 41-48
⁵⁷ Muharrem ERGİN, Türk Dil Bilgisi, İstanbul 1972, s. 241
⁵⁸ Faruk Kadri TİMURTAŞ, Eski Türkiye Türkçesi, İstanbul 1981, s. 103-104
⁵⁹ Rıza GÜL, Kilis Merkez ve Köyleri Ağızları, Adana 1993, s. (Ç. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış YLT)
⁶⁰ Suzan DURAN, Türkçede Cihet ve Mekan Gösteren Ek ve Sözcükler, TDAY Belleten 1956, s.1- 100

zaman ve tarz ifade etmesi de bu fonksiyonundan kaynaklanmaktadır⁶¹ .
Yöremiz ağzında ET'de yaygın olarak kullanılan -n instrumental eki metnimizde yalnızca gışın "kışın" (XIII-49) şeklinde geçmesine rağmen metin dışı bir çok örneğine rastlanır.

Yöremiz ağzında yaygın olarak kullanılan instrumental ekleri ile edatının ekleşmiş biçimi olan -la / -le ve Azeri Türkçesinin etkisiyle ve benzeşme yoluyla ortaya çıkan, -nan / -nen ekleridir⁶² .

ğuvatlarla "kuvvetlerle" (II-18), firansızlarla "Fransızlarla" (II-74), ataşıyla "ateşyle" (X-11), bûdamcıynan "budamcı ile" (XI-37), yayan "yay, olarak" (XX-10)

B. ZAMİRLER

Şahıs, gösterme, belirsizlik ve soru kavramları vererek varlıkların yerini tutan kelimelere zamir denir⁶³ .

Zamirler, isim grubuna dahil olup, kullanılış bakımından isim gibi muamele görürler. Ancak çekim esnasında kökün değişikliğe uğraması önemli bir hususiyet arz etmektedir⁶⁴ .

A. Şahıs Zamirleri

Şahıs zamirleri varlıkları şahıslar halinde ve temsil suretiyle karşılayan kelimelerdir⁶⁵ .

1. Şahıs

ben (II-72), biz (XVB-1)

2. Şahıs

sen (VI-44), siz (V-17)

3. Şahıs

o (XVII-47), onlar (.....), onnar (XVII-48)

⁶¹ Muharrem ERGİN, Türk Dil Bilgisi, İstanbul 1972, s. 237

⁶² Rıza GÜL, Kilis Merkez ve Köyleri Ağzları, Adana 1993, s. 73 (Ç. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış YLT)

⁶³ Tuncer GÜLENSOY, Kütahya ve Yöresi Ağzları, Ankara 1988, s. 88

⁶⁴ Muharrem ERGİN, Türk Dil Bilgisi, İstanbul 1993, s. 249-251

⁶⁵ Muharrem ERGİN, Türk Dil Bilgisi, İstanbul 1972, s. 265

	Nominatif	Datif	Lokatif	Ablatif
ben:	ben	bana baña(IX-6)	bende	benden
sen:	sen	sana saña	sende	senden
o	o	ona oña	onda	ondan
biz	biz	bize	bizde	bizden
siz	siz	size	sizde	sizden
onlar	onlar onnar (II-41)	onlara onnara	onlarda onnarda	onlardan onnardan

	Akkuzatif	Genitif	Ekvatif
ben	beni beñi	benim	bence benlen bennen
sen	seni señi	senin	sence senlen sennen
o	onu	onun	onca onla onnan
biz	bizi	bizim (III A-1)	bizce bizle biznen
siz	sizi	sizin sizin	sizce sizle siznen
onlar	onları onnarı	onların onnarın	onlarca onlarla onnarla

B. Dönüşlülük Zamirleri

Dönüşlülük zamirleri şahıs zamirlerinden anlam bakımından daha kuvvetli olup gendi ve genni biçimiyle görülür⁶⁶. Yöremiz ağzında örnekleri şunlardır:

⁶⁶ Paki KÜÇÜKER, a.g.e., s.84; Hikmet KORAŞ, a.g.e., s.118; Rıza GÜL, a.g.e., s. 87

	1. T.Şh.	2. T.Şh.	3. T. Şh.
Nom.	gendim gennim	gendiñ genniñ	gendisi gennisi
Akk.	gendimi gennimi	gendiñi genniñi	gendisini gennisini
Dat.	gendime gennime	gendiñe (XVII-20) genniñe	gendisine gennisine
Lok.	gendimde gennimde	gendiñde genniñde	gendisinde gennisinde
Abl.	gendimden gennimden	gendiñden genniñden	gendisinden gennisinden
Gen.	gendimin gennimin	gendiñin genniñin	gendisinin gennisinin
Ekv.	gendimce gennimce	gendiñce genniñce	gendisince gennisince
İns.	gendimnen gennimnen	gendiñnen genniñnen	gendisinnen gennisinnen
	1. Ç. Şh.	2. Ç. Şh.	3. Ç. Şh.
Nom.	gendimiz gennimiz	gendiñiz genniñiz	gendileri gennileri
Akk.	gendimizi gennimizi	gendiñizi genniñizi	gendilerini gennilerini
Dat.	gendimize gennimize	gendiñize genniñize	gendilere gennilere
Lok.	gendimizde gennimizde	gendiñizde genniñizde	gendilerinde gennilerinde
Abl.	gendimizden gennimizden	gendiñizden genniñizden	gendilerden gennilerden
Gen.	gendimizin gennimizin	gendiñizin genniñizin	gendilerin gennilerin
Ekv.	gendimizce gennimizce	gendiñizce genniñizce	gendilerince gennilerince
İns.	gendimizlen gendimiznen gennimiznen	gendiñizlen gendiñiznen genniñiznen	gendilerinlen gendilernen genninernen

C. İşaret Zamirleri

Yöremiz ağızlarındaki işaret zamirleri de yazı dilimizdekilerden pek farklılık arz etmez.

Farklı olarak şo "şu" ile o arasında bir şahıs zamirlerinin çokluk şekillerinde olduğu gibi ilerleyici benzeşme olur. Çokluk şekiller bunnar, şunnar, onnar şeklinde n'li olur⁶⁷. Aynı durum Karaman ve yöresi ağızlarında sda vardır⁶⁸.

	1. T. Şh.	2. T. Şh.	3. T. Şh.
Nom.	bu bı	şu şo	o
Akk.	bunu bını	şunu şonu	onu onı
Dat.	buna bına	şuna şona	ona ona
Lok.	bunda bında	şunda şonda	onda
Abl.	bunda bında	şunda şonda	onda
Gen.	bunun bının	şunun şonın	onun onın
Ekv.	bunca bınca	şunca şonca	onca
İns.	bununla bınınna	şununla şonınna	onunla onınna

	1. Ç. Şh.	2. Ç. Şh.	3. Ç. Şh.
Nom.	bunlar bunnar	şunlar / şonlar şunnar / şonnar	onlar onnar
Akk.	bunları bunnarı	şunları / şonları şunnarı / şonnarı	onları onnarı
Dat.	bunlara bunnara	şunlara / şonlara şunnara / şonnara	onlara onnara
Lok.	bunlarda bunnarda	şunlarda / şonlarda şunnarda / şonnarda	onlarda onnarda
Abl.	bunlardan	şunlardan / şonlardan	onlardan

⁶⁷ Ömer Asım AKSOY, a.g.e., s. 139

⁶⁸ Hikmet KORAŞ, a.g.e., s. 118

	bunnardan	şunnardan / şonnardan	onnardan
Gen.	bunların	şunların / şonların	onların
	bunnarın	şunnarın / şonnarın	onnarın
Ekv.	bunlarca	şunlarca / şonlarca	onlarca
	bunnarca	şunnarca / şonnarca	onnarca
İns.	bunlarla	şunlarla / şonlarla	onlarla
	bunnarla	şunnarla / şonnarla	onnarla
	bunnarnan	şunnarnan / şonnarnan	onnarnan

1. İşaret Zamirlerinin Son Çekim Edatlarına Bağlanması

Yöremiz ağızında işaret zamirleri çoğunlukla ilgi - durum eki olarak son çekim edatlarına bağlanır. İşaret zamirlerinin edatlara bağlanması tıpkı şahıs zamirlerinde olduğu gibidir.

onnar uçun "onlar için" (II-41)

D. Soru Zamirleri

Bunlar, nesnelere soru şeklinde temsil eden, onların soru şeklindeki karşılıkları olan, onları soru halinde ifade eden, onlara soru sormak için kullanılan zamirlerdir⁶⁹.

Yöremiz ağızında kullanılan soru zamirleri kim, ne ve hara'dır.

1. kim

İnsanlar için kullanılan soru zamiridir.

kim (XVII-19)

2. ne

İnsan dışında kalan canlı-cansız varlıklar için kullanılan soru zamiridir.

ne (V-17)

3. hara

İnsanlar için kullanılan soru zamiridir.

hara'dır (XII-9)

⁶⁹ Muharrem ERGİN, Türk Dil Bilgisi, İstanbul 1993, s. 262

E. Belirsizlik Zamirleri

Nesneleri belirsiz bir şekilde temsil eden zamirlerdir⁷⁰.
herkeşe "herkese" (VII-28), ba'zi "bazı" (X-4)

III. SIFATLAR

Nesneleri vasıflandırma ve belirtme suretiyle karşılayan kelimelerdir⁷¹.

A. Vasıflandırma Sıfatları

Nesneleri belirten sıfatlardır. Nesnenin yerini işaret eder, sayısını gösterir ya da soru şeklinde belirtir⁷².

galib devletler "galip devletler" (II-2), güzel vatanımız "güzel vatanımız"
(II-4), 'acer kız "yeni kız " (IV-8), al gannara "al kanlara" (IX-15), üsul boylı
"uzun boylı" (XI-30)

B. Belirtme Sıfatları

Nesneleri belirten sıfatlardır. Nesnenin yerini işaret eder, sayısını gösterir ya da soru şeklinde belirtir⁷³.

1. İşaret Sıfatları

İşaretsıfatları, nesnelerin yerlerini işaret etmek suretiyle belirten kelimelerdir⁷⁴.

Yöremiz ağzında yazı dilinden farklı olarak şö vardır. Bu kelime şu ile o arasında bir işaret sıfatıdır. Kelimenin yapısı da şu + o = şö şeklindedir⁷⁵.

bu türküler "bu türküler" (II-9), o eve "o eve " (VIII-4), şu türki "şu türküyü" (IX-7)

şo adam "şu adam", şö gelen "şu gelen" (örnekler metin dışı olarak alınmıştır)

⁷⁰ Muharrem ERGİN, Türk Dil Bilgisi, İstanbul 1993, s. 264

⁷¹ Muharrem ERGİN, Türk Dil Bilgisi, İstanbul 1993, s. 232

⁷² Muharrem ERGİN, Türk Dil Bilgisi, İstanbul 1993, s. 234

⁷³ Muharrem ERGİN, Türk Dil Bilgisi, İstanbul 1993, s. 235

⁷⁴ Muharrem ERGİN, Türk Dil Bilgisi, İstanbul 1993, s. 235

⁷⁵ Ömer Asım AKSOY, a.g.e., s. 135

2. Sayı Sıfatları

Sayı sıfatları nesnelere, sayıları bildirmek suretiyle belirten kelimelerdir. Sayı sıfatları, nesnelere sayı bakımından ya yalnız adet olarak, ya dereceli olarak, ya b6l6k b6l6k, ya parça halinde veya topluluk şeklinde belirtirler. Bu fonksiyonlarına g6re sayı sıfatları; asıl sayı sıfatları, sıra sayı sıfatları, 6leştirme sayı sıfatları, kesir sayı sıfatları, topluluk sayı sıfatları olmak 6zere beşe ayrılırlar⁷⁶.

a. Asıl Sayı Sıfatları

Bunlar nesnelere sayısını g6steren sıfatlardır.

bir ağaya "bir ağaya" (VI-3), iki durnam "iki turnam" (XII-13), g6rk g6n "k6rk g6n" (XVII-198), g6rk gece "k6rk gece" (XVII-198)

b. Sıra Sayı Sıfatları

Bunlar nesnelere sayısını g6steren birinci g6n, beşinci b6lt6m gibi misallerde g6rd6đ6m6z birinci, beşinci vs. gibi sıfatlardır.

birinci cihan harbi "Birinci Cihan Harbi" (II-1)

c. 6leştirme Sayı Sıfatları

birer birer "birer birer " (XVII-69)

d. Kesir Sayı Sıfatları

yeddide biri "yedide biri", dohuzda ikisi "dokuzda ikisi" (6rnekler metin dışı olarak alınmıştır)

e. Topluluk Sayı Sıfatları

Çifte yavru "ifte yavru" (XVII-67)

6kiz g6rdaş "ikiz kardeş", 66z oğlağ "66z oğlak" (6rnekler metin dışı olarak alınmıştır)

C. Soru Sıfatları

Soru sıfatları nesnelere soru halinde belirten sıfatlardır. Y6remiz ağzında tesbit ettiğimiz sıfatlar şunlardır:

ney bu "ne bu" (IV-8), nasıl g6z "nasıl kız" (V-5)

⁷⁶ Muharrem ERG6N, T6rk Dil Bilgisi, İstanbul 1993, s. 237

D. Belirsizlik Sıfatları

Nesneleri belirsiz olarak bildiren sıfatlardır.

bir çete gurallar" bir çete kurarlar" (II-25), başka binini "başka birini" (IV-8)

IV. ZARFLAR

Zarflar, zaman, yer, hal ve miktar isimleridir. Tek başına sıfat olmadığı gibi tek başına zarf da yoktur. Zarflar: yer-yön zarfları, zaman zarfları, nasıllık nicelik zarfları ve azlık çokluk zarfları olmak üzere dört grupta toplanırlar.

Zarflar, tek başlarına bir isimden başka bir şey olmayıp çekimsizdirler. Çekime girdikleri zaman zarf olma özelliğini kaybederler. Hal durum eklerinden yön, eşitlik ve instrumental eklerini alırlar⁷⁷.

A. Yer-Yön zarfları

Fiillerin yerini, yönünü gösteren zarflar olup, yöremiz ağzında kullanılışları şöyledir:

övine geçilmez "önüne geçilmez" (V-12),

yokarı getti "yukarı gitti", burayaça geldi "buraya kadar geldi"(örnekler metin dışı olarak alınmıştır)

B. Zaman Zarfları

Fiilleri zaman açısından belirleyin, etkileyen kelimelere zaman mzarfları diyoruz. Yöremiz ağızlarında kullanılışları şöyledir:

bu esnede gocasını.....gaybetmiş " bu sırada" (II-8), mayıs ayında...vırır (II-82) sabah erceden....yaPdılar "sabah erkence" (VII-26), gara gış....bastırdı "kara kış" (XIII-31) övlenecək hahmaz "öyleye kadar" (XXI-5)

aşşamnan geldi "akşamleyin", bından kelli gonışmam "bundan sonra", ilkin ben geldim "ilkönce" (örnekler metin dışı olarak alınmıştır)

C. Nasıllık-Nicelik Zarfları

Bunlar, hal ve tavır anlatan zarflardır. Hal ve tavır anlatan her kelime nasıllık nicelik zarfları olarak kullanıldığı için yöre ağzında da örnekleri fazladır.

beyle bilsem....."böyle bilsem" (II-70), ileri gelenleri..... "ileri gelenleri" (VII-6), sessiz gidin..... "sessiz" (XII-8), serbes olun "serbest" (XII-11)

cip yalan söylyysin "çok fazla" (örnek metin dışı olarak alınmıştır)

⁷⁷Muharrem ERGİN, Türk Dil Bilgisi, İstanbul 1993, s. 244-249

D. Azlık-Çokluk Zarfları

Bunlar azlık-çokluk ifade eden, miktar-derece bildiren zarflar olup, kuruluş ve kullanım biçimleri yöremiz ağzında şöyledir:

bir kısmı...."bir kısmı" (XIV-39), noksanı "eksiği" (XVII-7), yarısını "yarısını" (XVII-29)

V. EDATLAR

Edatların kendi başlarına manaları olmayıp, gramer vazifeleri vardır. Edatlar özellik itibarıyla birlikte kullanıldıkları kelimelerin, kelime gruplarının ve cümlelerin kullanılışlarına ve ifade kabiliyetlerine yardım ederler. Bu itibarla isim ve fiiller asıl, edatlar ise yardımcı kelimelerdir.

Edatların bir kısmı, gibi, için, göre vb. yalnız edat olduğu gibi, bir kısmı ise aslında isim, sıfat ve zarflardır. Edatlar bağlama, son çekim, soru, nida diye bir takım bölümlere ayrılırlar. Bu edatların tasnifi cümledeki fonksiyonu ve manalarına göre incelenmiştir⁷⁸.

A. Ünlem Edatları

Bu edatlar sevinç, keder, nefret, heyecan gibi ruh durumlarını ve tabiiyetlerini, seslenmeleri, tasdik, ret, sorma, gösterme gibi beyan şekillerini anlatan şekillerdir. Bunlar beş grupta toplanırlar⁷⁹.

1. Ünlemler

Bunlar duygu ve heyecanları ifade için, içten koparak gelen edatlarla doğadaki sesleri taklit eden edatlardır.

ha (IX-3), o (XVII-203), abøv (XX-26)

2. Seslenme Edatları

vay (XX-24), yah (XXI-15)

3. Sorma Edatları

Bunlar sorma ifade eden edatlardır.

'acebe (VIII-2), haradır (XII-9)

⁷⁸ Faruk Kadri TİMURTAŞ, Eski Türkiye Türkçesi, İstanbul 1981, s. 97 ; Tahsin BANGUOĞLU, Ana Hatları ile Türk Grameri, İstanbul 1979, s. 39-42

⁷⁹ Tuncer GÜLENSOY, a.g.e., s. 114

4. Gösterme Edatları

Bir şeyi göstermek için kullanılırlar.
aşa (IIIA-7), işTe (XVC-31),
te (örnek metin dışı olarak alınmıştır)

5. Cevap Edatları

Onay ya da ret ifade eden edatlardır.
gabil "kabil" (VI-4), yoKtu "yoktu" (XVII-7)
he, hı, yo, hı (örnekler metin dışı olarak alınmıştır)

B. Bağlama Edatları

Bunlar, küçük dil birliklerini, kelimeleri, kelime gruplarını ve cümleleri biçim ve anlam bakımından birbirine bağlayan, onlar arasında bir bağ oluşturan kedadlardır.

1. Sıralama Edatları

Yöremizde kullanılan sıralama edatları şunlardır:
ve (II-76), tokmağla (XIII-28)

2. Denkleştirme Edatları

Bunlar, birbirine denk olan, birbirinin yerini tutan, iki ögeyi birbirine bağlayan, birbiriyle karşılaştıran edatlardır.
veya (XVC-6)
yahut "yahut" (örnek metin dışı olarak alınmıştır)

3. Karşılaştırma Edatları

Bunlar, karşılaştırılan iki ya da daha çok ögeyi, dil birliğini birbirine bağlayan edatlardır.
artuğ "artuk" (VIII-7), hem (VIII-8), hem de (VIII-8)

4. Cümle Başı Edatları

Bunlar, cümleleri anlam bakımından birbirine bağlayan edatlardır.
Yöremiz ağzında kullanılanları şöyledir:
nitekim "nitekim" (V-21), er "eğer" (XIII-8)
zatan "zaten", sanhı "sanki", haral "herhalde" emme "amma" (örnekler metin dışı olarak alınmıştır)

5. Sona Gelen Edatlar

Bunlar, dil birliklerinin, kelime gruplarının, cümlelerin sonuna gelerek önceki veya sonraki öğelere bağlayan edatlardır.

ya (IX-4), yóğsa "yok ise" (IX-4)

C. Son Çekim Edatları

Sonçekim edatları, işletme eki görevi gören edatlardır.İsimlerden sonra gelerek, onların türlü zarf biçimlerini yaparlar.

dınaklarıyla "turnakları ile" (XVC-11), dücüler için "Dünürçüler için" (I-6), dönmesi için "dönmesi için" (X-3)

yanı "yanı", öte "öte", beri "beri", kelli"geri" (örnekler metindışı olarak alınmıştır)

VI. FİLLER

Hareketleri karşılayan kelimelerdir. Hareket kelimesini burada geniş manasıyla alıyor ve nesnelere zaman ve mekan içinde "her türlü yapma, olma ve durumları için kullanıyoruz" Fiillerin çekimli biçimleri hareket, biçim, zaman ve şahıs olmak üzere dört şekilde ifade edilir⁸⁰.

Fiil Çekimi

A. Şahıs Ekleri

Şahıs ekleri, çekimli fiillerde, hareketi yapan ve olan şahısı ifade eden eklerdir. Emir kipindeki özel şahıs ekleri bir tarafa bırakılırsa Türkçede iki tip şahıs ekleri vardır.

1. Birinci Tip Şahıs Ekleri

Zamir kökenli olup, yazı dilimizde geçmiş zaman, şart ve emir dışındaki çekimlerde, yani şimdiki zaman, gelecek zaman, istek, gereklilik çekimlerinde kullanılan eklerdir⁸¹.

Teklik Birinci Şahıs Ekleri

ağlarım (II-69), annatım "anlatayım" (IIIA-3)

Teklik İkinci Şahıs Ekleri

versin (II-12), vurulsın "vurulsun" (II-11)

⁸⁰ Muharrem ERGİN, Türk Dil Bilgisi, İstanbul 1993, s.206

⁸¹ Tuncer GÜLENSOY, a.g.e., s. 98-99

5. Sona Gelen Edatlar

Bunlar, dil birliklerinin, kelime gruplarının, cümlelerin sonuna gelerek önceki veya sonraki ögelere bağlayan edatlardır.

ya (IX-4), yóğsa "yok ise" (IX-4)

C. Son Çekim Edatları

Sonçekim edatları, işletme eki görevi gören edatlardır.İsimlerden sonra gelerek, onların türlü zarf biçimlerini yaparlar.

dırnaklarıyla "tırnakları ile" (XVC-11), dücüler uçun "Düncürcüler için" (I-6), dönmesi uçun "dönmesi için" (X-3)

yanı "yanı", öte "öte", beri "beri", kelli"geri" (örnekler metindışı olarak alınmıştır)

VI. FİİLLER

Hareketleri karşılayan kelimelerdir. Hareket kelimesini burada geniş manasıyla alıyor ve nesnelere zaman ve mekan içinde "her türlü yapma, olma ve durumları için kullanıyoruz" Fiillerin çekimli biçimleri hareket, biçim, zaman ve şahıs olmak üzere dört şekilde ifade edilir⁸⁰.

Fiil Çekimi

A. Şahıs Ekleri

Şahıs ekleri, çekimli fiillerde, hareketi yapan ve olan şahısı ifade eden eklerdir. Emir kipindeki özel şahıs ekleri bir tarafa bırakılırsa Türkçede iki tip şahıs ekleri vardır.

1. Birinci Tip Şahıs Ekleri

Zamir kökenli olup, yazı dilimizde geçmiş zaman, şart ve emir dışındaki çekimlerde, yani şimdiki zaman, gelecek zaman, istek, gereklilik çekimlerinde kullanılan eklerdir⁸¹.

Teklik Birinci Şahıs Ekleri

ağlarım (II-69), annatım "anlatayım" (IIIA-3)

Teklik İkinci Şahıs Ekleri

versin (II-12), vurılsın "vurulsun" (II-11)

⁸⁰ Muharrem ERGİN, Türk Dil Bilgisi, İstanbul 1993, s.206

⁸¹ Tuncer GÜLENSOY,a.g.e., s. 98-99

Teklük Üçüncü Şahıs Ekleri

gidiy "gidiyor" (II-13), annatıy "anlatıyor" (VII-1)

Çokluk Birinci Şahıs Ekleri

başlang "başlarız" (XIII-10), elerig "eleriz" (XIII-23)

Çokluk İkinci Şahıs Ekleri

soracañız "sorarsınız" (XIII-1)

Çokluk Üçüncü Şahıs Ekler

ğoydular "koydular" (II-54), vurdular "vurdular" (II-54)

2. İkinci Tip Şahıs Ekleri

İkinci tip şahıs ekleri iyelik menşeyli olup yazı dilimizde görülen geçmiş zaman ve şart çekimlerinde kullanılan eklerdir⁸².

Teklük Birinci Şahıs

döndim "döndüm" (IV-27)

Teklük İkinci Şahıs

döndiñ "döndün" (örnek metin dışı olarak alınmıştır)

Çokluk Birinci Şahıs

annaTdih "anlattık" , annatah "anlatalım", annatırh "anlatırız" (örnekler metin dışı olarak alınmıştır)

Çokluk İkinci Şahıs

döndiniz "döndünüz", sevdiniz "sevdiniz", gördünüz "gördünüz" (örnekler metin dışı olarak alınmıştır)

Çokluk Üçüncü Şahıs

döndiler"döndüler", sevdiler"sevdiler", yaptılar "yaptılar" (örnekler metin dışı olarak alınmıştır)

B. ŞEKİL VE ZAMAN EKLERİ

Şekil ekleri, kip yahut şekil fiil kök veya gövdesinin ifade ettiği hareketin ne şekilde yapıldığını veya olduğunu gösteren gramer kategorisidir. Zaman ekleri ise fiilin gösterdiği hareketin hangi zamanda yapıldığını veya olduğunu ifade eden gramer kategorisidir⁸³.

⁸² Muharrem ERGİN, Türk Dil Bilgisi, İstanbul 1993, s. 286-287

⁸³ Muharrem ERGİN, Türk Dil Bilgisi, İstanbul 1993, s. 273-275

1. Şimdiki Zaman

Yöremiz ağızında şimdiki zaman eki -ıy / -iy'dir.

fil: git-

olumlu	olumsuz	olumlu soru	olumsuz soru
gidim	gitmim	gidiy miyim	gitmiy miyim
gidin	gitmin	gidiy misin	gitmiy misin
gidiy(VII-1)	gitmiy	gidiy mi	gitmiy mi
gidik	gitmik	gidiy mik	gitmiy miyik
gidiysiz	gitmiysiz	gidiy misiz	gitmiy misiz
gidiyler	gitmiyeler	gidiyler mi	gitmiyeler mi

Birinci teklik ve ikinci teklik şahıslarla birinci çokluk şahısların olumlu ve olumsuz çekimlerinde y sesleri iyice eriyerek kaybolmakta ve i sesini uzatmaktadır.

2. Geniş Zaman(Muzari)

Geniş zaman eki olarak ET'de umumiyetle -ur / -ür, nadiren -ar / -er, çok az olarak -ır / -ir ; vokalle biten köklerde ise -r kullanılmıştır. -ur /-ür vokalle biten kelimeye eklendiği zaman araya -y- yardımcı sesini alarak -yur / -yür şekline döner. EAT'nde ise -ur / -ür, -ar / -er ve -r şekli yanında nadir olarak -ır / -ir şekli de görülmektedir. -ur / -ür' ün vokali EAT'nde daima yuvarlaktır⁸⁴.

olumlu	olumsuz	olumlu soru	olumsuz soru
aglarım(II-69)	aglamam	aglar mıyım	aglamaz mıyım
aglarsın	aglamazsın	aglar mısın	aglamaz mısın
aglar	aglamaz	aglar mı	aglamaz mı
aglarık	aglamazık	aglar mıyık	aglamaz mıyık
aglarsınız	aglamazsınız	aglar mısınız	aglamaz mısınız
aglarlar	aglamazlar	aglarlar mı	aglamazlar mı

Yöremiz ağızında bu çekim ikinci tip şahıs ekiyledir.

3. Görülen Geçmiş Zaman

Görülen geçmiş zaman eki yöre ağızında yazı dilinde olduğu gibi -dı / di, -du / -dü, -tı / -ti, -tu / -tü şeklindedir.

olumlu	olumsuz	olumlu soru	olumsuz soru
döndim	dönmedim	döndim mi	dönmedim mi
döndin	dönmedin	döndin mi	dönmedin mi
döndi	dönmedi	döndi mi (V-27)	dönmedi mi

⁸⁴ Faruk Kadri TİMURTAŞ, Eski Türkiye Türkçesi, İstanbul 1981, s. 122

döndük	dönmedik	döndük mi	dönmedik mi
döndüz	dönmediz	döndüz mi	dönmediz mi
döndüler	dönmediler	döndüler mi	dönmediler mi

4. Öğrenilen Geçmiş Zaman

Öğrenilen geçmiş zaman ekleri yöre ağzında, yazı dilinde olduğu gibi -miş / -miş, -muş / -müştür.

olumlu	olumsuz	olumlu soru	olumsuz soru
sıvamışım	sıvamamışım	sıvamış mıyım	sıvamamış mıyım
sıvamışın	sıvamamışın	sıvamış mısın	sıvamamış mısın
sıvamış	sıvamamış	sıvamış mı	sıvamamış mı
sıvamışık	sıvamamışık	sıvamış mıyık	sıvamamış mıyık
sıvamışsiz	sıvamamışsiz	sıvamış misiz	sıvamamış misiz
sıvamışlar	sıvamamışlar	sıvamışlar mı	sıvamamışlar mı

Öğrenilen geçmiş zaman çekimi yazı dilinden farklı olarak ikinci tip şahıs eki ile yapılmaktadır.

5. Gelecek Zaman (İstikbal)

Gelecek zaman eki -ısar / -iser'dir. Bu ek ET ve TT'de yoktur. ET'de gelecek zaman eki olarak -gay / -gey, -taçı / -teçi, -daçı / -deçi, -çı / -çi ekleri kullanılmıştır⁸⁵. Bu gün bu eklerin yerini -acak / -ecek almıştır. Bu ek EAT'nde seyret de olsa gelecek zaman partisibi olarak geçmekteyse de , bazı mitenlerde gelecek zaman ifade etmektedir⁸⁶. ET'deki -gay / -gey eki Kutadgu Bilig'den itibaren Doğu Türkçesinde Çağatayca devri boyunca -ga / -ge şeklinde gelecek zaman eki olarak svarlılığını devam ettirmiştir⁸⁷. BT'ne geçişte baştaki g- ve g-'ler düşmüş ek -a / -e şekline dönmüştür⁸⁸. EAT'nde baştaki g ve g seslerinin düşmesi ile bir taraftan fonksiyondeğiştirip istek fonksiyonunu kazanan ekimiz diğer taraftan da -ası / -esi, -acak / -ecek şeklinde genişleyerek kendi fonksiyonunu devam ettirmiştir. Fakat bazı metinlerde az da olsa -a / -e'nin gelecek zaman fonksiyonunu ifade ettiği belirtilmektedir⁸⁹.

olumlu	olumsuz	olumlu soru	olumsuz soru
gidecem	gedmiycem	gidecem mi	gedmiycem mi
gidecen	gedmiycen	gidecen mi	gedmiycen mi

⁸⁵ A. Von GABAİN, Altürkische Grammatik Wiesbaden 1974, s. 115

⁸⁶ Muharrem ERGİN, Kadı Burhaneddin Divanı Üzerine Bir Gramer Denemesi, TDDED, C.4, İstanbul 1951, s.311

⁸⁷ Mecdüt MANSUROĞLU, Türkçede -gay/-gey Eki , Jean Deny Armağanı, TDK 1958, s. 171-184

⁸⁸ Muzaffer AKKUŞ, Kitab-ı Gunya, TDK Ankara 1995, s. 243

⁸⁹ Faruk Kadri TİMURTAŞ, Eski Türkiye Türkçesi, İstanbul 1981, s. 126

gideceg (X-11)	gedmiycek	gideceg mi	gitmeyecek mi
gidecez	gedmiycez	gidecez mi	gedmiycez mi
gideceksiz	gedmiyceksiz	gideceksiz mi	gedmicek misiz
gidecegler	gedmiycegler	gidecekler mi	gedmiycegler mi

6. Emir Ekleri

Bu sığa için her şahsa göre değişik ekler kullanılmıştır. Teklik birinci şahıs emir eki ET'de -ayın / -eyin, EAT'nde -ayın / -eyin yanında ekin birinci şahıslarda -ayım / -eyim şeli de vardır. Teklik birinci şahıs emir eki -gil / -gil'dir ancak, EAT ve OT'sinin başlarından itibaren -gil / -gil ekinin yanında eksiz şekilleri de ortaya çıkmış olup OT döneminde ise bu şekil -gil / -gil tamamıyla unutulmuştur. Bu ekin daima düz şekli mevcuttur. Teklik üçüncü şahıslar için ET'de -zun / -zün, -sun / -sün şekilleri de kullanılmıştır. Aynı devre içinde -zu / -zû, -su / -sû, -sunu / -sünü şekillerinin ortaya çıktığı ve devre başında ise -çun / -çün şekillerin de varlığı araştırmacılar tarafından tesbit edilmiştir⁹⁰. Çokluk birinci şahıs emir eki ET'de -alım/-elim, EAT'nde -alum/-elüm şeklinde olup, ekin ikinci vokali daima yuvarlaktır. Çokluk ikinci şahıs olarak -n, -un, -ün, -unuz/-ünüz, çokluk üçüncü şahıs için ET'de -zunlar/-zünler, -sunlar/-sünler, -sular/-süler, EAT ile OT'nin son devirlerinde vokal uyumuna bağlı olarak -sınlar/-sinler, -sunlar/-sünler şeklinde kullanılmıştır⁹¹. Derlediğimiz metinlerde emir eklerinin kullanılışını vermek oldukça zor. Soruşturma yöntemiyle tesbit ettiğimiz örneklerin kullanılış biçimleri şöyledir:

Teklik Birinci Şahıs Emir Eki

annatım "anlatayım" (IIIA-3)

Teklik İkinci Şahıs Emir Eki

bağın "bakın", görün "görün", bilin "bilin", diyin "deyin" (örnekler metin dışı olarak alınmıştır)

Teklik Üçüncü Şahıs Emir Eki

dirsin "dersin" (IV-19), yesin "yesin" (XI-10)

Çokluk Birinci Şahıs Emir Eki

bağalım "bakalım" (XIV-20)

⁹⁰ A. Von GABAİN, Altürkische Grammatik Wiesbaden 1974, s. 110-111; Muharrem ERGİN, Türk Dil Bilgisi, İstanbul 1993, s. 288-292

⁹¹ Muzaffer AKKUŞ, Kitab-ı Gunya, Ankara 1995, s. 247

Çokluk İkinci Şahıs Emir Eki

verin "veriniz", alın "alınız" veriniz "veriniz", alınız "alınız" (örnekler metin dışı olarak alınmıştır)

Çokluk Üçüncü Şahıs Emir Eki

yapsınlar "yapsınlar", versinler "versinler" (örnekler metin dışı olarak alınmıştır)

7. İstek (İltizami) Ekleri

EAT'nde ve bu gün istek eki olarak -a/-e kullanılmaktadır. Bu -a/-e ET'deki -gay/-gey ve daha sonraki -ga/-ge'den inkişaf etmiştir. Ancak fonksiyon itibarıyla gelecek zaman ve şimdiki zaman manası da taşımaktadır⁹².

Yöremiz ağzında istek eki -a/-e'dir.

olumlu	olumsuz	olumlu soru	olumsuz soru
sevem	sevmiyim	seviyim mi	sevmiyim mi
sevesin	sevmiysin	seviy misin	sevmiy misin
seve	sevmiye	seviy mi	sevmiy mi
seviyk	sevmiyk	seviyk mi	sevmiyk mi
seviysiz	sevmiysiz	seviy misiz	seviysiz mi
sevler	sevmiyeler	seviyeler mi	sevmiyeler mi

Yöremiz ağzında teklik birinci şahısın iki şekli vardır. seviyim, sevem.

8. Dilek-Şart (Temenni-Desidératif-Conditionnel) Ekleri

Dilek-şart eki -sa/-se'dir ET'de -sar/-ser şeklinde olan -r'nin düşmesi ile BT'nde hep -sa/-se şeklinde kullanılmıştır. Şahıs ekleri görülen geçmiş zamanda olduğu gibidir. Teklik birinci ve ikinci şahıslar ile çokluk ikinci şahıs iyelik ekinden inkişaf etmiştir⁹³.

Teklik Birinci Şahıs

annatsam "anlatsam", versem "versem", söylesem "söylesem" (örnekler metin dışı olarak alınmıştır)

Teklik İkinci Şahıs

annatsañ "anlatsan", görsetseñ "göstersen", çağırsan "çağır-san", oğusan "okusan" (örnekler metin dışı olarak alınmıştır)

⁹² Muzaffer AKKUŞ, Kitab-ı Gunya, Ankara 1995, s. 244

⁹³ Muzaffer AKKUŞ, Kitab-ı Gunya, Ankara 1995, s. 248

Teklik Üçüncü Şahıs

ütüşürse "ötüşürse" (VIII-6), çalpamırsa "taşarsa" (VIII-8)

Çokluk Birinci Şahıs

gösterseg "göstersek", güleşseg "güleşsek" (örnekler metin dışı olarak alınmıştır)

Çokluk İkinci Şahıs

unutsanız "unutsanız", dövüşseniz "döğüşseniz" (örnekler metin dışı olarak alınmıştır)

Çokluk Üçüncü Şahıs

dinneseler "dinleseler", garışdırsalar "karıştırsalar", kişgirleseler "kşkırsalar" (örnekler metin dışı olarak alınmıştır)

9. Gereklilik Eki

Gereklilik eki olarak bu gün -malı/-meli kullanılmaktadır. Ancak bu şekil EAT'nin sonlarına doğru ortaya çıkmış olup ikinci vokalı yuvarlaktır. -malu/-melü, yani yeni bir ektir⁹⁴. EAT'de bu sığa gerek kelimesinden aydalanarak yapılır. Bu iki şekilde olur.

a- dilik-şart ve istek sigasına gerek kelimesi eklenmek suretiyle,

b- fiillerin mastar şekillerinden sonra gelerek, gerekdür kelimesinin getirilmesiyle gereklilik yapılmaktadır⁹⁵.

Yöremiz ağzında kullanılışı -malı/-meli şeklindedir.

oğumalıyığ "okumalıyız", annatmalıyığ "anlatmalıyız", deñişmeliyığ "değişmeliyiz" (örnekler metin dışı olarak alınmıştır)

C. Ek Fiil (İsim Fiil-Cevher Fiil)

Cevher fiil, kendi başına hiçbir manası olmayan normal fiil çekimlerinin birleşik çekimini yapmakta ve isimleri fiilleştirmekte kullanıldı için, isim fiili de denir. Cevher fiil hiç bir yapım eki almaz, hiç bir isim veya fiil gövdesi meydana getirmez. Yalnızca yanına geldiği isim veya fiil şekliyle birlikte açık bir mana kazanır. Belli bir vazife görür. Bu fiil ET'de er- şeklinde idi. Normal bir yardımcı fiil olan er- fiili BT'nde -r sesi düşerek, kalan e sesi de e>i değişmesi ile i şeklini almıştır⁹⁶.

⁹⁴ Muzaffer AKKUŞ, Kitab-ı Gunya, Ankara 1995, s. 250

⁹⁵ Zeynep KORKMAZ, Marzubanname Tercümesi, Ankara 1973, s. 172

⁹⁶ Muharrem ERGİN, Türk Dil Bilgisi, İstanbul 1993, s. 297-302

Bu gün i- fiili isim soylu kelimelere eklenerek, şimdiki zaman, görülen geçmiş zaman. öğrenilen geçmiş zaman ve şart olmak üzere dört türlü çekim oluşturur

Şimdiki Zaman

Teklik Birinci Şahıs

hasteyim "hastayım", köleyim "köleyim"(örnekler metin dışı olarak alınmıştır)

Teklik İtkinci Şahıs

oğlın "oğlusun" (VII-18)

Teklik Üçüncü Şahıs

gölüdür (XI-34)

Çokluk Birinci Şahıs

arhadaşg "arkadaşız", gardaşg "kardeşiz" (örnekler metin dışı olarak alınmıştır)

Çokluk İkinci Şahıs

gençsiñiz "gençsiniz", uyamıksıñiz "uyamıksınız" (örnekler metin dışı olarak alınmıştır)

Çokluk Üçüncü Şahıs

yorgundurlar "yorgunlardır", oğhdırlar "oğludurlar" (örnekler metin dışı olarak alınmıştır)

Görülen Geçmiş Zaman

İ- fiilinin görülen geçmiş zamanının çekimi yöremiz ağzında yazı dilinde olduğu gibidir. Ancak ekin ünsüzünün tonlu biçimi olan -dı/-di şekli daha çok kullanılır. Derlemiş olduğumuz metinlerde örnek olmadığı için soruşturma yöntemini kullanıp metin dışı örnekler verdik.

Teklik Birinci Şahıs

arhadaşdım "arkadaştım"

Teklik İkinci Şahıs

arhadaşdın "arkadaştın", dosddın "dosttun"

Teklik Üçüncü Şahıs

'antepliyydi "Antep'li idi", anğaralıyydı "Ankara'lı idi"

Çokluk Birinci Şahıs

evliydid "evli idik", gönñülsüzdig "gönülsüz idik"

Çokluk İkinci Şahıs

yorgındınız "yorgun idiniz", habarlıydınız "haberli idiniz"

Çokluk Üçüncü Şahıs

ahmedlerdi "Ahmetlerdi", misafirlardı "misafir idiler"

Öğrenilen Geçmiş Zaman

İ- fiilin öğrenilen geçmiş zaman eki yöremiz ağızda yazı dilinde olduğu gibidir.

Teklik Birinci Şahıs

yoldaşımınmış "yoldaşım imiş", sırdaşımınmış "sırdaşım imiş"

Teklik İkinci Şahıs

gözlemişsin "güzel imişsin", yahşığlıymışsın "yakışıklı imişsin, konuşkanmışsın "konuşkan imişsin"

Teklik Üçüncü Şahıs

sadıhmış "sadık imiş" (IV-9)

Çokluk Birinci Şahıs

çocugmuşuk " çocuk imişiz", dargınmışıg "dargın imişiz"

Çokluk İkinci Şahıs

girişigliymişsiniz "girişken imişsiniz", damışıglıymışsınız "damışıklıymışsınız"

Çokluk Üçüncü Şahıs

bibileriymiş "halaları imiş", ahrabalarıymış "akrabaları imiş"

Şart Çekimi

İ- fiilin şart çekimi yöremiz ağızda yazı dilimizde olduğu gibi -sa/-se iledir.

Teklik Birinci Şahıs

gönüllüysem "gönüllü isem", gırgınsam "kırgın isem"

Teklik İkinci Şahıs

bilgiliysen "bilgili isen", konuşkansan "konuşkan isen"

Teklik Üçüncü Şahıs

fiharaysa "fukara ise", düşgünse "düşkün ise"

Çokluk Birinci Şahıs

merhametliyseg " merhamatli isek", yüregliyseg "yürekli isek"

Çokluk İkinci Şahıs

çütçüyseniz "çiftçi iseniz", esnefseniz " esnaf iseniz"

Çokluk Üçüncü Şahıs

gonşılarsa "komşular ise", tamdıhlarsa "tamdıklar ise"

İsim Fiilin Menfisi

i- fiilin menfisi yazı dilimizde olduğu gibi yöremiz ağzında da "değil" ile yapılır.

metnimizde örnek olmadığı için soruşturma yoluna baş vurduk.

asger değilim"asker değiliz"

D. Fillerin Birleşik Çekimleri

Fillerin birleşik çekimi iki çekimli fiilin bir araya gelmesiyle oluşur. Birleştirilen iki çekimden biri biri biçim ve zamanı, diğeri de başka bir biçim ve zamanı karşılayarak birbirine bağlanan iki biçim ve zamanı birlikte ifade ederler. İşte bu ikinci zamanı i- fiili üç çekim biçimi üslenir. Bunlar hikaye, rivayet, şart çekimleridir⁹⁷.

Hikaye

Birleşik çekimin hikaye şekli asıl fiil kipinin gösterdiği hareketin görülen geçmiş zamanında cerayan etmiş olduğunu bildirir.Bu çekim konuşanın geçmiş zamanda gördüğü hareketleri hikaye etmek için anlatmak için kullanılan fiil şeklidir.⁹⁸

Yöremiz ağzında örnekleri şunlardır:

bağardım"bakardım" dinfiirdig"dinlerdik" gonşırdıg "konuşurduk"

Rivayet

Bu şekil asıl fiil kiplerinin i- fiilinin öğrenilen geçmiş zamanın getirilmesiyle yapılan birleşik çekimdir. Bu çekim bildirme ve tasarlama kiplerinin emir ve görülen geçmiş zaman dışında kalan yedisinin rivayet biçimi asıl fiil kiplerinin i- fiilinin öğrenilen geçmiş zaman çekimi eklenerek yapılır .⁹⁹

Yöremiz ağzında kullanılışları şöyledir:

geçiylermiş "geçiyorlarmış" gonşıylarmış "konuşuyorlarmış"

⁹⁷ Muharrem ERGİN, Türk Dil Bilgisi, İstanbul 1993, s.302-304

⁹⁸ Muharrem ERGİN, Türk Dil Bilgisi, İstanbul 1993, s.304

⁹⁹ Muharrem ERGİN, Türk Dil Bilgisi, İstanbul 1993, s. 306

Şart

Birleşik çekimin şart kipi asıl fiil kiplerinin karşıladığı hareketi şart şeklinde ifade eder.Bu kip asıl fiil kiplerine i- yardımcı fiilin şart çekimi getirmek suretiyle yapılır¹⁰⁰.

ettiyse(V-11), böyirse "büyürse" (VI-4)

E. Katmerli Birleşik Çekim

Katmerli birleşik çekim asıl fiil kipine i- fiilin iki şeklinin arka arkaya gelmesiyle ortaya çıkan çekimdir.¹⁰¹

Yöremiz agzında gerek derlediğimiz metinlerde gerekse soruşturma yönteminden hareketle bu çekimin olmadığı kanaatine vardık.

VII. PARTİSİPLER (SIFAT-FİİLER-ORTAÇLAR)

Fillerin zamana bağlı sıfat ve isim şekilleri olanpartisipler geçici vasıf isimleri olduklarından yalnız halde veya iyelik ve isim işletme ekleri almış olarak cümlede özne,nesne, vasıflayıcı tümleç ve yüklem ismi vazifesini görürler.¹⁰²

İsim-filler,fillerin sıfat şekli olup, isim gibi tarif edilebilirler.¹⁰³

Asıl isimlerden farkı nesneyi hareketine göre adlandırması, onu asıl varlığı ile şu veya bu kalıcı vasfı ile değil, hareketi ile ifade etmesidir.Partisiplerin bir tarafının fiil bir tarafının isim olmasından dolayı isim-fiil adıcı verilmiştir.¹⁰⁴

İsim-fiiller herşeyden önce fiil şekli olduklarından zamana bağlıdır.Bu bağlılıkları zaman bildirmek nesnelere hareket vasıfları ile karşılamalarıdır. isim-fillerin bazısında zaman mefhumunun açık bazısında da açık olmadığı görülmüştür.¹⁰⁵

-an /-en

süren yolculuğlara "süren yolculuklara", (X-2), giden bir yolcu ,(X-5)

-ecene / -cana

tutmycana inanırdı" tutmayacağına inanırdı", (X-10),önnecene inanırdı "önleneceğine inanırdı" (X-12)

-miş

ğaybetmiş analar "kaybetmiş analar", (II-3), bılaşmış daranmaz "bulaşmış taranmaz" (IX-9)

¹⁰¹ Muharrem ERGİN, Türk Dil Bilgisi, İstanbul, 1993, s.310

¹⁰² J.ECKMANN,Çağataycada İsim -Filler , TDAY Belleteri 1962, s.51-61

¹⁰³ Faruk Kadri Timurtaş, Eski Türkiye Türkçesi, İstanbul 1981, s.135

¹⁰⁴ Muharrem ERGİN, Türk Dil Bilgisi, İstanbul, 1993, s.315-328

¹⁰⁵ Kemal ERASLAN, Eski Türkçede İsim-Filler, İstanbul 1980, s. 8

VIII. GERUNDIÜMLAR(ZARF-FİLLER-ULAÇLAR)

Gerendiumlar, fillerin zarf şekilleridir. Gerendiumlar, şahsa zamana bağlı olmayan, hal ve durumu karşılayan zarf şekilleridir. Gerendiumlar, isimler gibi kullanılmayıp, isim çekim ekleri de almazlar.¹⁰⁶ Zaten fillerin, zarf şekilleri daima çekimsiz kullanılırlar. Gerendiumlar, hal, zaman ve bağlama olarak üçe ayrılırlar.¹⁰⁷

A. Hal Gerendiumları

-a / -e

istemiye geldik "istemeye geldik" (V-11),

-ı / -i / -u

yenildi için "yenildiği için" (II-1), işbirli yapıp "işbirliği yapıp" (II-75) ,
duyuldu zaman "duyulduğu zaman" (VII-3)

-ken

geçerken "geçer iken" (XIV-12)

arak

yaparak almış "yaparak almış" (IV-1)

B. Zaman Gerendiumları

-inçe

Ek ET de -kınça, -kinçe, -gınça, ginçe şeklinde idi.¹⁰⁸

verminçe "vermediği zaman" (XIV-13)

C. Bağlama Gerendiumları

-up, -üp

ET de -p şeklinde olanı¹⁰⁹ eke yardımcı ses dahil edilmek suretiyle -up, -üp şekline dönüşmüştür.

pölüşüp döneller "paylaşıp dönerler" (II-45), aşıp nere "aşıp nereye" (XVII-22)

¹⁰⁶ Muharrem ERGİN, Türk Dil Bilgisi, İstanbul 1993, s.319-328

¹⁰⁷ Muzaffer AKKUŞ, Kitab-ı Gınya, TDK, Ankara 1995, s.268

¹⁰⁸ A. Von GABAİN, Altürkische Grammatik, Wiesbaden 1974, s.125

¹⁰⁹ A. Von GABAİN, Altürkische Grammatik, Wiesbaden 1974, s.120

III.BÖLÜM:CÜMLE BİLGİSİ

III BÖLÜM CÜMLE BİLGİSİ

I. Kelime Grupları

Kelime grubu bir birliği, birkavramı, bir niteliği, bir durumu veya bir hareketi karşılamak üzere, belirli kurallar içinde yan yana gelen kelimeler topluluğudur¹¹⁰.

Türkçede, varlık, kavram, nitelik, durum ve hareketler kelime ve kelime grupları ile karşılanar. İki dil birliği arasındaki fark, kelime grubunun bir kelimeler topluluğu oluşudur.

Kelime gruplarının vurgusu, grubun yapısına göre başta, sonda ve sondan bir önceki kelimenin üzerindedir. bazı gruplarda bütün unsurların vurgusu aynıdır¹¹¹.

Yöremiz ağızda tespit ettiğimiz kelime grupları ve bu grupların kurulması ve kullanılmaları şöyledir:

A. Tekrar Grubu

Bir nesneyi, bir hareketi karşılamak üzere eş görevli iki kelimenin meydana getirdiği kelime grubudur.

1. Unsurları Aynı Olan Tekrar Grubu

uvag uvag "ufak ufak" (III B-4), birer birer "birer birer" (XVII-69)
yavaş yavaş, hızlı hızlı, ağır ağır (örnekler metin dışı alınmıştır)

2. Unsurları Yakın Anlamlı Olan Tekrar Grubu

gelenek görenek (XVA-4), hoş bés "hoş beş" (XVII-34)

3. Unsurları Zıt Anlamlı Olan Tekrar Grubu

aşşa yoşarı "aşağı yukarı" (XIII-9)

B. Bağlama Grubu

Bağlama edatları ile birbirine bağlanmış iki veya daha fazla isim unsurunun meydana getirdiği kelime grubudur.

Bağlama edatı, (ve, veya, ile, fakat, vb.) iki isim unsurunun arasında bulunur. İsim unsurları grubun kuruluşuna eşit olarak katılırlar¹¹².

¹¹⁰ Leyla KARAHAN, Türkçede Söz Dizimi ve Cümle Tahlilleri, Ankara 1991, s. 19

¹¹¹ Leyla KARAHAN, a.g.e., s. 19

¹¹² Leyla KARAHAN, a.g.e., s. 23

Yöremiz ağızında tespit ettiğimiz bağlama grupları şunlardır:
.....gençlerle bir çete gurar "gençlerle bir çete kurar" (II-25)
...nüveren oguzla barabar "Nüveren Oğuzla beraber) (II-45)
...bu hadiseye gan gütme veya gan da'vesi.."bu hadiseye kan gütme veya kan davası.." (XVC-6)

C. Sıfat Tamlaması

Bir isim unsurunun bir sıfat unsuruyla nitelendiği kelime grubudur¹¹³.
dar imkan "dar imkan" (II-7), yefi nesil "yeni nesil" (X-4), nazlı yar "nazlı yar" (XI-31), telli durnam "telli turnam" (XII-16)

D. İsim Tamlaması

Bir isim unsurunun iyelik sistemi içinde bir başka isim unsuruyla kurduğu kelime grubudur¹¹⁴.

İsim tamlamaları üç türdür. Yöremiz ağızlarında tespit ettiklerimiz şunlardır:

1. Belirtili İsim Tamlaması

Tamlayanı genitif, tamlananı iyelik eki alan tamlamadır.

evledin veziyeti "evladın vaziyeti" (V-1), ölenin ıntıhamını "ölenin intikamını" (XVC-3)

2. Belirtisiz İsim Tamlaması

Tamlayanı yalın, tamlananı iyelik eki alan tamlamadır.

cihan harbinde "Cihan Harbi'nde" (II-1), zırlı otomobilinde "zırlı otomobilinde" (II-29), suvari birliğleri "süvari birlikleri" (II-31), mayıs ayında (II-82), gız evi "kız evi" (V-7), gız tarafının "kız tarafının" (V-7), dağ başında "dağ başında" (XVC-20)

¹¹³ Leyla KARAHAN, a.g.e., s. 9

¹¹⁴ Leyla KARAHAN, a.g.e., s. 5-9

3. Zincirleme İsim Tamlaması

Tamlananı veya tamlayanı yine bir tamlama olan, geniş bir isim tamlamasıdır. Tamlayan veya tamlanan durumundaki isim tamlaması, normal isim tamlamalarındaki ismin yerini tutar.

mutfāmızın zenginnin göstergesidir "mutfağımızın zenginliğinin göstergesidir" (III-A-1), élbeyli aşiretinin reyisi "Elbeyli Aşireti'nin reisi" (II-40)

E. Birleşik İsim

Bir nesnenin özel adı olmak üzere bir araya gelen kelime topluluğudur¹¹⁵.
Yöremiz ağzında tespit ettiğimiz birleşik isimler şunlardır:

gargan tirken polat " " (II-30)

F. Ünvan Grubu

Bir şahıs ismiyle bir ünvan veya akrabalık isminden kurulan kelime grubudur¹¹⁶.

bilél bey "Bilal Bey" (II-46), hamfi 'emmi "Hanifi Amca" (IV-1), gassım ağa "Kasım Ağa" (VII-10), alaybey camısı "Alay Bey Camii" (II-82), özöv gelin "Ezo Gelin" (IV-1), mahmút bey "Mahmut Bey" (VI-2), irbém ağa "İbrahim Ağa" (VI-2), bédir oğlu "Bediroğlu" (VII-1), ken'en paşa (II-44)

Bunların dışında sıfat tamlamasına örnek olabilecek, aslında ünvan olarak kullanılan birleşik isimler¹⁷ şunlardır:

kör saleh "Kör Salih" (II-33), gakkøv ahmet "Gakkov Ahmet" (II-33), çolak gassım "Çolak Kasım" (II-33), gurt şahan "Kurt Şahin" (II-77), gül hayder "Kul Haydar" (VII-20)

G. Edat Grubu

Bir isim unsuru ile bir çekim edatından kurulan kelime grubudur¹¹⁷.
Yöremiz ağzında tespit ettiğimiz edat grubu örnekleri şunlardır:

¹¹⁵ Leyla KARAHAN, a.g.e., s. 26

¹¹⁶ Leyla KARAHAN, a.g.e., s. 25

¹⁷ Muharrem ERGİN, Türk Dil Bilgisi, İstanbul 1993, s. 367-368

dürücüler için "dünürücüler için" (I-6), istedi̇ kimi hareket edemiy "İstedigi̇ gibi hareket edemiyor" (II-28), un haline gelmiş pirinç etle beraber " un haline gelmiş pirinç etle beraber" (IIIB-3), ğadın için " kadın için " (XVA-12)

H. Sıfat-fiil Grubu

Bir sıfat-fiil ile bu sıfat-fiile bağılı unsur veya unsurlardan kurulan kelime grubudur¹¹⁸.

torununu ğaybetmiş analar "torununu kaybetmiş anneler" (II-8),
uzun süren yolculuğlar "uzun süren yolculuklar" (X-2),
ğurbata giden bir yolcu "ğurbete giden bir yolcu" (X-9)

I. Zarf-fiil Grubu

Bir zarf-fiil ile bu zarf-fiile bağılı unsur veya unsurlardan kurulan kelime grubudur¹¹⁹.

deñişiğ yaparaq (IV-1)
fürkman torpağlarından geçerken (XIV-12)
Ne böyle gapanip durırsın (XVII-60)

J. Sayı Grubu

Basamak sistemine göre sıralanmış sayı isimleri topluluğudur. Gruptaki sayı isimlerinin dizilişi basamak sistemine göre¹²⁰.

bindoğzyüz ğırk "bindokuzyüz kırk" (II-81), yüzelli "yüzelli" (XIV-1), onbir "onbir" (II-14)

II. Kısaltma Grupları

Kelime grupları ve cümlelerden yıpranma ve kalıplaşma yoluyla ortaya çıkan gruplardır. Bu gruplar genellikle isim-fiil, sıfat-fiil veya zarf fiil gruplarından kısaltmış ve bunların bir kısmı kalıplaşmıştır¹²¹.

A. İsnat Grubu

Biri diğeriine isnat edilen iki isim unsuru isnat grubunu meydana getirir¹²².

sabağ erken (II-61), göynü hoş (V-20), bağıtı kara (V-45)

¹¹⁸ Leyla KARAHAN, a.g.e., s. 13-15

¹¹⁹ Leyla KARAHAN, a.g.e., s. 15-17

¹²⁰ Leyla KARAHAN, a.g.e., s. 29

¹²¹ Leyla KARAHAN, a.g.e., s. 35

¹²² Leyla KARAHAN, a.g.e., s. 36

B. Yükleme (Akkuzatif) Grubu

Yükleme ekli bir isim unsurunun bir başka isim unsuru ile kurduğu kelime grubudur¹²³.

Bu grup cümle ve kelime grupları içinde isim ve sıfat görevi yapar.
gözü arkada (XVII-8)

C. Yaklaşma (Datif) Grubu

Yaklaşma ekli bir isim unsurunun başka bir isim unsuru ile kurduğu kelime grubudur Grubun birinci unsuru yaklaşma eki -a / -e taşır. İkinci unsur genellikle bir vasıf ismidir¹²⁴.

çeteleri gürmaya ve düşmana yalınmık vermiye başlallar. (II-23)
mahmüt bey dönemin bu amansız hastasına çok üzölmüş (VI-9)
kekiller darağa geldi (VI-13)
gurbata giden bir yolcunun ışık çıkarılır (X-5)
kürebe urgar (XI-3)

D. Bulunma (Lokatif) Grubu

Bulunma ekli bir isim unsurunun bir başka isim unsuru ile kurduğu kelime grubudur¹²⁵.

Grubun birinci unsuru bulunma eki (-da / -de, -ta / -te) taşır. İkinci unsur genellikle bir vasıf ismidir¹²⁶.

bediroğlı adında yaman bir yigit (VII-2)
anası gızını bu halde görüp (IX-7)

E. Uzaklaşma (Ablatif) Grubu

Uzaklaşma ekli bir isim unsurunun başka bir isim unsuru ile kurduğu kelime grubudur..

Bu grupta birinci unsur uzaklaşma eki (-dan / -den, -tan / -ten) taşır. İkinci unsur genellikle bir vasıf ismidir.

kimsiye bir şey sezdirmeden arıya (I-5)
gız beyenildikten sona (I-8)
başgınnar düzennip geceleyin garanıktan ıstıfa edip (II-26)
...asgerden dönen gişiye yidirillermiş (X-11/12)

¹²³ Leyla KARAHAN, a.g.e., s. 37

¹²⁴ Leyla KARAHAN, a.g.e., s. 23

¹²⁵ Leyla KARAHAN, a.g.e., s. 38

¹²⁶ Leyla KARAHAN, a.g.e., s. 38

F. Vasıta (İnstrümental) Grubu

Vasıta ekli bir isim unsurunun bir başka isim unsuru ile kurduğu kelime grubudur.

Bu grupta birinci unsur vasıta eki (-la / -le) ikinci unsur bir vasıf ismidir.

Cümle ve kelime gurupları içersinde isim, sıfat ve zarf olarak kullanılır.

tezze guvatlarla ağcagoyun (II-20)

nüveren oguzla barabar ıspâyı basıp (II-44/45)

döndü zaman ataşıyla yımırta bişirip (X-11)

IV. CÜMLELER

Bir düşünceyi, bir duyguyu, bir durumu, bir olayı, bir yargıyı bildirerek anlatan kelime veya kelime dizisine cümle denir.

Cümle kelime ve kelime gurupları ile kurulur. Varlık, kavram, nitelik, durum ve hareketleri karşılayan kelime ve kelime gurupları tek başlarına yargı bildirmezler.

Cümlelerin kurulabilmesi için yargı bildiren çekimli bir fiil veya ek fiille çekimlenmiş bir isim yeterlidir. En küçük cümle bu özelliğe sahip tek kelimelek cümledir¹²⁷.

A. Yapısına Göre Cümleler

1. Basit Cümle

Yapısında isim veya fiil cinsinden tek yüklem bulunan cümle, basit cümledir. Türkçede cümleler basit yapılu cümlelerdir.

bizim bıranın en böyüg özellinden biri de yemegleridir. (IIIA-1)

özöv çoğ gözelmış (IV-5)

fadéy, özövu héç sevmezmiş (IV-5)

esgiden böyüglерimiz anntıy (VII-1)

2. Birleşik Cümle

Birleşik cümle, yapısında birden fazla yüklem bulunan cümledir. Bu yapı, bir ana cümle ve cümlelerin anlamını tamamlayan bir veya daha fazla yardımcı cümle ile kurulur¹²⁸.

¹²⁷Leyla KARAHAN, a.g.e., s. 40

¹²⁸ Leyla KARAHAN, a.g.e., s. 62

a. Şarhlı Birleşik Cümle

Bir cümlenin bir şart cümlesi ile tamamlandığı cümledir. Şart cümlesi tek başına yargı bildirmez. Bir başka cümleyi zaman şartı, sebep ve benzetme anlamlarıyla tamamlar.

bir evin.....davarında guşlar vızıldaşıp, ötüşürse , o eve mısafır gelecene inanınğ. (VIII-4-5)

yemeg yaparken yemeği çalpanırsa mısafır gelecene inanınğ. (VIII-6-7)

b. İç içe Birleşik Cümle

Bir cümlenin herhangi bir görevle başka bir cümlenin içinde yer aldığı cümledir.Yardımcı cümle, ana cümlenin bir unsuru veya o unsurun bir parçasıdır.

mañmıt bey sazını eline almış şu ağıdı söylemiş. (VI-10)

çihunnarından azıhlarını çıkarıp afiyetnen yidikten sona birez uyuyag dimişler. (XVII-13/14)

sahın ben gelmeden oğlanın ve tayın adını goyma didi. (XVII-31/32)

peki bacım dimiş, bişirim sana. (XX-11)

3. Bağlı Cümleler

Bağlama edatlarıyla birbirine bağlanmış cümleler topluluğudur. Cümleler ki veya diğer bağlama edatlarıyla kurulur.

a.Ki'li Bağlı Cümleler

Farsça ki bağlama edatıyla bağlanmış cümlelerdir. Ki edatının bağlandığı cümlelerin her biri tek başına yargı bildiren müstakil bir cümledir.Bu yapı içinde yer alan yardımcı cümle genellikle ana cümleyi nesne ve zarf göreviyle tamamlar. Ana cümle başta yardımcı cümle sonda bulunur. Bu sıralanmış Türk cümle yapısına aykındır¹²⁹.

hanıfi emmi diyi kine yabana çalışmıya giderim özovu göreserim, burnumda tüter. (IV-5/6)

mañmıt beye habar getmiş ki, döne yorgan döşşek yatıy dimişler. (VI-8)

ğul hayderim der ki eşşigi bellime/ hayfler oldı başı yeke tellime(LX-20/21)

ğaraca oğlan dir ki hañtım gonmadan (XI-28)

mémeT beyim der ki belim büküldi (XIV-33)

¹²⁹ Leyla KARAHAN, a.g.e., s. 62-63

4. Sıralı Cümleler

Tek başına yargı bildiren cümlelerin, bir anlam bütünlüğü içinde sıralanmasıyla meydana gelen cümle topluluğudur. Sıralı cümleler iki veya daha fazla cümle ile kurulur. Cümleler birbirinden virgül veya noktalı virgülle ayrılır. Cümlelerin her biri yapı ve anlam bakımından farklı niteliklere sahip olabilir. Aralarındaki anlam ilişkisi , ortak cümle unsurları, ortak kip ve şahıs ekleri ile pekiştirilir¹³⁰.

az getmiş uz getmiş dere depe düz getmiş, altı ay bir güz getmiş, sona pinarın başında bir ağacın altında birez oturup birez dinnenmiye garal vermişler. (XVII-11/13)

gırK gün gırK gece yinildi içildi. (XVII-41)

aşa saña babañdan galacak iyi bir melmeket, başña iyi ok atan yüz yüzelli adam al, çık gez, toz, avlan, gendifi yetiştir arhadaş. (XVII-60/61)

B. Yüklemin Türüne Göre Cümleler

1. Fiil Cümlesi

Yüklemi çekimli bir fiil vya birleşik fiil olan cümledir. Her türlü hareket, iş, oluş fiil cümleleriyle karşılaşılır. Bu sebeple fiil cümleleri isim cümlelerine göre daha fazla kullanılır¹³¹.

son derece gizli davranılır. (I-4)

odasında arzıhallar yazılır. (II-49)

çatmasında çatal gurban yüzülür (II-50)

ötemetigleri sekilere gurdılar (II-53)

erenneri erenneri yayıliy cerenneri (XVC-24)

şol tilbaşar elinden şol ekiz gıy/ edebli erkenli yolu görünir (XVI-18/19)

2. İsim Cümlesi

Yüklemi ek fiille çekimlenmiş bir isim veya isim grubu olan cümlelerdir. En çok kullanılan isim cümlesi var yok isim cümlelerinin yüklemi olduğu cümlelerdir¹³².

bizde ayilenin mana olarak böyüg ehemmiyeti vardır. (XVA-1)

türkmenner intıhamcıdır. (XVC-1)

cana can usulu vardır. (XVC-2)

¹³⁰ Leyla KARAHAN, a.g.e., s. 65-67

¹³¹ Leyla KARAHAN, a.g.e., s. 68

¹³² Leyla KARAHAN, a.g.e., s. 68-70

3. Yüklemin Yerine Göre Cümleler

1. Kurallı Cümle (Düz Cümle)

Yüklemi sonda bulunan cümle kurallı cümledir. Türkçede cümlelerin ana unsuru yüklem cümlelerin sonunda yer alır. Yardımcı unsurdan ana unsura doğru diziliş, Türk cümle yapısının temel özelliğidir. Yüklemi tamamlayan unsunlar, yüklemün önünde sıralanır. Yükleme en yakın unsur, genellikle, belirtilmek istenen unsurdur¹³³.

ikisini de bir gâbire göydılar. (II-55)

kékilller darağa geldi (VI-12)

mañmıt bey gonaga geldi. (VI-13)

garaTaş deller su geTirrim. (XXI-9)

2. Devrik Cümle

Devrik cümle, yüklemi sonda bulunmayan cümlelerdir. Bu tür cümleler daha çok şiir dilinde görülür. Çünkü şiirde kelimelerin sıralanışında kelimelerin ses yapısı her zaman ön plandadır. Ata sözlerinde, günlük konuşmaların aks ettirildiği veya konuşma sohbet uslubunun hakim olduğu eserlerde devrik cümle kullanılmıştır¹³⁴.

vurun 'antePliler namıs gidiy. (II-13)

atım çekmiş haleP valısı (II-66)

özöv çıkmış gözbaşımın daşına. (IV-24)

lamelif yazılı gaşın (VI-32)

yüzünü dönderin aya. (VI-37)

D. Anlamına Göre Cümleler

1. Olumlu Cümle

Yargının gerçekleştiğini anlatan cümle olumlu cümledir. Bu cümlelerin yüklemi yapma, yapılma veya olma bildirir¹³⁵.

dür gezenner bir gızı beyenip isteller. (I-7)

onnar da bideri şeybenne ekeller (XIII-7)

bıgda orakdan yolınır. (XIII-13)

işTe bele olmuş. (XIV-40)

şu piner meremiz olsun. (XVII-68)

¹³³ Leyla KARAHAN, a.g.e., s. 70

¹³⁴ Leyla KARAHAN, a.g.e., s. 71

¹³⁵ Leyla KARAHAN, a.g.e., s. 71-72

2. Olumsuz Cümle

Yargının gerçekleşmediğini anlatan cümle olumsuz cümledir. Bu cümlelerin yüklemi yapmama, yapılmama, olmama bildirir¹³⁶.

öyle bilsem ısfandan gelmezdim. (II-70)

hağ gidek hacov gızım bu él bize yaramaz. (IX-8)

sarı saçına da ğan bılaşmış daranmaz (IX-9)

esgiden vasayıT yoğTu (X-1)

3. Soru Cümlesi

Soru yoluyla bilgi almayı amaçlayan cümle soru cümlesidir. Soru cümlesi, olumlu veya olumsuz olabilir. Soru sıfatları, soru zamirleri, soru edatları, soru zarfları ve soru eki -mı/-mi bir cümleye soru anlamı kazandıran unsurlardır¹³⁷.

dalından şibibe aTdı mı dırsiñ. (IV-19)

bir gece goz başda yaTdı mı dırsiñ. (IV-23)

bu üç köyü şavKı tuTdı mı dırsin. (IV-31)

¹³⁶ Leyla KARAHAN, a.g.e., s. 73

¹³⁷ Leyla KARAHAN, a.g.e., s. 74

SONUÇ

Derleme ve incelemelerimizin sonucunda, Oguzeli ve yöresi ağızlarının yazı dilimiz ve diğer Anadolu ağızlarından farklı ve ortak bir çok yönünü tespit ettik.

Bu benzerlik ve farklılıkları tezimizin inceleme kısmında vermeye çalıştık. Sonuç kısmında ise genel hususiyetleri vermeyi uygun gördük. Yöreden yapmış olduğumuz derlemeler ve incelemelerimiz neticesinde yöremiz içerisinde ağız yapısı itibarıyla farklılık gösteren yerin olmadığı kanaatine vardık.

Oğuzeli ve yöresi ağızlarının Türkiye Türkçesi yazı dili ve diğer Anadolu ağızlarından farklı ve ortak özellikleriyle, yöre ağızlarını karakterize eden nitelikleri şöylece özetledik:

İlçemiz tarihi hakkında teferruatlı bilgi veremedik. Bunun sebebi 1947'de ilçe olan ilçemiz hakkında bütün araştırmalarımıza rağmen çok az bilgi bulduk. Bilgi bulabildiğimiz kaynaklarda da bilgiler çok sathi olup, rivayet usulünden öteye gidilmemiştir¹³⁸.

Derlenmiş olduğumuz metinlerden ve yaptığımız incelemelerden hareketle şu sonuçlara vardık:

I. Ünlü değişimleri yöremiz ağızında sık sık görülen bir hadisedir.

1. Bir çok Anadolu ağızında görülen ön seste i- türemesi bölgemiz ağızında da görülmektedir.

2. Bir çok Anadolu ağızlarında görülen n sesi yöremiz ağızında yaygın olarak kullanılmaktadır.

3. Ünsüz değişimleri yaygın olarak kullanılmaktadır

4. Yöremiz ağızında Arapça tesirinden dolayı ç gayin sesi görülür.

5. Yöremiz ağızında Arapça tesirinden dolayı ç ayın fonemine rastlanır.

6. Yöremiz ağızında Arapça tesirinden dolayı ç ha fonemine yaygın olarak rastlanır.

7. Yöremiz ağızında ç hı fonemi yaygın olarak görülür. Bu özellik Azeri şivesinde de görülür¹³⁹.

9. Genel olarak kurallı cümle yapısı hakimdir.

10. Yöremiz ağızında şimdiki zaman ve istek ekinin çekimi aynıdır.

11. Yöremizde farklı olarak ayınlı ö sesi kullanılır.

Halkı tamamen Türk olan ve Türkçe konuşan yöremizde Arapça tesiri olmasına rağmen Arapça konuşan hiç bir kimseye rastlanmaz. Fakat, Misak-ı

138 Cemil Cahit GÜZELBEY Bir Radyo Konuşması, Gaziantep Kültür Dergisi, Eylül 1965, C. 8, s. 197-198; Türkiye Turizm Aylık Turistik Mecmuası, Yıl 2, C. 2, S. 15, Kasım 1963, s.59 (madde yazarı belli değil); Yeni Türk Ansiklopedisi, C. 7, s. 2718-2719 (madde yazarı belli değil)

139 Ahmet Bican ERCİLASUN, Kars İli Ağızları, Ankara 1983, s. 106

Milli sınırları belirlendikten sonra Suriye 'de kalan ve halen görüştüğümüz, hısım ve akrabalarımızdan naklen edindiğimiz bilgiler doğrultusunda, Suriye sınırları içerisinde Türkçe konuşan pek çok Türkmen köyleri bulunduğunu tesbit ettik.

II. Oğuz-Türkmen Özellikleri¹⁴⁰ :

1. Oğuzların büyük bir çoğunluğu ilk hecede kapalı e'yi benimsemişlerdir. Oğuzeli ve yöresinin tamamında kapalı e kullanılmaktadır.

2. Bölgemiz ağızlarında Oğuz-Türkmen lehçelerinde b>m değişmesi olduğu gibi değişme b yönündedir.

3. Ön seste t>d değişmesi vardır.

4. Oğuzca'da görülen kelime başında h ilişmesi yöremiz ağızında da mevcuttur.

Tesbit etmiş olduğumuz bu özellikler bize gösteriyor ki, Oğuzeli ve yöresi tamamen bir Türkmen diyarıdır.

III. Kınık Boyu Dil Özellikleri¹⁴¹ ile Bölgemiz Ağız Özelliklerinin Karşılaştırılması

1. Eski Türkçedeki nazal \tilde{n} sesi bölgemizde olduğu gibi yaşamaktadır.

2. Eski Türkçedeki k/ķ tonsuz damak ünsüzlerinin tonlulara g/g'ya dönüşmesi hadisesi yaygın fonetik hadisedir.

3. Şimdiki zaman eki -yor'un -r sesi genelde düşmektedir. Çekim -ıy/-iy şeklinde olmaktadır.

IV. Avşar Boyunun Dil Özellikleri¹⁴² ile Bölgemiz Ağız Özelliklerinin Karşılaştırılması:

1. Kelime başında k-/ķ- > g-/ğ- değişmesi yöremizde yaygın olarak görülmektedir.

2. İç ve son seste -ķ>-ğ, -k>-ğ değişmesi yöremizde yaygın olarak görülmektedir.

3. Bölgemiz ağızlarında da r>l değişmesi vardır.

¹⁴⁰ Zeynep KORKMAZ, Eski Türkçedeki Oğuzca Belirtiler, Bilimsel Bildiriler, Ankara 1972, s. 433-446 ; Tuncer GÜLENSOY, a.g.e., s.126

¹⁴¹ Zeynep KORKMAZ, Anadolu Ağızlarının Etnik Yapı ile İlişkisi Sorunu. TDAY Belleten 1971, s. 26; Tuncer GÜLENSOY, a.g.e., s. 127

¹⁴² Zeynep KORKMAZ, Anadolu Ağızlarının Etnik Yapı ile İlişkisi Sorunu, TDAY. Belleten 1971, s.27

V. Salur Boyunun Dil Özellikleriyle¹⁴³ Bölgemiz Ağız Özelliklerinin Karşılaştırılması

1. Kelime başında b->p- değişmesi nadirdir.
2. -k > -h, -k- > -h- değişmesinin örnekleri yöremizde yaygın olarak vardır.
3. Kelime başındaki kuvvetli vurgular ve uzunluklar bölgemizde görülmektedir.
4. Çekimli fiillerde 1. Teklik Şahıs -m'dir. Çokluk ekinin -k ve -h olmasına da rastlamır. (ancak yaygın değildir)

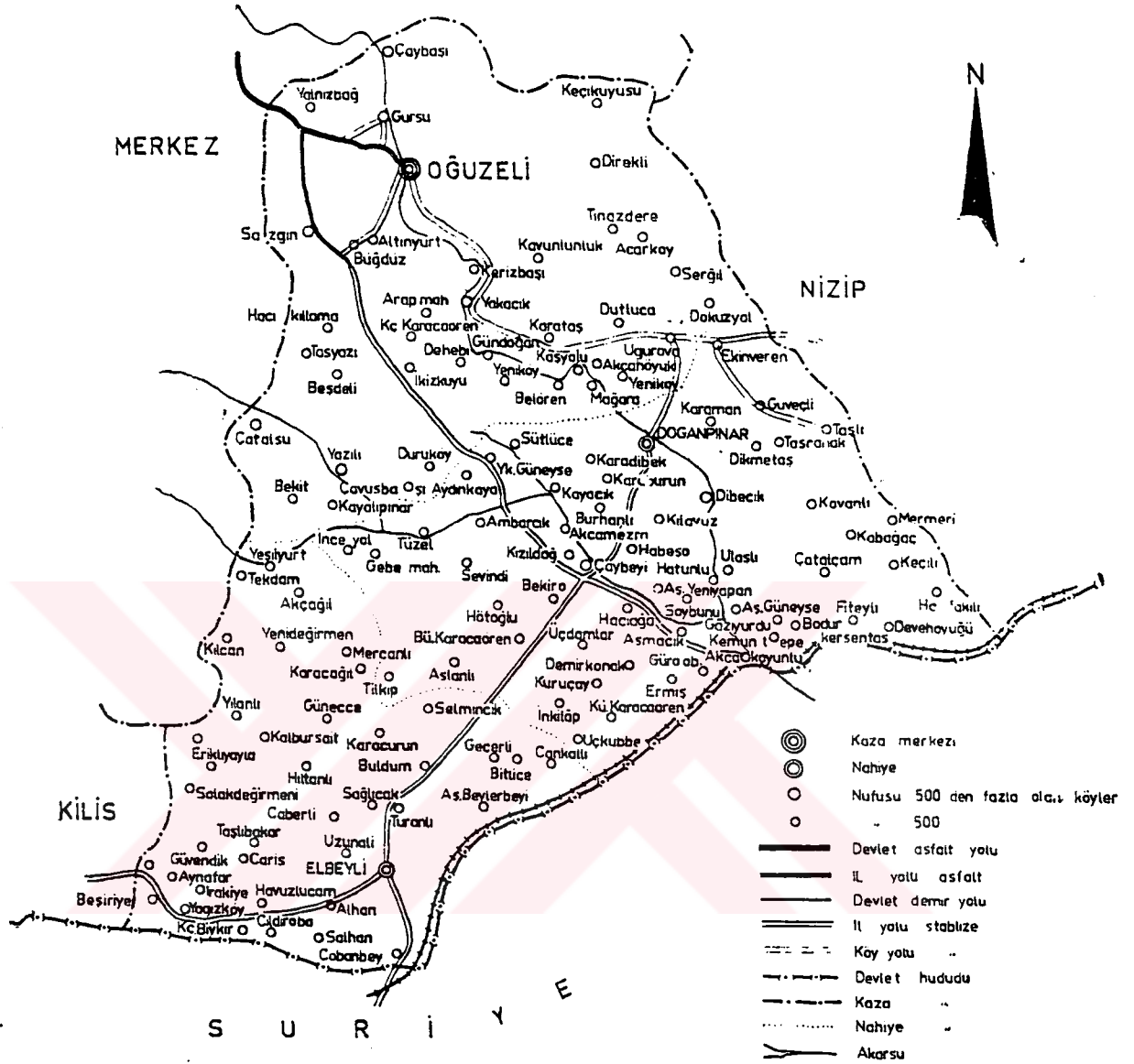
VI. Kıpçak Dil Özellikleriyle¹⁴⁴ Bölgemiz Ağzlarının Karşılaştırılması

1. Geniş ünlülerin daralması bölgemizde görülmektedir.
- Oğuzeli ve yöresi ağzlarında Oğuz-Türkmen dil özelliklerinin tamamı vardır. Bunun yanında Kınık, Avşar ve Kıpçak dil özelliklerini de tespit ettik. Bu üç boyun ortak özellikleri yöremiz ağzlarında yaygın olarak görülür. Bu da bize gösteriyor ki, Oğuzeli ve yöresi tamamen Türk'tür.

¹⁴³ Zeynep KORKMAZ, Anadolu Ağzlarının Etnik Yapı ile İlişkisi Sorunu, TDAY. Belleten 1971, s. 27; Tuncer GÜLENSOY, a.g.e., s. 128

¹⁴⁴ Zeynep KORKMAZ, Anadolu Ağzlarının Etnik Yapı ile İlişkisi Sorunu, TDAY. Belleten 1971, s. 29, Tuncer GÜLENSOY, a.g.e., s. 129

GAZİANTEP_ OĞUZELİ KAZASI HARİTASI

METİNLER

Anlatan : Iyde KÖK
Yaş : 75
Meslek : Ev hanımı
Derleme yeri : Dibecik (Vasılı) Köyü
Konusu : Düğür Düşme Ve Kız İsteme

I

dür gezmeye evlenmeye çāna gelmiş kızlara bahımya getmekTir. dür düşme ergenlig çāna gelen oğlu, yeni torunu olannar ğız arallar. dür düşen tanıdıK, dosT ve aĥbaPlardan evlénme yaşında edepli, soylu soplulu terbiyeli büyüñü küçünü bilen ğızlar salıĥ alınır. dürcü uçun mazbuT bir salıĥ alma önemlidir. són derece gizli davranılır. kimsiye bir şey sezdirmeden arıya fitne feseT giripTe bişmiş aşā sovuK su Katmasın diye son derece gizli dutulur. dürcüler uçun en önemli sebeP ğızın aylesinin geçmişidir. ondan sóna ğızın ma'rifeti ve terbiyesi gelir. dür gezenler bir ğızı beyenip isteller. bir ğaç gün sóna gidip son ceveplerini isteller. ğız beyenildikten sóna erkekler arasında söz alınıP kesim kesilir.

Anlatan : İsa POLAT
Yaş : 59
Mesleği : Çiftçi
Derleme yeri : İnkılap Köyü
Konu : İstiklal Harbinde Türkmen Çetelerinin Antep
Savunmasındaki Roller

II

birinci cihan harbinde barabar savaştımız devletler yenildi için biz de yenilmiş sayıldık. bizi yenmiş sayan galib devletler vatanımızı peyderpey paylaştılar. tabı ki fransızlara da 'antebe verildi. böylece fransız kuvatları bütün donanımlarıyla güzel vatanımızın cennet köşesi 'antebe girdiler. bu işgal neticesinde akla gelemeyecek işkenceleri yapalları. bu durum karşısında ayrı ayrı gâbaran 'antebe halkı çoluk çocuk, genç ihtiyar, kadın kız demeden ellerinde dar imkanlardan fransızlara karşı gollar. muharebe bütün şiddetiyle devam ederken bu esnede göcasını, oğlunu, torununu kaybetmiş analar, gelinler, içlerindeki öfkeyi, kini halk türkisiyle anlatmaya başlalları. bu türküler onların tek tesellisi olur.

10

erikçeden toplar atar guluca
telgraf vurulsun göca surüca
allah ömür versin 'ali gılıca
vurun 'antebe liler namıs gidiy

15 'antebin harbine onbir ay oldu
ğanımız gurudu irengimiz soldı
güzel 'antebe de düşmannar doldı
uyan şaban uyan uyanmaz mısın

20 'antePde durım béyleyken çete gúvatları var gücüyle düşmana ğarşı
durıylardı. 'antebin cenubında ekizguyu, ağçagoyun, şindi süriye hudütleri içinde
ğalan carabulus, bumbuç anteP savınmasında duşmanın üstü olmıştı. tezze
gúvatlarla ağçagoyun tarafından 'anteP üstine yollanırdı. işte hal béyleyken
ğahraman melmeketin cesur evledleri 'anteP savınmasında önemli bir merhele
teşgil eden çeteleri ğurmaya ve duşmana yılgınlıK vermiye başlallar. ğandevir
köyünden ferhen-dinni obasından cerit türkmen oymağı reyisi nüveren
25 oğuz etirefine topladı gençlerle bir çete gurar. bu çete firansıs gúvatlarını ırhatsız
etmiye yetiydi. gece başınnar düzennip gécéleyin ğapğaranıkdan istüfā edip
görükmeden ğaçıylardı. firansıs lar bir aviç türkmen çeteleri ğarşısında bizer
durıma düşmüşlerdi. firansıs lar artıK istedi kimi hareket edimiy, türkmen
çetelerinin direncinden ırhatsız olıydı. bumbuç ğarbinde firansıs zırlı otomobilına
30 hücüm eden türkmen atlısı ğargan tirken polatın ğahramannı ağızdan ağıza
dolaşıydı. yerli çetelere ğuvay-ı milliyeye 'ayıt suvarı birliğleri de ğatıldı. bumbuç
savaşında firansıs gúvatları darmadañ edildi. nüveren oğuzun çetesi içinde ün
salmış çetelerden kör saleh (Salih POLAT) ğakkøv'ahmet, çolak ğassım, küçük
mémeT kimi ğahraman çetelerinde payını inker etmemeK gerekiy. oğuzelinin
35 kefersara, üçğubba, ğandevir, dikmeTaş, vasılı, zambır, tisrevet köylerinde toplanan
gençlerle ğurulan ve ireyisligini nüveren oğuzun yapı ğadırlı, ğaraşılı, ğazlı,
béğmişli, 'araplı, savcılı, ğassımlı ve iséli oymāna mensüb türkmennerden oluşan
çete firansıslara büyük darbalar indiriydi. bu gözü péğ türkmen çeteleri ğannarının
son damlasına ğadar düşmannan savaşıydı. çete ireyisi nüveren oğuz çok sevdi
40 kirvesi, arhadaşı, dostu bilél beyi vatan ğayını öldü çün öldürmüşdü. bilél bey

élbeyli 'aşiretinin ireyisiydi. 'antep muhasarasında firansıslara yardım edip onnar
uçun césüslüg yapıydı. bilél bey osmanlı zamanında ısfahandan getirilmiş, şindi
süriye sınırları içinde galan bir köy guraraK adını da ıspā gömiş. suvarı firhasına
mensüb, haral garagolunda görev yapan yüzbaşı ken'acn paşa gomutasındaki
45 suvarı bölü galhıP nüveren oğuzla barabar ıspayı basıp bilel bey ve oniki vatan
hayını vırdılar. ganımatları pölüşüp döneller. tabı bilél béy varyatlı adam, öldü
zaman arhasından eşireti onu çoğ seviy, vatan hayını oldıymı da bilmiy. onun
hatiresine şu türkü elbeyli 'aşiretine ménsüb biri tarafından düzdürülüy.

50

odasında arzıhallar yazılır
çatmasında çatal gurban yüzülür
gendi géderse 'aşireti bozulur
gıssas gıyamata galdı ağlarım

55

ötemetigleri sekilere gurdular
bilél beyle gardaşını vurdılar
'kisini de bir gabire goydular
gıssas gıyamata galdı ağlarım

60

sacırın suları bılamK ahar
kesilmiş kelleler gözleri bahar
o gözél gözlerin canımı yahar
gıssas gıyamata galdı ağlarım

sabah erken ıspayı basdılar
iki gardaşı birarada kestiler
ganını asbapları da bıççalara bastılar
gıssas gıyamata galdı ağlarım

65

bilél bey de elbeylinin ulısı
atını çekmiş haleb valısı
anası güssüm hatun çifte yavru delisi
(biléli vurannar türkmenlerin reyisi)
gıssas gıyamata galdı ağlarım

70

beyle bilsem ısfandan gélmezdim
datlı canı da bir gırşuna vérmezdim
habarım olsa kirve ben sâa yinmezdim
gıssas gıyamata galdı ağlarım

75

bu şekilde reyileri öldürülen élbeyliler boş durmadılar. firansızlarla işbirli
yapıp oğuzeli-gandevir köyünde gıvay-ı milliyeciler var dip ıhbar etdiler. köye
basgın yapan élbeyli ve firansız gıvatları hemit ve halil adlı iki türkmen genciynen,
gurt şahân, çolağ gassım, halil salmanı öldürüler. aradan uzun sénéler geçdi bilel
béyler uyımadılar bilel beyin intıhamını almagı için bir tahım yalannarla
gandırdıkları gıatili nüvereni öldürmeg için türkiyeye gönderdiler. táby bu gıatılın
elbiri oldū için nüvereni iyi tahım ediydi. bu gıatıl bilél beyle öldürülen kölenin
oğlydı. işte bu oğul yetiştı ve élbirlerinde yardımından nüvereni bindoğzyüz gırK
yılının mayıs ayında tãntePde alaybey camısının yanında gallesçe vırır. öldirir.

80

Anlatan : Zövre ÖZER
Yaş : 55
Mesleği : Ev Hanımı
Derleme yeri : Kovanlı (Zambır) Köyü
Konu : Yöre Yemekleri

III-A

Şiveydiz : bizim bıranın en böük özelliinden biri de yemekleridir. bu da mıtşamızın zenginin göstergesidir. şindi ben saña yöremizin gendine řas olan özel yememizi nasıl yapıdımızı anlatım. noşut, et, soğan, samırsaK, yoğurT ve nane yemēn mızemeleridir. noşut aşşamdan ıslanır. et güzel şuşbaşılıK dorganır. soğan ve samırsaK ince ince şıyılır. yoğurT özenerek ayran şalına getirilir. noşut, soğan, samırsaK içine atılır. ocān üstine şonup şaynaTılır. pörselenmiş şuşbaşılıK étle içine şatılıp şazanda éycēne bişirilir. bişdikden sóna üstüne nane ekeliş afiyetle yenir.

III-B

menşür yememizden birisi de bayramlarda yapımız yuvalamadır. pirinç, et, noşut, yogurT tereyağı ma'zemesidir. pirinci soğuda dövüp, ince un şalına getirilir. ince tülbetten geçirilir. daha sóna ıslanıp un şalına gelmiş pirinç étle barabar éyice yoğrulur. uvađ uvađ pirinçle birlikte noşut ténesi şadar yuvalanır. gaynamış noşut, yoğurT ve yuvalama şuşşanada şaynadılır. bişdikden sóna na'ne ve sarı yağla şavnılır, şaşene dizilir.

Anlatan : Hatice SUBAŞI
Yaş : 65
Mesleği : Ev Hanımı
Derleme yeri : Dokuzyol (Uruş) köyü
Konu : Halk Hikayesi

IV

Özöv Gelin : hanıfı 'emmi özövu deñişiğ yaparaK almış. şindi size özövün
hıkeyesini annatah. eskiden ğalın vardı. halı vahtı yerinde olmıyannar bunu
veremiyenner gendi ğızlarını deñişiğ edeceklerinin oğlına onnarın ğızlarını da gendi
oğullarına alıllar. işTe özövu hanıfı 'emmi gilde beyle deñişiğ étmiş. özöv çok
5 gözelmiş. fakat hanıfı 'emminin bibisi fádey özövu héç sévmezmiş. bunun uçun
özöva mışha yazdırmış. hanıfı 'emmi diykine. yabana çalışmıya giderim özövu
göreserim, burnımda tüter. eve gelirim gözüme çirkin görükür. hanıfı 'emmi
mışhanın tesirifiden mi bilmim ki néy bu özövün üstüne 'acer bir ğız başga birini
sevmiş. tabiy özöv hanıfı 'emmiye çoğ sadıKmış. onu çoğ severmiş. bizim bírda
/0 yazlar sıcak oldū uçun damda yatarıK. özöv herğün hanıfı 'emmi gelmedi halda
erinmeden yatānı dama çıharır, sabahTen kimse görmeden, kimse birşey sézmesin
diye yeñiřten götürürmüş. bir béş sönında özövün babası ğızını almış. gözden uzak
olsun diye ğızını aKrabalarına suruyaya vermiş. bunun üstine hanıfı 'emmi şu türkiyi
söylemiş. bu türki ağızdan ağıza dolaşır, şindi sevenner sevdiklerine bu türkiyi
/5 söyler. dünnerde, derneğlerde bu türki söylenir.

uçurdum düñniyi uruş köyünden
tissevet göline baTdı mı dirsın
urgattım yolunu zambır köyine
dalından şibibe aTdı mı dirsın

20

devehüyük köyi geçiT yeridir
bozhüyükTe gümenimin biridir
şeni alıp giden türkmennlerin eridir
bir gece gözbaşda yaTdı mı dırsin

25

özöv çıkmış gözbaşının daşına
ay mı doğmuş kemerinin ğaşına
bizi ğınayanın vérsin başına
tezze gélin yurdına döndi mi dırsin

30

övünde sácır var geçer orıyı
hep avcılar arar bahtı ğarıyı
şu'ayna küllü hem de zuğarayı
bu üç köyü şavKı tuTdı mı dırsin

35

malların ğaçakdır varma gümrüĝe
geç ğaraĝuyıdan otır düynüĝe
dön hā özöv dön hā eski yurdıña
şaiplerin seni saTdı mı dırsin

Anlatan : Emine İSABAŞ
Yaş : 39
Mesleği : Ev Hanımı
Derleme yeri : Ulaşlı (Gınnap) Köyü
Konusu : Kız İsterme

V

Ergen evlénme çāna gelmiş évlediñ véziyeti evel anasının dıkkatını çeker. oğlının hal ve hareketinden artıK evlenmek istedini annıyan ana durımı babasına iletir. gendi aralarında baba avradından ğomışıP gizlice salıh aldıKları yerlere ğız gézmiye gideller. tanıdı aħbapları arasında ve etirefde uygun bir ğızı 5 seçeller.bulduKdan sóna ğızın nasıl ğız oldūnu babasına bildirir. evel ana birşeyi maħana edip ğız gile gider. ğızın anasına ğonuyu açıp sizden bir aKrebelig umıık dé. bının üstine oğlan tarafı aħrabadan bir ğaç ğişiği alıp ğız evine gider. ğız tarafının ikram etti şeylerden ‘efiyetle yinip içilir.birez oturıldıKdan sóna musada istenip ğahılır.bından sóna oğlanın babası tanıdıKlarını alıp ğız evine gider.oğlan 10 babası ilk olaraK ğamızı ğanıñıza cañıza , cañıza cañımıza, allahın emri, peygambarın ğavlıyla ğızımızı istemiye geldik déller. ğızın babası allah ğısmat ettiyse ne édek, yazı bozılmaz ğaderin övüne geçilmez dé. bu ğabıla işaraTdır. ğomışma bazarlıK şekline döner. oğlan babası ne ğadar ğalın vérek der. ğız babası gendi gendiñe ğaral vérmeden yanına yüvüne baħıp onnarın ğaralına ğulak asar. 15 bının üstine ‘adet oldu_uçun oğlan tarafı başını öve eger, ğız tarafı işaraTla, fısılTıyla annaşıp ğaral veriller. ğal ve vahıta ğöre lorman olaraK yüz milyon ğalın ister. oğlan babası gendi tarafına dönüp, siz bu işe ne diysiffiz dé. oğlan tarafından biri bu parıyı ğabil eTmez. ğaral ğılımp para orada ğız babasına verilir. ğız babası bu parıyı tabıy ki ğızına ğarcar. bının yanında ayrıca ‘emmi yolu, dayı yolu, ğardaş

20 yolu dünden önce sağlanır. herkeşin göynü hoş olur. bından sóna artığ söz kesilir, nişan günü ğarallaştırılır, artığ bir ağıttır sözden dönölmez. nitékim dünü yapallar, gelin ve güvey miradına eréller.

Anlatan : İbrahim ÖZTÜRK
Yaş : 53
Mesleği : Çiftçi
Derleme yeri : Verteniz (Taşçanak) Köyü
Konusu : Halk Hikayesi

VI

vahtınan bekmişli aşireti reyisi mahmüt bey oğuz elinin köylerinden gılcana gidér.orda irbém ağanın gızı dōniye dūr düşer. irbem ağa mahmüt beye señin kimi bir ağıya gız vérmek bizim uçun bir şereftir. amma ağam gızımız küçük, beklersen bōyirse saña veririk. mahmüt báy de gabıl éTmiş. sen eyle diysen eyle olsun. gél
5 zaman gét zaman irbem ağanın gızı bōyümüş. mahmüt béye habar ulaşmış. gelin gızını alın diye. mahmüt bey dillere desten bir dūn gurdurmuş. esgiden béyle beylerin düvünü gırK gün gırK gece sürermiş. bu süre içinde yenilir, içilir eylenilirmiş. mahmüt béye habar gétmiş ki, dōne yorgan döşşek yatıy demişler. mahmüt báy dönenin bu amansız hastalūna çok üzölmüş. dōne bu hastalığdan
10 gurtulamamış, ölmüş. bunun üstüne mahmüt báy sazını eline almış, şu ağıdı söylemiş:

arpālar orağa geldi
kekiller darağa geldi
mahmüt báy gonaga geldi
gorkmaz mısın gelin dōne

15

bararlık geldi bağlasın
ağlar dönenin anası
ağ ele halep gınası
yakmaz mısın gelin dōne

20 bir yel eser yeleP yeleP
sarı saçın olmuş keleP
saña sebeP oldu haleP
ağlar mısın gelin döne

25 ziliflerin burma burma
sallamP ğarşımda durma
yar elini yüzüne goyma
fırlansana gelin döne

30 döneyi bindirin taya
yönünü dönderin aya
keten köynek sıkma saya
geymes misin gelin döne

35 lamelif yazılı ğaşın
bulunmaz türkmende eşin
geldi bazarlık ğumaşın
dikmez misin gelin döne

40 döne bir güzel atağı
yüzünde ırhan yarpağı
bu yatak gelin yatağı
yatmaz mısın gelin döne

zifflerini tutam tutam
arasına güller gâtam
döne sensiz nasıl yatam
gelmez misin gelin döne

45

bitmez mahmûd beyin gâmi
bahtı gâra gâra donnu
ağ sıvanmış gelin damı
boş mı gâlsın gelin döne

Anlatan : Hazine ÖZTÜRK
Yaş : 62
Mesleği : Ev Hanımı
Derleme yeri : Ekinveren (Tissevet) Köyü
Konu : Türkmenlerin Birecik Üstüne Seferleri

VII

esgiden böyüklerimiz annatıy. türkmen şarKevli bédirli oymāndan⁸ bédiroğlu
adında yaman bir yigit varmış. adı duyuldū zaman ađlıyan uşak hūsermiş. bu ğadar
cesūr gözünü bıdağdan esirgemez biriymiş. bu yidi o zaman bérécik ğazası şindik
urıya bağlı ğaymağamı bir dubaradan yağaladıP ğapis ettirmiş. bédirođlu o zaman
5 ğapishanada işkenceden öldirilmiş. acı ğabar tez duyılır. bını duyan türkmen ileri
geleneri ıntığamını almaK uçun ğaraşılı oymāndan ğul ğeyder adındağı bir
ozanın türkmenneri toPlamaK uçun bu şiri yazıp bizimkinnere ğabar salın dimiş.

10 benden sélem eyleyin çöldeki beye
ezel ğükmümüz geğerdi dağa
çöllerin aslanı gel ğassım ağa
alalım ğayfini bédirođlunun

15 yurdunu sorarsan rağkadır yurdı
niçe vezirler ısbatın görđi
ğacı nal oğlısın çöllerin bozđurđı
alalım ğayfini bédirođlunun

'araplı hayderli garlı dağsalı
kel gıocayı dersen ıspatı belli
feriz bey oğlın gel iki tuğlı
alalım hayfını bediroğlunun

20

gul hayderim der ki eşşigi bellime
hayfler oldı başı yeke tellime
kötü berécê kör mitésellime
alalım hayfını bediroğlunun

25

béylece gul heyder bı şiyiri herkeşe duyınP durumu habardar eTdi.
hazırlıklar yapıldı, cengiler çalındı, harbiler dövildi gece yarısını beklip sabah
erceden başın yaPdılar. kör mitésellimi yaħalıp gala gapısına asTılar. béylece
bediroğlunun ıntıhamını alıP tüm türkmenneri bu töhmetten gurtardılar.

Anlatan : Ahmet ŞAHİN
Yaş : 51
Mesleği : Çiftçi
Derleme yeri : Ağcahöyük
Konusu : Yörenin Misafirle İlgili İnançları

VIII

bir türk olarak ne kadar misafirperver olduğumuzu dost düşman herkes bilir. mutfamızın zengin olmasından dolayı mı acebe yoğsa atamızdan, babamızdan mı, eyle gördüğümüz için mi misafiri çok severik. şimdi bu inanışlardan bir kaçını anandık. bir evin saçanda, bahçasında, divarında guslar vızıldayıp ütüşürse o eve misafir geleceğine inanırız. bından başka evin pisi elini yüzünü yalarsa, yemeg yaparhan yeme çalpanırsa misafir geleceğine inanırız. çay bardağının içinde çöp varsa gelen misafirin uzun mu gıssa mı olduğunu çöpün boyundan annarız. artık bu âdetlerimiz bizi hem birarada tutuy, hemide birlimizi sağliy.

Anlatan : Hacı Mehmet UĞUR
Yaş : 78
Mesleği : Çiftçi
Derleme yeri : Büyükkaracaören Köyü
Konusu : Halk Hikayesi

IX

bizim burada anlatıldığına göre 'alî bayramların dillere dâsten güzel, ğara gözlü, sarı beñizli, bir ğızları var ıymış. 'alî bayramların ğızını 'ayni köyde ikamet eden sabrı kıyanın oğlu ğalile nişanmıylar. ğa ğalilin sizin kimi oğuyan bir ğardaşı var ıymış. ğacov göynünü yusuPa goymış. beni yusuPa verirseniz, ya yusuPa varırım, 5 yoğsa gendimi öldürürüm dimiş. yusuP edemi istemiyen ğızı ben ne edim dimiş. ğalil bına çok içerenmiş. baña yar olmıyan heç kimséye yar olmaz dîp, ğocovu öldürmiş. bının üstine anası ğızını bu ğalda görüp şu türkiyi söylemiş:

ğağ gidek ğacov ğızım bu el bize yaramaz
sarı saçıña da ğan bılaşmış daranmaz
10 doğtur, ğekim, savcı gelse bu derdiñe dermen olamaz
suçı neyde öldirdiler gelini, niye al ğannara belediler yavrımı

ğınaçlarıñ da depelerden indiler
dūrçülerin bozK bozK döndiler
suçı nedir bu gelini vurdılar
15 niye al ğannara belediler yavrımı

uzun olur bizim elin gavağı
ağ bağladım ğara ıkKdı dıvağı
yolım bekliy de ğalil ğüvegi
niye al ğannara belediler yavrımı

20

kürep başı ben bağladım başına
ağca cerem ben yazdırdım döşüne
seni vıran da ğe doymasın yaşına
niye al ğannara belediler yavrımı

25

ğarbeteden bindirdiler gelini
berekeden aşurdılar yolını
ne yaman olırmış da gelin ölümü
niye al ğannara belediler yavrımı

Anlatan : İsmail Hakkı ÖZER
Yaş : 65
Mesleği : Çiftçi
Derleme yeri : Dutluca Köyü
Konusu : Gurbetle İlgili İnanışlar

X

esgiden vasayıT yoğTu. yollar bozuKdu. ğurbata giden ğişiler uzun süren yolculuKlara ğatlanırdı. bından dólayı yolculā çıham sılada bekliyenner ğurbata giden ğişinin çabıĝ ve sıhhatlı dönmesi uçun çeşitli şekilde ba' zı batıl inanışlar uygulallardı. ē şindiki yeni nesil bınnara pek ıtubar etmiy. sözü uzatmıyag, ba' zı şeyleri efendime söylim size annatak. ğurbata giden bir yolcunun ğeydī işlig çıkarılır. dönene ğadar yıhanmaz, döndü zaman yıhanıp gendisine geydirilir. ğurbata gidecek ğişiyē ğurbata çıkarken bir ucına "le ilehe illallah" öbür ucına da "mihammeden resülallah" yazılır. kāt ikiye pölünüp birezi ana, baba, eş ve çocuĝlara, ötekisi de yolcıya verilir. beylece allahın gendi adıyla elçisinin adını uzun süre ayrı tutmıycana inanılırdı. asgerlikde bir ğurbat oldıydan ğişinin asgerdeyken gönderdī mektipler saKlanıp döndü zaman ataşıyla yımırta bişiriP asgerden dönen ğişiyē yidirillermiş. beylece yeni bir ğurbat önnenecene inanılır.

Anlatan : Ahmet KÖK
Yaş : 70
Mesleği : Çiftçi
Derleme yeri : Dibecik (Vasılı) Köyü
Konusu : Karacoğlan'la İlgili Bir Halk Hikayesi

XI

herkeş ğaraca oğlana sâp çıhıy. fahat bizim bırda bınardan fârklı olaraK
böyüklerimizden duydımız ğadarıyla vahtın birinde ğaraca oğlan bizim bırıya barā
gelir. kürebe urĝar. kürePde bir ğız sever. sevdi ğızla dikmeli maĝaradaken sevdi
ĝızı yılan yuttū söylenir. haTTa şeyle annatılır. dikmeli maĝaradaken yılan ğızı
5 yuTmaĝ üzereyken ĝollarını açar, yılanın bogazındayken ğaraca oğlandan yardım
isder.

geçme namard körpüsünden
varsın sel aparsın seni
sinme kötünün tuldasına
10 varsın yılan yesin seni

dip, ĝollarını ĝapadır ve yılan yutar. bının üstine ğaraca oğlan şu şiyiri
söyler:

15 uruş ürmelek beledinin övünde
selbi agacı déller yolın sonunda
bir gümenim galdı küreP daĝında
küreP daĝı nazlı yarı gördin mü

20

ne gözeldir şu kürebin dağları
gazel olmuş ekicenin bağları
gülcanda oturur avşar beyleri
avşar beyi nazlı yarını gördün mü

'antePden aşşā zırammı ħaral
dağılmış avcılar tutmuşlar ħaral
zambırda izanda yayılan maral
gözel maral nazlı yarını gördün mü

25

nizebe varsam ħalmam orada
berécik deller bir ağcacığı derede
bir gümenim ħaldı ħülmen dağında
ħülmen dağı nazlı yarını gördün mü

30

ğaraca oğlan dir ki ħaĥtım ħonmadan
yolum geçti ħarabırın dağından
al fıstanlı ũsul boylı dūdudan
dūdu dedim nazlı yarını gördün mü

35

durnam senin ħılavuzın delidir
gözüm yaşı yağlıkları ħölüdür
ğonalğa yeri de 'aynez gölüdür
telli durnam nazlı yarını arzular

'antePden çıKdık da geldik yolçıya
súval eylen búdamcıynan belçiye
yoliñiz urgasın saf alıcıya
telli durnam nazlı yarı arzılar

40

Anlatan : Mehmet ÖZTÜRK
Yaş : 58
Derleme yeri : Keçikuyu Köyü
Mesleği : Çiftçi
Konusu : Karacaoğlan'a Ait Olduğu Söylenen Şiirler

XII

antepten öteye çöl göca cansız

nurgana şendi dinsiz imansız

anteP bir gapılı yerde dumansız

ötüşmeyin sessiz gidin durnalar

5

halep déller şehirlerin uluı

gece vahTı geçin aman kilisi

bönluK ineni avlar halep valisi

ötüşmeyin sessiz gidin durnalar

10

haradır telli durnam gidişin haradır

urguñuza çihan saylar zorudur

hamanın humusun şenligi torudur

oralıhda serbes olun durnalar

15

iki durnam geliy yolda yonlmuş

avcı vurmuş ganaTları gırılmış

o da benim kimi yardan ayrılmış

gidemessen telli durnam dön beri

iki durnam geliydi maraşdan
yaşarmış ganadı yağmırdan yaşdan
sen de mi ayrıldın daTlı gardaşdan
gidemessen telli durnam dön beri

٢٠

Anlatan : Kemal ERBAŞ
Yaş : 62
Mesleği : Çiftçi
Öğrenim durumu : Okur-yazar
Konusu : Çiftçilik

XIII

şindik benden soracāñız esgi zirfçiligi esgiden gara sabannan zirfçiligi yapardıñ. ‘ayni zamanda işleri hayvanla yapardıñ. hayvannan çüte goşardıñ. ağaç sabannar var ıdı. ağaç sabannarın boyundurugları var ıdı. sığırları getirir binnan goşardıñ. binnarın boğazlarının altına geçirilen boğazaltıları vardı, ğayış 5 vardı.boyunduru dahar gayişi sabana dahardıñ.onu da carıfdan bağlardıñ.guvatlıca ğıl ipden çözülmessin diye sabehden erken hağardıñ bismelleh dip yolumuza devam eder babalarımız da arhamızdan biderimizi getirirdi. onnar da bideri şeybenne ekeller, biz de çütleri sürerdig. şunıya sefin burıya benim devam eder giderdik. ěr aşşā yoğarı güzün başlar marda ğadar ekin ekerdig. anca bitirirdig ondan sóna 10 bığdamızı, arpamızı egdigden sóna bu sērde sayfi yerlerini sürmüye başlardıñ. pammık, küncü, ğavın, ğarpız, darı, ‘acı yerlerini sürerdig. yerlerini hazırladığdan sona hağar, ne keceksek ekerdig. o zamana ğadar da mağsillerimiz yetişirdi. bu sēr başlanık yolma yolmya. mercimeg, arpa, bığda yolarıñ. hı bir de bığda oraKdan yolunır. ihtıyarları sıkıştırıñ, bize yardım edin diye, suy ekmeğ getirin diye. yolmyı 15 yolduğdan sóna sıra şağra çekmiye geliy. tabıy bu çoğ zordu. tommuzun sicānda iflahimizi sökerdi. bunu getir döğ, cercerden döv, savır diyēne ğadar gara ğış olurdı. ě şindi artığ herşey ğolay. artığ herşey moderin. şükür, o acı günnerden ğurtulduğ. çoluğ çocuğ hepimiz çoğ çoğ on gün mercimeg yolması sürıy, bir onun eziyeti var. onu da tırfancı yoluy zatan. iki üç günde matørle şağramızı daşığ. iki günde

20 patosdan dövig . esgiden eyle dél. şahıyı çegdigden sóna ħarman yerine yığğ.
ondan sóna cércerle döverdíg. ondan sóna ġarbí eserse savırırdíg. esmesse işimiz
allaha ġaldı. beKlerdig. ġarbí yeli çıhada savırağ. bu veziyetde ħarmanı savırırdíg.
ondan sóna ħarbilla, saratla elerdíg. ondan sóna da 'afarasını süpürürğ. ondan sóna
ağıya ħabar veririg, ortağ gelir pölüşürğ. gendi ħustesini alır, biderini 'ammara
25 götürmelīg, biderini 'ammara götürürğ. biz gendi ħustemizi birezini yur, burğul ediP
eytène ġaynadırığ. birezini unnuğ, birezini ħayvannara yem ederig, bir ġısmını da
bider ederig. bından sona burğulu ġaynadırığ, esgiden oyuğ daşlar vardı. bına søhu
dérđig bını tokmağla döverdíg, el dermeniyle, bını çekerdíg. ondan sóna,
damlarımızı sıvardığ. ondan sóna samanlarımızı samanna daşırđığ. ondan sóna
30 bağlar gelir, pamımızın, küncümüzün, ġavınımızın, ġarpızımızın bınların
ġaldırması derken bağ kesimi, sergi derken, tekrar ġara ġış gelip basdırırdı. ē
rezillig, esgiden, beyledi işde. ġışın da boşboşuna otururduğ. éytene soħbed ederig.

Anlatan : Musa ÖZTÜRKMEN
Yaş : 68
Mesleği : Çiftçi
Derleme yeri : Dikmetaş Köyü
Konu : Abbas Paşa İle Türkmenlerin Savaşı

XIV

bından yüz yüzelli sene evel türkmenner cenup ve ırakqayı terkedip, başga başga yerlere göç ettiler. bu bölgelerde artıg éyice azaldılar. binnardan ırhanlı, sarıcalı, bekmişli ve mürselli oymakları hatay çevresine ırhaniye ve amıq ovasına, ğarageçili oymā da urfanın sivereg ğazasıyla diyarbaħır ve eye mintuhasına, 5 ğaragoyunnular, 'anteP, maraş civarına, ba'zi boylar da güneç, torun, ğarışıhlı, céritli, ğadirli oymağları da culapda otınıylardı. şindi bütün binnarı annattıkTan sóna 'abbés paşayla türkmenner arasındahı savaşı annatah. o zaman şarğevli, torun, güneç, budaK, céritli ve ğarışıhlı oymānın beyi ğassım aĝa ölmüş yerine 'alī ogullarından mémeT bey seçilmişti. padişah abdihamıT, türkmen reyisi mémeT /0 béye çöl paşalıĝı unvanını verdi. bir gün halePden diyarbaħıra bir tüccar ğafilası ğumaş yüklü geliymiş. bezirgen ırakqaya geçip ordan da türkmen torpağlarından geçerken çobannardan cimo bu bezirgene mısallat olmuş. bize biriki fistanmıĝ ver dimişler,onnar vermince bize vermiysiz diye çobannar zorla bütün yüklerini parçalıp, yagma etmişler. çoban başı elindeki deyne metire yapip çobannara pölüştürmiş. /5 bının üstine halepten dönerek durumlarını osmanrı paşası olan 'abbes paşaya annatmışlar. zatan bundan evel de davamlı şik'aet duyan paşa herekete geçmiş. ğuvatını toplamış, ordúyu türkmennerin üstine sürmüş. ırakqada ğarşı ğarşıya gelmişler, faħat her nedense türkmenner devlet ğuvatlarıyla çarpışmaħdan vaz geçip,

20 çeşitli yerlere dağılıy, s'abi bulundukları torpağlardan göçiyler ve bının üstüne şu türki söyleniy. bahalım ne söyleniy:

evvel gelmiştik isken olanda
dağıttın culabı sen 'abbes paşa
'aşiret, siz de bahın béyle zamana
dağıttın culabı sen 'abbes paşa

25

heyderli, çeledi çıksın bir yana
'araplı, gadirli döndü aslana
dörT çevremiz döndü gara dumana
dağıttın culabı sen 'abbes paşa

30

güneçle, ulaşı dövüşe insin
bayındırlı gazlı arhada dursın
torunla, sarğevli hazırlığ görsün
dağıttın culabı sen 'abbes paşa

35

mémeT beyim der ki: belim büküldü
gözüm yaşı, sinelere döküldü
dağıldı aşiretim bendim söküldü
dağıttın culabı sen 'abbes paşa

bının üstüne dağılan türkmennlerden garaşılı, torun, békmişli, güneç, hacı 'alî, gadirli, cêritli oymağları 'anteP, urfa, nızıp, gargamuş, oğuzeli, kilis, süriye,

40 mumbuç ve carabulus havâlisine girdiler. bir kısmı toroslara, osmaniyyaya, iç anadolu ve eye taraflarına gâdar bölük pörçük olup dağıldılar. işte béle olmuş.

Anlatan : Kemal KÖK
Yaş : 51
Mesleği : Çiftçi
Derleme yeri : Kılavuz Köyü
Konusu : Türkmenlerde Örf Ve Adetlerden Bazıları

XV-A

5 bizde 'ayilenin mana olarak böyüg ehemmiyeti vardır. 'ayle sağlam esesler üstine gürulmuşdur. baba avradının ve uşağlarının ırısKını nafâgasını temin eTmeyle yükümlüdür. fahaT bının yanında avradının da 'ayle içinde mœhüm yeri vardır.méséle avraTlarımız türk geleneK ve göreneklerine bağılıdır. gocasından serbesçe gonusur. yañğış hareketleri varsa uyarır. avraT 'aylenin namısına halel 5 getirmez. yıvasına sön derece sadıhtır. bizde avrad boşamaK çok 'ayıptır. gerçi evlenmede iresmi usullara pek önem vermeziz. dayıma esgi usulla dini nikaħle evleniriK. onon uçun asıl dini nikaħtır. iresmi evlenme usuluna izinneme denir. çok dafa bu izinnemede eşlerin bile habarı olmaz. din iTtikadıyla annaşmağ daha /0 muhteberdir. artıK bu evlilik ölüncüye gadar devam eder. bizde yaşanan bir 'adeti de belirtmeK de yarar vardır. genç bir gadının gocası öldünde ēr o gadının ölen gocasından erkek çocū varsa artığ o gadın uçun evlenmeK bahıs déldir. ömrünün sonuna gadar çocūn yanında otınP onu yetiştirir. gocasının hatırı ve oğlunun gelecē açun evlenmez.

XV-B

biz türkmenlerde namıs annayışı başgalarinkine benzemez. başKa muhitlerin annayışındañ farklıdır. mésele: anadolunun bir çoğ yerinde gız gaçırma hoş görüldü halda türkmenner gız gaçırmya asla mü sada etmezler. musamaħa göstermezler. bir gız gerek gönül ırzasıyla, gerek zornan gaçırılısın 'akıbeti ölümüdür. ancak öldürüldü 5 zaman 'aylenin namısı temizlenir. gızın ğardaşı ve en yakın aKrabası onu öldürür. şayaT bir baba ğaçan gızını öldürmezse cemiyet içinde gezemez olur. dayıma mahcıPdır. ğaçan gız öldürülmedi taKdırd a ömrütün sónuna ğadar anasını, babasını ve ğardaşını görmez, ğonuşmaz. işTe bu yaptırımlar son derece geçerdidir.

XV-C

türkmenner intıħamcıdır. intıħam ve 'ahlarım kimsenin yanına ğoymazlar. ğıssasa ğıssas fikrini savınıllar. ğana ğan, cana can usulu vardır. türkmennerden birisi başKa biri tarafından öldürülse ölenin intıħamını almaK lazımdır. öldürülenin oğlu, 'ammisi, dayısı ve yakın aħrabalarından herhangi biri öldüren taraftan 5 muħağğaK birini öldürmelidir. düşmannarıyla nerede ğarşı ğarşıya gelseler muħağğaK birbirlerini öldürmeg isdeller. bu ğadiseye ğan ğütme veye ğan dav'esi denir. bir gan dav'esi senelerce devam eder. intıħam alınmadığı taKdırd a yas tutılır. ölenin yakınları ğara ğeyeller . yanyaK dolaşıP saħal uzadıllar. ğülmez, neşelenmez, düyün dernek yapmazlar. bu süre zarfında yas tutılır. şindi pek olmyan esgiden b' /0 'azi gelenegler vardır. bınnar öldürülen yigidin cenezesinin başında toplanan analar, bacıları ağlallardı. anası, bacısı ve aKraba ğadınmarla barabar dımaKlarıyla yüzlerini yırtallardı. türküler yahılır, ğomşular ölenden bahıs ederd i. şindi bu türkülerden birini söyleyeg,

15 ğar yağy toza toza
ħussün ağam can veriy ğaşın gözün süze süze
ħussün adlım
dili datlım
dört avratlım
pek ğıymatlım

20 evleri var dağ başında
tifeyi asılı eyer ğaşında
ħussün ağam can veriy
ezireyil iş başında

25 erenleri erenleri, yaylly cerenleri
dof dof geliy mahmıt camal yerenleri
tifeyini mecit aldı fişeyi de taħsım oldu
ağlamayın yavrılarım, türkmen ğızı yasda ğaldı

öldürülen kimse mezere ğonulduKdan sona sileħi, atı, elbisesi getirilir, ağaçdan bir hoyuğ yapılır, sileħi atın eyerine asılır. insana benzetilen, hoyuğ adı
30 verilen (meketi) ata bindiriliP mezerin başına gidiliP ağıt söylenir. ne zaman ölenin intıħamı alınırsa yas o zaman ğaħar. temiz elbiseler giyilir saç saħal tıraş edilir. işTe bını önnemek uçun da araya ğatırı sayılır adamlar girer. barış saglanır, bu olaya da ğan sağlama denir. iki duşman birbirine ğız alıP, ğız veriP aralarındaħı ğusümeti aralarından ğaldırılır.

Anlatan : Veli ÖZTÜRK
Yaş : 62
Mesleği : Çiftçilik
Derleme yeri : Karaman Köyü
Konusu : Karacaoğlan Şiirleri

XVI

ğaraca oğlan bir türkmen, sazi omuzuna alır diyar diyar gezermiş. tabıy o
çukırövalı. vahtınan bından ikiyüssene evel yolu bizim buralara m düşmüş artıK
bırada ğalmış m bilmim. işTe biz böyüklerimizden duyduK şunnarı söylemiş.

5

bağıdadan çıhdıK gol gola düze
mülk köyi ğarğ olmuş güle nergize
arğıkdan urğadım bir gözəl ğıza
terlemiş yanağı balı görünir

10

ğılcan ğılcan déller şu köylerin sırası
ırasaf söker benim göysüm yarası
çoK olurmuş bağıdanın ğaşı ğarası
ergitmiş poşıyı teli görünir

15

gedige varınca yol olur yan
sazğının ğızları sallanır beri
ğonalğa yerimiz nafâğ pınarı
ordan eyle 'anteP eli görünir

ğaraca oğlan der ki cağallar beri
beşdeliden açar halebin suyu
şol tıbaşar elinden şol ekiz ğuyı
edePli, erkenli yolu görünir

Anlatan : Micaz TERLEMEZ
Yaş : 54
Mesleği : Esnaf
Derleme yeri : Oğuzeli
Konusu : Şahmayıl Hikayesi

XVII

evel zaman içinde, harbıl saman içinde , bireler berber, develer teller iken, ben anamın beşini tıngır mıngır salarken, vahtıyan bir padişah varmış. bu şah içinde 'adeletli bir şekilde yönetirken, gel görkine, bir sıhıntısı varmış. netse, napsa nere gétse bu sıhıntidan bir tür gurtulmaz. gafasını hep bı meşgul edermiş. melmeketin 5 bütün imkenleri seferber oldū halda çarasız galınmış. ama gel görkine bının ileci bilanamamış. he sahten padişahın derdini annatık emme yavrım derdini söylemiyi unuttuk. onun işte tek noksanı zürriyeti, çocū yohtu. işte bından dolayı şah, allah gecinden versin hak tecelli etinde gözü arhada galacandan gorhar- mış bu sıhıntını melmeketi yönetirken 'adeletin de yerini bilamamasından tedirginmiş. şah devlet 10 erkeninden 'effini istip 'ayelini de yanına alıp bir gezintiye çıhmaya garal vermiş. hazırlıklar tamamlandıktan sóna yola çıhılmış. az gétmiş uz getmiş dere depe düz gétmiş, altı ay bir güz gétmiş, sóna pınarın başında bir ağacın altında birez oturup birez dinnenmiye garal vermişler. çıhınlarından azıqlarını çıharıp 'aliyetnen yidiktén sóna birez uyyağ dimişler. uyıdıhtan sóna yarı uyhulı bir haldayken, ağ sahallı 15 nur yüzlü gırmızı beffizli bir ihtıyar çıhıp gelmiş.

- şaha
- selemim aleykim şahım
- aleykimselem baba

- şah şaşırıp afallamış, bir middet düşündükten sóna benim kim oldümü 'acebe
20 nerden bildi dip orıya otırmış. gendi gendine bu adam boş del bının bir hukmeti var
beklip görek dimiş. tam bı sırada ihtıyar dede
- şahım senin ne derdiñ var, böyle gurbat gurbat çıhip dağ daş aşip nere
gidersin diye marağ ederim
-ey pirim madam benim şah oldümü bildiñ derdimi de bilirsın
25 -evet şahım dorgu söylersin derdiñi söylemiyenin derdine darman olmaz.şindi
ben sana hemen söylim . şindi allahında yardımıyla işallah bının çarasım bıılırz .
elini havıya uzadıP ordan bir gırmızı alma aldı . şaha verdi şahım al bını artıg
melmeketiñe dön . tekrel tebain arasına gariş. 'adil yönetimiñe davam et. sarayıña
vardıñ zaman bu almıyı ortadan ikiye pöl yarisını sen yarisını 'ayalin yisin.
30 gabıklarında senin bir gısrıağın var. ona yidir, didi. bından sonra vahıt doldünda
seniñ bir oğlun olacağ ve gısrānda bir erkek tayı olacaK . şahın ben gelmeden
oğlanın ve tayın adını goyma didi. şah bahtıki ortada ne pir var , ne kimse altı ay bir
güz dere depe düz gidiP sarayına vardı. şahın saraya gelişini sevinçle garişladılar.
yinildi,içildi,sabehe gadar hoş beş ediliP hal hatır sorıldı. herkeş dağıldıktan sóna
35 devletli döndü avradının yanına geldi. gırmızı alma özenle kesiliP, soyuldu.yarisını
'ayeli yarisını şah yidi.gabıklarında gısrıağa yidirdiler. şah günneri bir bir saymıya
başladı . sayılı günner tez geçer. diller amma günner bir türlü geçmek bilmiydi. gel
zaman geç zaman onbeş , yirmi,otuz derken vahıt doldu.dünye yüzüne sekiz oğka
onbeş dirhem ağırlında babayıit ay parçası geldi . şah fermen eyledi. bütün
40 melmekeTde şennigler yapıldı.davıllar vırıldı.fıharalara sadağalar dağıtıldı.gırK
gün.gırK gece yinildi , içildi. herkeş şaha du'eci oldu.zaman geçti çocuK büyüdü,
gelişdi, serpidi, navar ki çocuñ daha adı gonmamışdı. istışara edip çocuā ad verēn
didiler, fakat şah pir gelmeden ad goyamam didi. çocuğ büyüdü artıg onbeş yaşına
geldi. ona adı yoğ şehzede dellerdı. gene bir gün béyle meclis toplanmışken

45 beklenen pir çıhdı içeri geldi. herkeş ona yöneldi. hoşbeşten sona pir meclise seslendi

- getirin artıg o amanatımı

onnar oğlanı meclise getirdiler.pir çocū sag tarafına oturttu. pir çocun arhasını üç dâfe elinden sıvazladı çocūa dönüp

50 - oğlum, senin adın bından sona şahmayıl olsun, nişanñın adı da abgüneştir. haydi allah muradını versin dip, adını ben verdim, bahtını da adı görklü mhammed yüzü suyu hürmetine allah virsin dip oradan hahip dorğuca ahıra tayın yanına geldi. ğağtında ğurtulasın, ğovdūnda ulaşasın, şabın malı olasın, seniñ adın bundan sóna ğamartay olsun.

55 bir bahtdılar ki ğaşdan göz arasında pir ğayıb olmuş. bı işe hep şaşurdılar. birbirlerinin gözlerine bahtp şah dōndiler. şah da gözlerine bahtp güldi. işTe gördü nūz mi, sırdan geldi sıra ğarışdı. şehzedenin adı ğonduhdan sóna béylece, günner, aylar, seneler geçmiye başladı. çocug artıg tam ergenlik vaKtına erişti. babayıñ bir deliğanı oldu. şah bir gün şahmayılı huzürüne çağırttı. şahmayıl şah babasının

60 huzürüne çıktı. ne béyle ğapanıp duriysin. ahā saña babañdan ğalacak iyi bir melmeket, başına iyi ok atan yüz yüzelli adam al, çık ğéz. toz, avlan, ğendiñi yetiştir. allah ğecinden vérsin baña birşey olırsa melmeketi sen yönetecēn oğul didi. şahmayıl

- baht üstüne baba dip huzüründen çahar.

65 hazırlımı tamlıp, mahiyetini alıp sürekl alıp bir sürekl avına çıktı. emir verildi, davıllar vırıldı, zurnalar çalındı, tazılar hazırlandı, ava çıhtıldı. şahmayıl ğamartayıyla başta, etrefinde adamları, av yapacaKları mahale geldiler. şahmayıl

- şu pinar meremiz olsun, burada buluşaK didiler.

herkeş bir tarafa dağıldı.herkeş birer birer dağıldı. şahmayıl da ğün tarafına dorğu ormana daldı. , ğezdi, avlandı, yorıldı. bir ağacın altında bir pinar gördü.

70 aum ağaca bağlıp sovuK suyun içip, uyğuya daldı. üryede ağ sahallı pir gene çıhdı.

- ey ğoca ahmak nere beyle dolu dizgin dip sordı.

- nişanım mı arın?

- benim nişanım kim?

- kim olacak, onun adı abgüneştir. abgüneş doldur dîp şahmayıl içdi.

75 şahmayıl doldurup abgüneş içdi. şahmayıl abgüneşe bahdı,

- ey allahım 'acep bı baña nasıp olacağı mı dîp orda ağılımya başladı. gözünü açtı hı, ne abgüneş, ne kimse var. o sa'etten itibaren aşkın atası şahmayılı gavırmıya başladı. gözünden gannı yaş ahdıp ne avı ne de guşu hatırladı. dorgu mere olarak pılandıKları pinara geldi. bahdı bütün adamları gendini bekliy durıylar.

80 adamları,

- şahmayıl, sen gideli tam yéddi gün oldu, aradık daradık, bilamadık. izine de ıraslamadık. gelip bırda bekledik.

- ben de bilmim başıma geleni, yeri binin de gidek didi.

şahmayıl o günden sóna abgüneş uçun yandı, tıttı. yimeden içmeden kesildi.

85 saraldı, soldı. şaha habar ulaştırıldı. şah oğlunu huzürüne çıkardı. bının sebebini sordı. niye böyle üzülüysin diye sordı. emir verildi, ne gadar dohtur varsa geldi. şahın derdine dermen aradılar. çara bilamadan ayrıldılar.

- ey oğul, bıncı seneden sona zor bildim aslan oğul. varım saña fede olsun, ne gadar atım varsa sana biñit olsun, malım urguña yağma olsun. allah aşhına söyle
90 derdim, sebebi néy bu yaşdan sóna beni üzme.

- yoğ babam ben ney mal, ney mülk istim. beni bu hala goyan, yahıp gavıran bir gönül macarasıdır.

bının üstüne şah. bütün vezirlerine emir verdirtti gızlarını géydirdi, guşandırdı, şahmayılın odasına saldılar. eller gınah, gözler sürmeli, belleri sim

95 kemerli gibi, maral kimi güzel gızlar gelip gapıyı çaldılar. şahmayıl sordu

- kim o?

- baş vezirin gızıyım

- üçüncü vezirin gızıyım

- ne için buraya geldiniz?
- 100 - biz duydukkine haste olmuşsun, onun için geldik.
- şahmayılıla karşılıklı oturdılar, gömüştüler. şahmayıl onların bu halına bahip şaşırđı.
- siz benim bacımsiz, sizinle baci-ğardaş kimi konuşaK.
- bu halı şah ile veziri gizli bir pencereden gözetlediler. şahmayılın bu
- 105 sözlerine hiddetlendiler. şah hanım sultanın yanına geldi. sultan şahı kederli gördüy
zaman,
- şahım oğlumuzun derdi neymiş, annadın mı?
- üç vezirin kızlarını yanına göydük onların gördüy zaman didi ki, siz benim bacımsiz. hiç bir tenesine yönünü dönüp bahmadı. ben düşünüm ki senin bu oğlun
- 110 oğlan deldir. istersen bir de sabā çıkırıp, sen gömüştü.
- sabehten şahmayıl anasının yanına geldi
- oğlum bütün saray senin bu halına kederlenir, ne derdin varsa söyle oğlum.
- pekiy ana, saña söylicem, amma bım kimsiye dimiycem
- olur söylemem.
- 115 - baña bir gün musada et saña yarın dim.
- o gün geçti yarın oldu. şahmayıl erken bahip, tanyeri ağarırken sazını omzına alıp, gamartayına bindi. tam gidecē zaman bu habar anasına ulaşdı.
- oğlum, nere gidin
- ana ben has bahçıya gidiP gendi gendime teselli bulmaK isterim
- 120 - pekiy oğlum sennen bir kaç asger de gelsin
- yoğ, istemim. ben yalnız gidēcem didi.
- sen bilirsin oğlum didi. bizi gaygılandırma
- şahmayıl oradan atını üzengiledi, bir zaman gētti. bir dağa geldi. bir kaç köy görüp binnara urğadı. amma heç bir kimse onu mısafir eden olmadı.gece vahtı
- 125 şahmayıl gorhu içinde dağda galdı. bu gorhu içinde şahmayıl allaha yarvalip aşK

dalgasına daldı. onun gözünde hep abgüneşin hayalı vardı. sinisini abgüneşin ataşı yaKdı. allaha niyazda bılındı. bildi du'eleri ohudu, ğayanın dibinde yattı. tam uyudū sırada birisi bir depik vırdı.

- ne yatın bırada dédi

130

şahmayıl gorhu ile gözünü açtı, bahtı ki ,

- ben bırada yatım. saña néy, néye ğarışm̄ didi.

şahmayıl bu sefer ğorhıp, hahtı, oturdı. yanına bahtı, ağ bir tencere içinde bir suyu dolu, etirefine de üç beş adam oturmuş , mayıl da bınnarın yanına oturdı. içlerinden biri:

135

- al mayıl iç

mayıl ne oldunu bilmedi uçın içmim didi

- mayıl, biz ğırhlarız, al şundan bir tas iç.

mayıl alıp içdi. bir de abgüneşin aşğına doldurdılar. mayıl bını da içdi. sevdinin adını bilen bı adamlara şaşırın mayıl héç düşünm̄p verileri ğafasına dikti.

140

abgüneşin aşğından sazı eline alıp

saña ne dim ey hıızır

getir sözlerifi sineme yazım

baña bu şerbeti içtiren hıızır

yetiş darda ğaldım pirim hey

145

şahmayılım ohur ağdan ğaradan

kimse bilmez çeker gider caradan

güneşi de baña versin yaradan

ğadir mevlem darda ğaldım aman hey

150

bir yanımda yağmır yağar yel eser
bir yanımdan duman bağlar yolımı
bu gençlikde ben camımdan usandım
ğadir mevlem ğismet eyle ölümü

155

ñolacak da şahmayılım ñolacak
'acel geldi baş ucumda duracak
'akibet de mayıl bırda ölecek
ğadir mevlem darda ğaldım aman hey

160

şahmayıl bınarı söylediKden sına hahmak istedi, fahat açlıktan dermeni
ğalmadığı uçun yığıldı. bir besmele çekip sag tarafına yattı. o yattı yerde délde başga
yerde buldu. gendi gendine şaşırıp, yarabbi şindi 'acep ben nerdeyim diye sordı.
gözünü açtı hı, şahmayılın hali béyleyken biz habarı abgüneşten alalım.

abgüneşin de göynüne bir ataş düşdü. hızar aleyhisselem abgüneşe söyledi:

- sen daha ne durun, senin aşığın ğorhu dağında ğaç zamandır yatıy didi.

- ya hızar aleyhisselem ben ğorhu dağının ha yanda oldunu bilmim ki

- bin terkime dip hızar abgüneşi atının terkisine aldı. yum gözünü, aç gözünü

abgüneş bir de gördü ki ğorhu dağında şahmayılın baş ucunda duruy. abgüneş

165

şahmayılın başını hafif sallıp bahtı ki şahmayıl derin uyhuya dalmış. abgüneş, sırma
saçını mayılın yüzüne hıpadı. yine mayılın bir şeyden habarı yoğ. bahtı ki şahmayıl
uyanmış, sazi eline alıp

mayıl ne yatin ğorhu dağında

han dolaplar döner seher çağında

170

uyan safâ sürek gönül bağında

uyan şahmayılım ğadan alayım

175

ağalar beylerde baña gülüşTü
hasreti eliñden bagrım bişTi
hızır aleylem baña erişTi
uyan şahmayılım gadan alayım

ellere de şahmayılım ellere
yine desten olduK cümle dillere
şindi hak gidek bizim ellere
aç gözleriñi bak güneşin yüzüne

180

şahmayıl gözünü açıp bahtı ki abgüneş yanında. hemen sazını eline alıp:

ğurban olam geldiceğın yollara
gül döşedim o geçtin yerlere
şimden sóna gidek sizin ellere
ya giderim ya gitmém de neyerim

185

belimi verdim de bir ğara daşa
ben de ıras geldim ki hızır ğardaşa
atın boynına bindim de geldim
mevlem ğanat verdi uçTim da geldim

190

hey daglar bahın müşkil halıma
ısmarlamış gelsin déyi yar beni
şahmayılın geldi artık onun ol abgüneş
durmayalım gidék sizin ellere

195

övlennin ikindinin çağında
bir gül bitmiş ol göysünün bağında
yılılası şu görhunun dağında
hah gidelim güneş sizin ellere

200

ikisi birden hahup ata binip dere depe geçip melmeketlerine döneller. devletli şahmayilla abgüneşe dillere desden bir dün gurdurur. kırK gün kırK gece yinilir içilir, eylenebilir. melmeketlerinde mutlu bir şekilde 'adil bir yönetim göstererek yaşallar. çocuğları olur . bu hakiye dilden dile dolaşır. onnar erdi mıradına, biz çihalım kerevetlerine. gövden üç alma düştü. biri annatana, biri dinniyene, biri de tüm severnere.

Anlatan : Zeynep ŞAHİN
Yaş : 72
Mesleği : Ev hanımı
Derleme yeri : Uğurova (ürmelek) Köyü
Konusu : Yöre Yemekleri

XVIII-A

biz esgiden ağır mısafırımıza sulama yapardıK. şindiki ayeller tabiy ki bınarı bilmezler. esgiden hatırı sayılır mısafırımız geldinde bu yemē yapardıK. şindiki kimi bu ğadar çeşitli yeyecekler yoKdı. elimizi ğolumuzu çemrip hamını yoğurnık. ocan başına gelip sacı ğaparık bir saĥene yağı, birine duzu ğorsın. sacın üstünü 5 yağlıp, üstine tasdan hamını akdarıp eliñden sıvarsın. bir ekmek ğadar olána dek yayarsın. ekmek bişdikden sóna bir sininin içine ğorsın. ekme ğulak ğulak dorgip bekmezini gaynadip sininin içine ğonulan ekmēn üstine dökersin. daha sóna tavada ılıttın yağı da getirip bekmezin üstine dökersin. béylece yemē mısafıra verirsın.

XVIII-B

evvel pirinçten ğara eti birbirine éyice yedirirsın. daha sóna bınu nohut ğadar yıvaladıKtañ sóna yoğurdu özersin. ğaynamış nohutı yıvaladıñ etle pirinci ğarıştırıp ocā vurursın. altına kermeyi çatıp ğazandaki yemē ğarıştırırsın. yemek ğaynar ocakdan indirip yağını, duzunu, biberini ğatar, naĥesini üstine serpeler. 5 afiyetten yersin.

Anlatan : Hatice YENER
Yaş : 72
Mesleği : Ev hanımı
Derleme yeri : Aşağı Yenyapan Köyü
Konu : Mani

XIX

indim bıyan biçmiye
eyildim suy içmiye
bahdım ğardaşın geliy
ğanatlandım uçmiya

5

indim ğuyu dibine
ğuyu dibi sazımış
ğız diye sevdım
mor belikli gelinmiş

10

keklım seker gelir
tüyünü döker gelir
eyer sadıĥ yar ısa
ğarları söker gelir

15

süyükteki serçeler
ilendeki salçalar
oğlan çok gelip geçme
itler seni parçalar

20

şirin nar dene dene
gel aşşe döne döne
gül alip goKlamadan
ayırdı mevlem gene

ay gider üçe gider
kervener gece gider
çüt memenin üstinde
bir yolda ha'ce gider

25

ovası var ovası var
ğarıp ğuşun yıvası var
mévlem vermiş baña derdi
çekileceg neresi var

30

çay benim çeşme benim
peşime düşme benim
seninle dalga geçtim
sevdim başğa benim

35

ağ devem düzde ğaldı
yüküm terbizde ğaldı
oniki gelin sevdim
göynüm bir ğızda galdı

40

galanın altı tandır
yandır allahım yandır
beni bir çüt ğuş eyle
yarın göysüne ğondır

45

ġalanın altı bıyan
altın teşte don yuyan
üryemde görmez iken
ġoynuña girdim uyan

dam başında duran ğız
bayram geldi dolan ğız
bayram ġurbansız olmaz
bu can saña ġurban ğız.

Anlatan : Emine OĞUZ
Yaş : 58
Mesleği : Ev hanımı
Derleme yeri : Oğuzeli
Konusu : Halk Masalı

XX

esgiden zamanında, develer telled, bireler berberken, ben anamın beşşini tıngır
mıngır sallerken, itler nénni söylip, uşakları avıdırken, çıhdım halep yolına, halep
yolu daşlıca, armağanı başlıca, baıhdım bir geçi gördim, vurdum ğıçını gırdım. geçi
getti hakime diye annadıp durullarmış. vahdın birindi iki bacı varmış, bunnardan
5 bir. iyi hoş, misafirsever, ğarıncayı bile incétmezmiş. öteki de mıkrıs, kötü
birisiymiş. şindi size annatım: iyi yürekli, fıhara bir adama, kötü yürekli de zengin
bir adama varmış. iyi yürekli bacının ğocası fıhara oldū uçun her gün ğuru ekme
tâlim eder, geçinir gidellermiş. bir gün dimiş ki, benim zengin bir bacım vardı,
gidim hele belki, bir iki lohma birşey verir de yirik. başlamış, bilirsin bacım biz
/ 0 fıharayık, ekmeg atlı biz yayan, halımız kötü, canım bir et istiy, amma nédim. kötü
yürekli bacının suratı bir ğarış olmuş. bacı şeytenin teki, peki bacım dimiş. bişirim
saña, emme éyle bişirmiş ki bitmesi tam ahşama ğalmış. o sırada ğapı çalınmış,
bacı talaşlanmış. aman bacım ğocam geldi, eër seni görüse beni héç öldürür. fıhara
ğadıncāz nétsin gendi gendine arĥa ğapıdan gendini dışarı zor atmış. bu béyle bir
/ 5 hafta davam etmiş. sonunda umudu kesmiş. benim ğuru ekmēm onun etinden baña
éyi dimiş. bu éyi yüregli ğız bir yandan yun eğirir, götürür bazarda satarmış. bir
gün sabeh erceden ĥahmuş, bazara varmış, héç kimse yoh. er gelmişim zar dīp bir
ğapının övüne oturmuş. sırtını da ğapıya dayamış. dayanmasıyan ğapı açılmış,
bahmış ne görsin. bir pissik dışarı çıhmış mıyav mıyav dīp etirefinde geziymiş.

- 20 ğadın dimiş bında ħakmet var. ardından ğetmiş. pissik övden o arħadan. pissik bir ħayada girmiş, o da ardından. baħmış ne görsün, ħayadın içi pissikten dolu. emme eyle pissik ki biri küfte yogurıy, biri yemek yapıy, biri dolma doldurıy, biri sarma sany, biri şorba ğaynadıy, biri datlı dökiy, biri ekmek açıy, biri bişiriy, bir imrenmiş ki deme ğetsin. şaşğınnımı saklıyamamış. vay siz ne güzel pissiklersiñiz dimiş. allah
- 25 ħayrınızı vere. siz na ğadar datlısıñız dimiş. bu sözler pissiklerin ħoşuna ğetmiş. çıhınına her türlü yiyecekden doldurmuşlar. pissikleri seve seve yuharı çıhmış. aböv bir de ne görsün, gözine inanmamış. bök bir pissik, tüyleri ipek kimi, bir yüksek yere oturmuş, altı ğuş tüyü yataKlar, belli ki bu pissikler sultanıymış. onu da öven ħanegler söylemiş. arvadın ħanegleri pissikler sultanının ħoşuna ğetmiş. mıyav diye
- 30 bir emir vermiş. yanında pissik atlıp dolabı açmış ve bir ğutu çıharıp arvada vermiş. arvat binbir du'eynen çıhıp evine gelmiş. eve gidip ğutuyu açmış, bir de ne görsin, ğutu ağzına ğadar altınnan dolıymış. fiħaralığdan ğurtulmuşlar, güzel bir ev yaPdırılmışlar. bir ğün bacısı çıhıp gelmiş. bu şatafatı, tantanayı görinçe ğışğançlıKdan çattadan az daha çatlıcakmış. ğız dimiş, bınnanı nerden aldiz, safdil
- 35 bacıbaşlamış annatmıya. öteki durur mı hemen gidip yun almış, başlamış eyirmiyē. erceden bazara gidip, ğapının övünde beklemiye başlamış. déyken, pissik çıKmış, arvad onu görinçe sevinçini belli etmeg uçun ğuzzul ğuzzul ğurt öte dimiş. ardına düşmüş, ħayada girmiş, öteki pisikleri görinçe, vay dert tuta sizleri dimiş. bınnanı da nerden öğrendiz dimiş. héle pissikler sultanını da görinçe bir téne vurmuş, boyu
- 40 devrilesice dimiş, bu yumuşaK yer sā dél de benim güzel ğızama ılayık dimiş. in şuralığdan, pissik yine mıyav dimiş. öteki pissik atlıp, ona da bir ğutu vermiş. arvat hemen çebik çebik eve gelip ğapıyı tağıyı arħadan basıp kitlemiş. ğutuyu sevinçnen açmış. açar açmaz bir de ne görsin yılannar, arħaplar, ğırh ayahlar dışarı fırlıp üstine çöküşmüşler. onu soħup öldürmüşler. ölmüş. öldünü duyan bile olmamış. kötülün
- 45 sonu bóle işTe. adımıñızı ona göre atıp kimsenin ğalbini ğırmamalısız.

Anlatan : Halaf YILMAZ
Yaşı : 82
Mesleği : Çiftçi
Derleme yeri : Akçamezra Köyü
Konusu : Karacaoğlan Şiiri

XXI

bummüçin ğapısı altın toğalı
kimse yapTırmamış mevlém yığalı
ulu şadırvanlı çatal bökeli
ğastellerde abdest alanlar ğanı
5 övlenecek ğahmaz bummüçin pusı
silindi göynümün ğalmadı pası
ğulağım duymaz bir ezen sesi
minerede ezen oğuyannar ğanı
gider gider yol üstünde oturrum
10 ğaraTaş deller su getirrim
ağ bağça eker gül bitirrim
domurcak gülleri derenner ğanı
ğaraca oğlan yavız ata binerdi
üstümüzde alıcı ğuşlar dönerdi
15 yah edince beşyüz atlı binerdi
ağca cerenleri ğovannar ğanı

SÖZLÜK

-A-

- ‘abbes : Abbas, isim (XIV-7)
- abøv : bir hayret ünlemi(XX-26)
- ‘acebe : acaba (XVII-19)
- ‘afara : buğday, arpa, mercimek gibi tahılların harman yerine döküldükten sonra tahılların kaldırılmasıyla yerinde kalanlar.(XIII-23)
- afállamak: şaşkınlıktan sersemleşmek XVII-19)
- aḥbab : kendisiyle yakınlıski kurulup sevilen sayılan kimse(I-3)
- alma : elma(XVII-27)
- ‘ammi : amca (V-19)
- ‘ammar : ambar XIII-25)
- aparmak: almak, alıp götürmek (XI-8)
- ‘araplı : özel isim, bir aşiret ismi(XIV-26)
- arḥap : akrep (XX-43)
- arḥık : Oğuzeli İlçesine bağlı bir köy adı (XVI-6)
- asbap : esvap, elbise (II-63)
- aşṣā : aşağı (XI-20)
- ‘aşiret : aşiret, oymak (II-51)
- avidmak : avutmak (XX-2)
- ‘avrad : kadın, erkeğin eşi (V-3)
- ‘ayal : kadın, ıyal (XVII-29)
- ‘ayıt : ait (II-31)
- ‘ayle : aile (I-7)

-B-

- bağça : bahçe (XXI-11)
- beğmişli : özel isim, bir aşiret ismi ((II-36)
- béledin : Oğuzeli ilçesine bağlı bir köy adı (XI-12)
- béreke : Suriye sınırları içinde kalan bir Türkmen köy adı (IX-25)
- beşdeli : Oğuzeli ilçesine bağlı bir köy adı (XVI-17)
- bığda : buğday (XIII-13)
- bıqça : bohça, çıkın (II-63)
- bulamık : bulamık (II-57)
- burda : burda (IV-9)
- bıyan : meyan (XIX-1)
- bibi : hala (IV-5)
- bider : tohum (XIII-7)
- bönlük : bu günlük (XII-7)
- bökeli : yiğit olan kimse (XXI-3)
- búdamcı : bağ budayan kimse (XI-37)
- búmmuş : Suriye sınırları içinde kalan Türkmen şehri (II-29)
- burğul : bulgur (XIII-27)

-C-

- cağal : cahil (XVI-16)
- camı : cami (II-82)
- carablus : Suriye sınırları içinde kalan bir Türkmen şehri (II-20)
- carıf : bir çeşit ip, halat (XIII-5)
- cenub : güney (II-19)

- cercer : tahılların tanesini samanından ayırmak için tahtası atlan demiri traktörün arkasına takılarak tahıl öğütmeye yarayan alet, döven (XIII-21)
- cesür : cesur (VII-3)
- cimo : cuma (XIV-12)
- cevap : cevap (I-8)

-Ç-

- çabıĝ : çabuk (X-32)
- çanā : çanaĝa (I-2)
- çemrip : elbisenin kollarını katlamak (XVIII A-3)
- çihun : herhangi bir şeyi çıkınılamak (XX-26)
- çığırnak : çağırnak (XVII-85)
- çihıy : çıkıyor (XI-1)
- çüt : çift (XIX-39)
- çüt : saban veya pullukla tarlayı sürmek (XIII-2)

-D-

- davam : devam (XX-14)
- dav'e : dava (XVC-6)
- dél : değil (XVII-146)
- deñiřig : deĝişik (IV-1)
- dépik : tekme (XVII-127)
- dikmetaş: Oĝuzeli ilçesine baĝlı bir köy adı (II-35)
- đim : diyeyim (XVII-15)
- dohtur : doktor (XVII-86)
- dubara : oyun, düzen (VII-4)

- dūr : düğür (VI-2)
düynüg : Suriyede köy ismi (IV-33)

-E-

- ekice : Oğuzeli ilçesine bağlı bir köy adı (XI-17)
elbir : ispiyoncu, yardım, yataklık eden kimse (II-82)
ercéden : erkenden (XX-17)
etiref : etraf (V-4)
eye : Ege Bölgesi (XIV-39)
eyle : öyle (VIII-3)
eyténe : iyice, daha iyi (XIII-32)
ezen : ezan (XXI-7)
'ezireyil : Azrail (XVC-23)

-F-

- fádey : Fadime (IV-5)
feriz : özel isim (VII-18)

-G-

- güneç : bir Türkmen oymağının adı (XIV-8)
gümen : güman, şüphe (XI-14)
güssüm : Gülsüm (II-67)
güvey : güveyi (IX-18)
göysüm : göğüs (XVI-9)
gözel : güzel (IX-1)

-Ġ-

- ġabir : kabir, mezar (II-55)
ġadirli : bir Türkmen oymağı ismi (XIV-8)
ġafila : kabile (XIV-10)
ġarabırın: Oğuzeli ilçesine bağlı bir köy adı (XI-29)
ġassım : Kasım, özel isim (II-77)
ġaraşılı : bir Türkmen oymağı adı (XIV-8)
ġayğı : kayğı (XVII-122)
ġazel : kuru ağaç yaprağı (XI-17)
ġılavız : kılavuz, rehber, yol gösterici (XI-32)
ġınaçı : kınacı, kına yakmak için gelen gelin alayı (IX-12)
ġıyamat : kıyamet (II-52)
ġuru : kuru (XX-7)
ġuşğana : yemek pişirmeye yarayan büyük kazan (IIIB-5)
ġuzzul ġuzzul ġurt : beddua, ah ilenç (XX-37)

-H-

- ħabar : haber (VI-6)
ħac : hac (XIX-24)
ħacóv : Hatice (IX-7)
ħah : kalk (IX-7)
ħakmet : hikmet (XX-20)
ħakiye : hikaye (XVII-200)
ħalel : eksiklik getirmemek (XVA-5)
ħama : Suriye'de bir Türkmen köyü (XII-11)
ħaneg : söz (XX-29)

irbém : İbrahim, özel isim (VI-2)

irengimiz: Rengimiz (II-15)

is'eli : İsalı (II-37)

iskan : iskan (XIV-21)

istemim : istemiyorum (XVII-121)

izan : Nizip'e bağlı bir köy adı (XI-22)

-K-

kāt : kağıt (X-8)

kefersara : Oğuzeli ilçesine bağlı bir köy adı (II-34)

kerme : hayvan dışkısından yapılan ve yakacak olarak yararlanılan bir tür yakacak (XVIII B-3)

kiya : muhtar (IX-3)

kūfte : köfte (XX-22)

kūllü : Gaziantep'e bağlı bir köy ismi (IV-30)

küncü : susam (XXIII-11)

küreb : Nizip ilçesine bağlı bir köy ismi (XI-3)

köynek : iç çamaşırı, fanila (VI-30)

-L-

loğma : lokma (XX-9)

lorman : normal (V-16)

-M-

mağcıp : mağcup (XVB-7)

mağana : bahane (V-6)

marah : merak (XVII-23)

maral : meral, dişi geyik (XI-22)

- ma'zeme : malzeme (IIIB-4)
mevlem : Mevlam (XXI-2)
mıkrıs : cimri, hasis (XX-5)
middet : mühlet (XVII-19)
mitsellim: kaymakam (VII-22)
muhteber: muteber (XVA-10)
mrselli : Özel isim, bir oymak ismi (XIV-3)

-N-

- namard : namert (XI-7)
nafaĝa : nafaka, yiyecek parası (XVA-2)
nurgana : Oĝuzeli ilçesine baĝlı bir köy ismi (XII-2)
ndim : ne yapayım (XX-10)
nenni : ninni (XX-2)

-O-

- oymndan: oymaĝından (VII-1)

--

- vden : nnden (XX-20)
vnde : nnde (XI-12)
zv : Ezo (IV-1)
vleneek: yleye kadar (XXI-5)

-P-

- patos : tabılın sap ve tanesini ayıran alet (XIII-20)
peyderpey: aralıklı olarak, zaman zaman (IIIC-2)

- pınar : pınar (XVII-68)
pissik : kedi (XX-20)
poşu : baş örtüsü (XVI-11)
pörçük : parça parça (XIV-40)

-S-

- sacır : Antep'ten doğan Suriye hudutları içine akan bir akarsu (IV-28)
saf-dil : kolay aldatılan (XX-34)
sağden : doğru mu (XVII-6)
s'aip : sahip (IV-35)
sarat : iri dişli elek (XIII-23)
sayfi : sulak yerlere ekilen yaz bitkileri (XIII-10)
selvi : selvi (XI-13)
soğu : bulgur döğmeye yarayan oyuk taş (XIII-28)
sulâma : yemek ismi (XVIII A-1)
suruç : Urfâ'nın ilçesi (II-11)
suruya : Suriye (IV-13)
sûval : sual (XI-37)
suy : su (XIII-14)
süyük : kerpiç damların direk çıkıntıları (XIX-13)

-Ş-

- şahra : mercimeğin römork veya hayvanla taşırken her bir seferine verilen isim (XIII-10)
şahmayıl : Şah İsmail (XVII-50)

- şatafât : süs ve gösteriş (XX-33)
şavkı : bir şeyin ışığını yansıtmak (IV--31)
şayat : şayet (XVB-6)
şeyben : bezden yapılıp boyuna asılan içerisine gübre doldurularak
atılan heybe (XIII-7)
şibib : Oğuzeli ilçesine bağlı bir köy ismi(IV-19)
şindi : şimdi (IV-1)
şu'ayna : Suriyede bir Türkmen köyü ismi (IV-3=9)
şorba : çorba (XX-23)

-T-

- taħım : takım (II-78)
tantana : tantana (XX-33)
tazı : av hayvanı (VII-66)
tas : su içmeye yarayan kap (XVIII A-5)
terbiz : İran'da bir şehir ismi, Tebriz (XIX-34)
terki : sırtına, arkasına binmek (XVII-164)
teşt : çamaşır yıkanan leğen (XIX-42)
tıbaşar : Oğuzeli'nin köylerinden biri (XVI-18)
tirken : bir Türkmen oymağı ismi (II-30)
tissevet : Oğuzeli ilçesinde bir köy adı (IV-17)
tor : acemi (XII-11)
töħmet : suçlama, zan altında kalma (VII-27)
tulda : kuytu yer (XI-9)

-U-

unvan : ünvan (XIV-10)

urgatmak: uğratmak (IV-18)

uruş : Oğuzeli ilçesine bağlı bir köy ismi (IV-17)

-Ü-

ürmelek : Oğuzeli ilçesine bağlı bir köy ismi (XI-12)

üçğubba : Oğuzeli ilçesine bağlı bir köy ismi (II-34)

-V-

vasılı : Oğuzeli ilçesine bağlı bir köy adı (V-1)

varıyatlı : zengin (II-46)

vasayıT : vasıta (X-1)

veten : vatan (II-2)

veziyet : vaziyet (V-1)

-Y-

yağmur : yağmur (XII-18)

yah : bir seslenme ünlemi (XXI-15)

yur : yıkar (XIII-25)

yusup : Yusuf (IX-4)

yuvâlama: bir yemek adı (IIIB-1)

yuyan : yıkayan (XIX-42)

yüvüne : etrafına (V-14)

-Z-

zir'et : ziraat (XIII-1)

zilif : zülûf (VI-24)

zugara : Suriye'de bir Türkmen köy adı (IV-30)

